

Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, МЗС України;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична»;
ДАНИЛЕНКО С.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОПІЙКА В.В.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОШПЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛІНІЧ М.А.,
кандидат історичних наук, ректор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;
ЛУБКІВСЬКИЙ Д.Р.,
Заступник Міністра закордонних справ України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
НОБІС А.,
доктор історичних наук, професор, Вроцлавський університет (Республіка Польща);
ПЕРЕПЕЛИЦЯ Г. М.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України;
ПОГОРСЬКА І.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут всесвітньої історії НАН України;
РЕНДЮК Т.Г.,
доктор історичних наук, МЗС України;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЦІВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ШЕРПІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС;

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, протокол № 07 від 27.05.2015 р. для «З.С.» №6 (історичні науки).

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Леся Савчин, Галина Яворська, Олексій Суслін. Відповідальний за випуск Володимир Семенов.
Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.
Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на «Зовнішні справи» не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.
«Зовнішні справи», науковий журнал
2015, № 6. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство «Журнал Міністерства закордонних справ України «Політика і час».
Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: 38 044 279 39 18
Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП «Політика і час»
Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.
Друк: ТОВ «Вістка». Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 30 гривень. Передплатний індекс: 74402. «Зовнішні справи», 2015.

За Елвіном Тоффлером, ми – діти третьої хвилі трансформації.

Нова цивілізація вже народжується, хоча більшість із нас намагається її не помічати та придушувати. Нова цивілізація несе із собою нові форми сімейних відносин, способів роботи, життя, любові, нову економіку, нові політичні конфлікти і найголовніше – нову свідомість. Хтось лякається такої перспективи і біжить у минуле, намагаючись відновити той світ, у якому ми побачили цей світ.

Є давня хасидська притча про небо. Кажуть, одного разу, дивлячись із вікна на ринкову площу, Нахман побачив одного зі своїх послідовників, такого собі Хайкеля, який дуже кудись поспішав. Учителю запросив його додому і запитав:

— Скажи, Хайкелю, чи бачив ти сьогодні вранці небо?

— Ні, рабі.

— А вулицю, Хайкелю... Ти бачив сьогодні вранці вулицю?

— Так, рабі.

— То розкажи мені, що саме ти бачив?

— Людей, коней, карети, повозки. Торгівців – вони махають руками і лаються. Мужики і баби бігають туди-сюди. Ось що я бачив.

— Ех, Хайкелю, Хайкелю, — похитав головою рабі Нахман. — І через п'ятдесят, і через сто років тут буде вулиця, схожа на цю, і ринок буде подібний до цього. Інші екіпажі будуть возити інших купців, і вони будуть торгувати іншими кінями. Але ні мене, ні тебе вже не буде. Ось я і запитую тебе, Хайкелю, яка користь від усієї твоєї біганини, якщо ти не маєш часу подивитися на небо?

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити «Зовнішні справи» ви можете у наших партнерів:

- ДП «Преса» Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;
- ТОВ «НВП „Ідея“, вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22;
- ООО Фірма «Періодика» Тел. + 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі «24 nonstop» та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com;

або придбати вроздріб у редакції журналу «Зовнішні справи» за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18. Відпускна ціна видання – 30 гривень.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 21 листопада 2013 р. №1609 «З.С.» включено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «Історичні науки».

Вимоги до матеріалів – на сайті www.uaforeignaffairs.com

8

11

12

16

22

28

30

40

ПОЛІТИКА

5 8-й Київський безпековий форум

6 Перший форум культурної дипломатії України

8 Павло Султанський. Сінгапур на крок ближче

11 Україна — Японія: новий етап відносин

12 Ігор Лоссовський. Зовнішньополітична стратегія Росії щодо України як реалізація «Нової доктрини обмеженого суверенітету» («Доктрини Путіна»)

БЕЗПЕКА

16 Сергій Шергін. Азійсько-тихоокеанський регіоналізм у контексті проблем безпеки

22 Ольга Зернецька. Еволюція стратегій кібербезпеки США

28 Ольга Будько. Безпека кібернетичного простору: вибір підходу в сучасних українських реаліях

30 Олександр Соснін. Про вимір інформаційно-психологічних загроз і корупції в інформаційно-комунікаційній діяльності держави

ІСТОРІЯ

35 Олександр Златін. Молдова: місце зіткнення геополітики і соціальної реальності

40 Ігор Горобець, Андрій Мартинов. Саудівсько-єменський конфлікт 2015 року в контексті сучасних міжнародних відносин

46 Сергій Пронь, Сергій Шеїн. Зовнішня політика Ольвії: між варварським і еллінським світами

ДИПЛОМАТІЯ

52 Вячеслав Ціватий. Вступ Естонії до Європейського Союзу — досвід для України

СУСПІЛЬСТВО

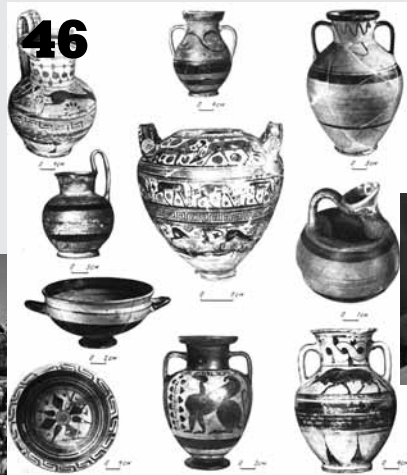
58 Марина Марцинюк. Життя української громади в Португалії

61 Україна — Кувейт: реалії та перспективи економічного співробітництва

ГДП

62 OUTLOOK World Culture Festival - 2015

46

58

61

62

8-й Київський безпековий форум

28-29 травня відбувся 8-й Київський безпековий форум, організований фондом Арсенія Яценюка «Відкрий Україну». Більш ніж 400 міжнародних і українських лідерів, представників політичних, ділових та громадських кіл із понад 20 країн світу взяли участь в обговоренні глобальних безпекових тенденцій і викликів у сучасних міжнародних відносинах. Основна тема нинішнього форуму була присвячена останнім подіям в Україні та біля її кордонів, їхнім передумовам і можливим наслідкам для держави, регіону, Європи та світу в цілому.

Українські й міжнародні фахівці спрогнозували можливі сценарії розвитку подій та їхні наслідки, а також дали експертні рекомендації із забезпечення стабільності та безпеки Європи і сусідніх регіонів у майбутньому.

Виступаючи на відкритті форуму, Президент України Петро Порошенко зазначив, що на сьогодні норми безпеки, розроблені після Другої світової війни, є неефективними. «Я порушив питання про миротворців», — зазначив президент.

Петро Порошенко наголосив, що головне завдання російської влади — послабити Україну, привести всі форми суспільного життя до занепаду. «...Агресору не потрібен був Крим — агресор володіє 1/6 суходолу на планеті і... часто-густо не може з нею впоратися. У нас на сьогодні є підстави бути переконаними, що агресору потрібна вся Україна: слабка, дестабілізована, з дискредитованими європейськими цінностями і дискредитованим народом, який знайшов у собі сили піднятися на європейському Майдані», — сказав Глава Держави. На його переконання, діалог із Донбасом

можливий після проведення там чесних виборів і це буде діалог з українським Донбасом.

Арсеній Яценюк підкреслив, що конфлікт на території Східної України має геополітичний вимір. «Ми готові подолати всі виклики, які постали перед Україною. У цьому нам потрібна підтримка вільного світу», — наголосив Прем'єр-міністр України. Він нагадав, що 1994 р. наша країна підписала «сумнозвісний Будапештський меморандум»: «Ми отримали гарантії від низки держав, у тому числі від держави-агресора Росії, щодо територіальної цілісності та незалежності України. Ми відмовилися від одного з найбільших у світі арсеналів ядерної зброї. І врешті — ми втратили Крим, а в Донецьку та Луганську перебувають російські війська».

Як підкреслив Глава Уряду, «Росія з її антиукраїнською агресією, незаконною анексією Криму та вторгненням у Донецьк і Луганськ повністю підірвала програму нерозповсюдження ядерної зброї».

«Чи Росія бореться тільки з Україною? Ні. Це боротьба

проти вільного світу. Це боротьба проти цінностей і демократії. Це війна між правдою та лицемір'ям, між свободою та диктатурою, між майбутнім та минулим», — сказав Арсеній Яценюк.

Глава Уряду підкреслив, що дуже багато залежить від «спільної відповіді на російську агресію». Він наголосив, що цінує зусилля ЄС, канцлера Німеччини Ангели Меркель, Президента Франції Франсуа Олланда, Адміністрації США «в підтримці України, аби подолати цю катастрофу»: «Ми розуміємо, що ми не самі».

«Ми разом із президентом усвідомлюємо всі виклики, які перед нами постали, і ми готові подолати ці виклики. Але нам потрібна підтримка вільного світу — не повертайтеся до «справ, як вони є» з Росією», — звернувся Арсеній Яценюк до представників міжнародного співтовариства.

Глава Уряду нагадав, що 2008 р., коли Росія вторглася в Грузію, РФ не заплатила за це: «2008 року в Бухаресті ми не змогли зробити Україну та інші держави частиною Плану дій щодо членства в НАТО. І Росія сприйняла цей сигнал так, що ніхто не захистить ні Україну, ні Грузію, ні решту пострадянських країн, які вирішили рухатися до Європи». «Ми не маємо права програти цього разу. Адже йдеться про майбутнє Європи, майбут-

нє світу», — наголосив А. Яценюк.

За словами прем'єр-міністра, Україна стане інвестиційно привабливою державою лише після закінчення бойових дій у Донбасі. Він образно пояснив, що бізнес не зацікавлений у тому, щоб «купувати квартиру, яка горить». Як зауважив А. Яценюк, хоча «Мінські угоди і недосконалі», утім вони повинні виконуватися — це суттєво покращить інвестиційний клімат. «Ми маємо низку навіть не передумов, а вагомих умов цих Мінських угод. По-перше, приберіть російські війська з української території. По-друге, припиніть постачати важку артилерію і зброю. По-третє, закрийте кордон», — наголосив А. Яценюк. Прем'єр вважає, що мета Президента Росії Володимира Путіна — відлякати іноземних інвесторів від вкладання грошей в Україну і таким чином загальмувати розвиток держави.

Як заявив Міністр закордонних справ Німеччини Франк-Вальтер Штайнмаєр під час прямого включення з Німеччини, у зоні проведення антитерористичної операції на сході України режим припинення вогню порушується щодня. Штайнмаєр наголосив на важливості повноцінного дотримання режиму припинення вогню, відведення озброєнь і відновлення повного контролю над українським кордоном.

Перший форум культурної дипломатії України

У Дипломатичній академії України 2 червня відбувся Перший форум культурної дипломатії України. МЗС ініціювало проведення такого заходу з метою створення платформи для взаємодії всіх зацікавлених сторін з метою просування українського культурного продукту у світі та інтеграції України у світовий культурний простір. Київський офіс Інституту Кеннана (США) виступив партнером заходу.

Відкрив форум Міністр зовнішніх справ України Павло Клімкін, який, зокрема, сказав: «Я всіх нас вітаю із тим, що ми нарешті зібралися. Протягом декількох місяців ми обговорювали цей проект. Я дуже вдячний Київському офісу Інституту Кеннана, з яким ми поєднали зусилля, спрямовані на організацію і проведення Першого форуму».

Міністр назвав саму ідею створення такого майданчика для дискусій щодо конкретних культурних проектів та їх подальшого втілення у життя інноваційною, оскільки важливо розуміти суть культурної дипломатії. Інша проблема полягає в тому, що у багатьох не вистачає часу, сил і мотивації займатися такою діяльністю. На думку П. Клімкіна, створення неофіційної, небюрократичної платформи повинно допомогти об'єднати зусилля різних державних і недержавних організацій, громадських інституцій, творчих особистостей –

усіх, кому цікаво працювати у сфері культури.

Павло Клімкін зазначив: «Я дуже сподіваюся, що ми швидко увійдемо не тільки в режим активного обговорення планів, а й у режим досягнення реальних здобутків. Будемо визначати кращі проекти і спільно їх реалізовувати. Так я бачу роботу платформи на ближче майбутнє. Що стосується Міністерства закордонних справ України, то ми маємо не лише зобов'язання, а головне – бажання працювати далі.

Існує багато визначень того, що таке «жорстка сила», що таке «м'яка сила», що таке їх поєднання. Культура – це, звичайно, «м'яка сила». Але у багатьох випадках вона працює набагато краще, набагато ефективніше. Найголовніше те, що саме стратегічно «м'яка сила» завжди перемагає «жорстку». Тобто все, що може бути досягнуто за допомогою грубої «жорсткої сили», все одно програє силі «м'якій» як основі нашої підтримки європейських цінностей і нашого бачення того, як ми розуміємо Україну, якою вона має стати в майбутньому. Як я бачу роль Міністерства закордонних справ у цьому процесі? Допомогати у визначенні продуктивних ідей і реалізовувати ці ідеї спільно».

Міністр назвав процес тестування ідей дорогою із двостороннім рухом. Протягом останнього року відбулась апробація багатьох проектів. Вони здебільшо-

го стосувалися ознайомлення українців із кращими зразками сучасної зарубіжної культури, які самостійно, без допомоги не здатні прийти в Україну. Зусилля також спрямовувалися на те, щоб якнайкраще показати сучасну Україну світові, адже вибір здобутків на культурній ниві є чималим.

Павло Клімкін наголосив: «Ми розпочали з конкретних, можливо, й невеликих, але дуже реальних проектів. Ми продемонстрували, що Міністерство закордонних справ України – це відкрита структура. Оскільки Україна – це простір для вільних людей, МЗС, як маленьке відбиття цього, також є вільним простором. Таким чином, Україна має бути презентована у світі інтелектуальним вільним простором.

Один із невеличких проектів, що започаткував нову справу, є кураторський проект «Владні вертикалі, фанерні колони», представлений на шостому поверсі міністерства. Це – сучасне мистецтво. Його побачили тисячі людей – і співробітників, і тих, хто приходив до МЗС у справах. Декому фантастично сподобалось, деякі почали критикувати одразу, дехто навіть до цього часу не визначився – що це було – реальний успіх чи нетривіальний експеримент. Але я вважаю, що загалом мета досягнута, оскільки ми продемонстрували реальні речі, не віртуальні, а

реальні речі в сучасному мистецтві, які примушують багатьох осмислити їх, налаштуватися на сприйняття сучасного мистецтва, задуматися над тим, яким чином сучасне мистецтво України ми можемо показати світові».

Саме до Міністерства закордонних справ України звертаються куратори культурних проектів із численними пропозиціями та ідеями. На переконання міністра, усе, що фактично визначає напрям сучасного мистецтва, повинно бути ретельно вивчене. Україна повинна бути повністю включена у світові процеси сучасного мистецтва.

Міністр зауважив: «У нас є сьогодні унікальний шанс. Багато в чому ми цим шансом уже скористувалися. Зараз наше завдання полягає в тому, щоб допомогти кожному, хто прагне презентувати сучасну Україну. І тут ми маємо потужну мережу контактів, потужну мотивацію».

Павло Клімкін закликав учасників форуму працювати разом, об'єднати мережі всіх зацікавлених інституцій, які вже функціонують, а також досвід, енергію і бажання.

Міністр, зокрема, наголосив: «Для мене те, що відбувалося на Майдані, навколо Майдану, те, що відбувається зараз, – це остаточний розрахунок України із пострадянськістю, із тією ментальністю, яка існувала з присмаком пострадянськості. Нам потрібно вирватися з цих

дужих лещат, які тримали Україну. І тому ми хочемо, щоб культурна дипломатія займала особливе, належне їй місце в Міністерстві закордонних справ України.

Зараз у нас починається друга хвиля реформ, в ході якої будуть створені підрозділи – не просто окремі відділи, управління, департаменти, а мережі в середині МЗС, які будуть контактувати і з посольствами, і з нашими іноземними і вітчизняними друзями. Вони будуть займатися в тому числі й Public Diplomacy, а також культурною дипломатією. Ми намагаємося спеціально не тільки заохочувати, а й тренувати наших дипломатів для того, щоб вони могли взаємодіяти.

Я ухвалив рішення створити в МЗС підрозділ, який займатиметься виключно питаннями культурної дипломатії. Уперше культурна дипломатія з'явиться в структурі МЗС як цілісна концепція. Цей підрозділ буде інтегрований у роботу МЗС у сфері міжнародних комунікацій України. Така синергія має дати резуль-

тат. Культурні проекти стануть невід'ємною частиною наших зусиль із пояснення світові того, чим є Україна і чого вона прагне. Через мистецтво ми будемо комунікувати не просто образи, а смисли».

На думку Павла Клімкіна, щоб успішніше просуватися вперед, потрібен дуже ефективний і життєздатний проект, який складатиметься з великих, середніх, малих і дрібних проектів, спрямованих на одну мету і розташованих під єдиним дахом. Такий дах конче необхідно побудувати.

Міністр також зазначив: «Деякі роки тому я почав прощовхувати ідею, якій дуже відданий, – створення Українського інституту. Чому, коли я йду вулицями різних європейських столиць, бачу, наприклад, відділення Фінського інституту. Фінляндія, звичайно, країна з багаточисними культурними та історичними традиціями, але з населенням 5 мільйонів. А скільки нас українців і в Україні, і у світі? Чому ми не можемо створити Український

інститут? Український інститут, який став би не бюрократичною організацією, а мав дієздатну працюючу Наглядову раду, до якої входили б визначні особистості у сфері культури і науки, що користуються повагою в Україні та світі. Вони визначали б найперспективніші напрями роботи, тестували проекти, а на їх реалізацію додатково до державного фінансування залучали недержавні кошти. Це допоможе нам донести Україну світові, а світу відкрити для себе Україну».

Міністр переконаний, що спільними зусиллями ідею створення Українського інституту можна реалізувати. Куратором мегапроекту буде саме він і Міністерство закордонних справ України. Результатом вкладених зусиль стане велика парасоля, під якою кожен зможе реалізувати свої ідеї.

Український інститут виконуватиме функції, подібні до тих, які є у Гете Інституту (Німеччина) або British council (Велика Британія). Користуючись цим досвідом, Украї-

на будуватиме власну мережу. Наша країна має мережу культурно-інформаційних центрів, які працюють при багатьох посольствах. Деякі працюють добре, більшість за відсутності фінансування чи ініціативних людей просто виконують свої плани. Виконання плану, за словами міністра, це дуже потрібна і хороша річ. Однак без справжнього драйву і відданості не досягти поставленої амбітної мети – представлення світові нової України.

Павло Клімкін зауважив: «Я бачу фундамент культурної дипломатії, як своєрідний трикутник, що базується на взаємодії неурядових організацій, творчого середовища і бізнесу – саме на цій основі складуться найбільш цікаві та найбільш ефективні проекти».

У рамках форуму відбулася також панельна дискусія «Хто і що повинен зробити задля втілення стратегії розвитку культурної дипломатії в Україні?» за участю Першого заступника Міністра культури України Ігоря Ліхового, Посла з особливих доручень МЗС Дмитра Кулеби, старшого наукового співробітника Інституту проблем сучасного мистецтва НАН України Наталії Мусієнко, заступника директора НЦНК «Музей Івана Гончара», голови правління ГО «Музей Майдану» Ігоря Пошивайла, головного редактора журналу «Арт Юкрейн», заступника генерального директора Національного культурно-мистецького та музейного комплексу «Музейний Арсенал» Аліси Ложкіної.

Інф. «З.С.»

Сінгапур на крок ближче

Серед візитів іноземних політиків, які за останні рік-півтора побували в Києві, чимось-таки вирізнявся приїзд Міністра закордонних справ, Міністра права Республіки Сінгапур К Шанмугама (сінгапурці пишуть без крапки після літери К і повне ім'я ніколи не вживають). Насамперед пригадаймо, чи багато представників влади країн Азії, Африки, Латинської Америки відвідало Україну з кінця лютого 2014 р., коли наша нація почала вести відлік справді незалежного існування. Визнаємо, черги не було, на відміну від посланців різного калібру переважно з країн Заходу.

Тому для експертів перебування в Києві 6-7 травня 2015 р. очільника сінгапурського МЗС, напевно, стало до певної міри несподіванкою, а пересічні громадяни, швидше за все, побачили в цьому навіть щось екзотичне.

Вартувало б цю подію в українсько-сінгапурських відносинах прокоментувати, щоб спонукати до дискусії аналітиків і задовольнити інтерес просто зацікавлених.

Отже, зазначимо: з часу встановлення в березні 1992 р. дипломатичних відносин між Україною і Сінгапуром цей візит став першим до нас із числа представників уряду так часто згадуваної нашими політиками і журналістами азійської країни-міста. Нехай ця обставина не дивує. За півстоліття своєї незалежності, з 9 серпня 1965 р., сінгапурці ніколи не практикували державного туризму, не домага-

лися створення пустопо-рожніх двосторонніх комісій чи підписання документів про всяк випадок, уникали ритуальних заморських відвідин задля відвідин. Державні діячі Сінгапуру здійснюють заморські вояжі, керуючись міркуваннями доцільності, які слід довести й обґрунтувати, а врешті про зроблене звітувати.

Батько-засновник сучасного Сінгапуру Лі Куан Ю, життєвий шлях якого завершився 23 березня 2015 р., перебував у Києві як спеціальний гість у вересні 2010-го на запрошення тодішнього голови українського Уряду М. Азарова. Чи може суто формально ця подія розглядатися як візит сінгапурського високопосадовця? Швидше ні, хоча пан Лі на той час іменувався міністром-ментором – посада унікальна, яку не знайдеш у жодній іншій країні світу. Його приїзд до нашої столиці слід розглядати не як урядовий, виходячи з виняткових позицій, що обіймав у тамтешній ієрархії «Старець» (Old man) – так тишено поміж собою йменували першого прем'єра сінгапуриці.

За тих відвідин Києва Лі Куан Ю намагався побачити посеред українських очільників бодай когось, кому не було б чужим прагнення присвятити себе служінню нації, не відаючи, у чії очі він спрямовує свій важкий і відвертий погляд.

Той шанс було змарновано, дива не сталося, а заклик сінгапурського гостя починати викоріню-

вати корупцію шерхнув до сміттевого кошика попід столами ласих до хабарів хапуг-державників. Було ще не на часі: обдурене пишнопорожніми гаслами постпомаранчевих владоможців українське суспільство ще не дісталося дна терпіння, тоді як Європейський Майдан, Революція Гідності, війна Кремля, спрямована на пригноблення непокірного українства, була попереду.

Березень 2011 р. позначився державним візитом до Сінгапуру четвертого українського президента В. Януковича. Однак він не переломив невиразної паузи в майже чотири роки, що запанувала в українсько-сінгапурських відносинах. Спрацювала неспівставність мислення сінгапурської еліти з її меритократією як наріжним принципом державного будівництва, з одного боку, а з іншого – вдавана обтяженість шанувальників «мурки» відповідальністю за долю 45 млн. українців.

Що ж уособлює ця спроба сінгапурців зробити крок нам назустріч, на нашій території розвивати предметний діалог? Мож-

ливо, вони побачили, що у нас таки настав час докорінних змін? Тих змін, яких ми багато років прагнули, але сьогодні неначе й не помічаємо за валом пекучих повсякденних проблем, московського реваншизму, спустошення гаманців, нестерпної європейської неквапливості в усвідомленні різниці між ціною та цінностями.

Проза життя підказує, що за драматизму українських подій прагматики-сінгапурці мали б дочекатися припинення російської навали, стабілізації ситуації в Україні, повернення нашої економіки на траєкторію впевненого зростання і вже потім визначатися щодо виправданих з усіх поглядів відвідин України. Однак, можливо, варто було б припустити, що вони побачили для себе щось вагомніше, ніж ми наважуємося нині уявити, ведучи війну опору і виборюючи право називатися повноцінною європейською державою.

Природно, що порядок денний травневих 2015 р. переговорів між міністром П. Клімкіним і його сінгапурським колегою великою мірою визначався

війною Москви за новітнє поневолення України. Разом із тим співрозмовники навзаєм цікавилися оцінками процесів у регіонах розташування обох країн; міністри поділилися думками щодо стану двостороннього співробітництва; вони висловилися за подальшу тісну взаємодію в міжнародних організаціях, а також за обмін досвідом: сінгапурці – своєї боротьби з корупцією, українці – безпеки експлуатації об'єктів атомної енергетики. У відповідь на наш інтерес до впровадження на українських теренах кращого сінгапурського досвіду пан Шанмугам докладно розповів про Програму співробітництва Сінгапуру, що з 1992 р. діє під егідою його міністерства і дала можливість понад 90 тис. держслужбовців зі 170 країн підвищити свою мовну та фахову кваліфікацію за бюджетною статтею урядової технічної допомоги.

Головного сінгапурського дипломата прийняв президент П. Порошенко, який 9-10 грудня 2014 р. відвідав Сінгапур із робочим візитом, де був тепло прийнятий сінгапурськими лідерами та, серед іншого, з особливим інтересом ознайомився із загальноновизнаними антикорупційними здобутками цієї країни. Панові Шанмугаму було вочевидь приємно почути від українського президента слова подяки керівництву Сінгапуру за тверду і послідовну позицію щодо територіальної цілісності й

недоторканності кордонів нашої держави. Адже саме він на початку березня 2014 р. у виступі в національному парламенті від імені уряду зробив заяву на підтримку України та засудив московську зневагу до засад міжнародного права й анексію Автономної Республіки Крим і Севастополя.

Прийняв сінгапурського гостя і прем'єр А. Яценюк. Він схвально поставився до ідеї стажування українських службовців у Сінгапурі, водночас цілком очікувано закликав сінгапурський бізнес повернутися обличчям до українського ринку, вивчити потреби нашої країни в інвестиціях і наважитися нарощувати свою участь у її численних проектах.

Звичайно, ми зацікавлені в тому, щоб сінгапурці не лише відокремили свого посла в Україні від колись московської резиденції (а вони це зробили ще понад три роки тому), а й заснували свою амбасаду в українській столиці. Сподіваємося, що справа не забариться. Наполягатимемо, щоб і повноваження агенції з просування економічних інтересів на

українському напрямі сінгапурці переклали з московського офісу на інший, а краще – відкрили б таку місію в Києві.

В Україні щиро вітали б перших осіб Сінгапуру Президента Тоні Тана і Прем'єра Лі Сієн Луна, запрошення яким були підтверджені під час зустрічей у Києві. Очікуватимемо на Співкеру Парламенту Халіму Якоб. Однак їхнім візитам повинна передувати результативна робота, що лягає на плечі експертів і дипломатів, інвесторів і менеджерів сторін, робота, у ході якої головними були б домовленості, а не демонстрації непохитності. Це коли, наприклад, одна зі сторін палко обстоює положення, за яким рівність мов двостороннього договору визнавалася б і в міжнародних судах – неначе фахівці у тих поважних інституціях вечорами зачитуються «Наталкою Полтавкою».

Пориваючи із совковськими підходами до зовнішніх зносин, не зайвим було б урахувати відмінності сінгапурської зовнішньої політики від зовнішньої політики біль-

шості держав світу. Для кращого розуміння сінгапурських пріоритетів на міжнародній арені потрібно зважувати на те, що ця країна послідовно уникає конфронтаційної риторики, підтримуючи відносини партнерства ледь не з кожним суб'єктом міжнародного права, до того ж акцентуючи увагу на діяльності в багатосторонніх регіональних і глобальних інституціях, від участі в яких має прямий чи опосередкований зиск.

Це однак не означає, що для Сінгапуру, приміром, не існує проблеми Арктики. Його компанії вже зараз намагаються забезпечити собі сприятливі умови на той час, коли прийде черга розробляти цей потенційно багатий на природні поклади регіон.

США і КНР, Євросоюз і Бразилія, Південна Корея і КНДР – весь світ перебуває в полі зору невгамовних і всюдисущих сінгапурців.

«Чорна» Африка, до речі, також не залишається поза їхньою увагою. Логістика, портове господарство, управління містами, концептуальні рішення для технопарків тощо –

ось далеко не повний перелік сфер, де сінгапурський бізнес упевнено почувається на цьому континенті. Просування до Африки закладалося два десятиріччя тому, коли Сінгапур власним коштом розпочав навчання африканських держслужбовців за Програмою співробітництва, яку нині активно пропонує нашому уряду.

До слова: прикметними виявилися окремі коментарі з цього приводу в наших соцмережах, мовляв, за державний кошт українські клерки поїдуть на шопінг до сингапурських курортів.

Доведеться зауважити, що шопінг у Сингапурі переживає драматичну кризу через втрату конкурентоздатності. У регіоні Південно-Східної Азії за останнє десятиріччя виникла потужна індустрія продажу товарів на будь-які смаки, поверх якої, ламаючи традиційні стереотипи комерції для пересічного покупця, увірвалася віртуальна торгівля, ще глибше депресуючи колись справжній сингапурський шопінговий рай.

Щодо курортного Сингапуру... Уявіть собі пляж на території величезного порту. Не забракло фантазії? Так от, острів-країна-місто Сингапур існує в постійному оточенні тисяч і тисяч плавзасобів – від крихітних човнів до супергігантських танкерів. Комусь захотілося попірнати і насолодитися морським бризом? Тоді мерщій на «курорти» Сингапуру! А опісля – скупитися в місцевих бутіках із запаморочливими цінами, як і належить в одній з найдорожчих країн світу.

Уряд Сингапуру і незмінно правляча тут Партія народної дії роблять насправді багато для збереження, а бажано і примноження, дійсно високих життєвих стандартів. Є чимало підстав розглядати й візит в Україну К Шанмугама як складову таких зусиль. Звідки таке припущення? Воно запрошується з урахуванням того, що сингапурці вважають українців талановитим,

винахідливим, новаторським народом і впевнені, що у нас є чому навчитися аби збагатити свій власний науково-технічний потенціал, стати ще більш конкурентними, привабливими для інвесторів, мати ще вищий кредит довіри серед сусідів по АСЕАН та у світі загалом.

Слушно було б нагадати, що ще кілька десятиріч тому приречені грузнути в численних проблемах, властивих «третьому світові», сингапурці встановили для себе амбітну планку – за півтора десятиріччя перетворити свою спільноту на «розумну націю» (smart nation). Тут вважають, що, співпрацюючи з нашою країною у сферах, де можна один одного доповнювати, ми здатні швидше і ліпше вирішувати власні проблеми.

Вони – пришвидшити розбудову своєї країни на кіберзасадах, ми – отримати кращі умови реалізації власного насправді величезного потенціалу.

Чи є в нас достатній інструментарій для ретельного, зваженого і послідовного визначення конкретних взаємовигідних проєктів, напрацювання взаємоприйнятних рішень, організації ритмічної взаємодії?

У порівнянні з багатьма іншими країнами українсько-сингапурська договірно-правова база виглядає скромно – кілька документів. Згадаймо у цьому зв'язку стоси договірних паперів у рамках СНД, учасником якої ми є й досі. Чи багато нині від них користі для наших національних інтересів? Утримаємося від коментарів.

Підписаний у лютому 2013-го Меморандум про взаєморозуміння щодо

започаткування консультативного механізму між МЗС України та МЗС Республіки Сингапур і є таким двостороннім інструментом. Хтось із деколи виправданим сарказмом зауважить: ще один стос аркушів на дорогому папері. Однак є підстави стверджувати, що він встановлює сучасні (на чому наголошував К Шанмугам) інституційні рамки регулярного діалогу, а його грамотне використання уможливило ділове і предметне спілкування між фахівцями урядових установ, представниками наукових і бізнесових кіл, промоутерів міжлюдських обмінів тощо.

Аби були взаємне бажання та політична воля. Останнє, між іншим, почало набирати реальних обрисів завдяки комунікації на рівні лідерів країн минулого грудня в Сингапурі та цього річного травневим зустрічам сингапурського головного дипломата з українським керівництвом. Бажання ж, як відомо, подібно до апетиту, надихається успішністю перших спроб. А вони є і в аграрній, і в логістичній сферах, у готельному бізнесі та космічній галузі; на короткій нозі вже не перший рік поспіль співпрацюють представники обох ВПК; наші делегації знаходять порозуміння на численних багатосторонніх майданчиках, підтримуючи ініціативи і кандидатури один одного.

Від поважного місцевого вченого довелося почути таке: наші країни дуже мало залежать одна від одної, то ж ми і далі могли б існувати у мимобіжних світах. Але кожен з нас може слугувати для іншого каталізатором змін на

краще.

Дійсно, наш опір московським загарбникам спонукав сингапурців куди прискіпливіше подивитися на свою згуртованість і навіть самоідентифікацію. А сингапурське вміння кожен виклик перетворити на новий здобуток, схоже, стає часткою нашої ДНК.

Хімія цих взаємопроникнень сягає далеко за межі усталених дипломатичних практик, протокольних і неформальних зустрічей.

У Сингапурі, розташованому за тисячі кілометрів від нас на невеличкому острові поблизу екватора, здебільшого співчутливо та без надочікувань дивляться сьогодні на важкопоранену Україну. Небайдужі з-поміж них зичать нам встояти перед навалою ординських нащадків, втілити в життя амбітні цивілізаційні прагнення повернути Європу в Україну, приборкати корупцію, скрутивши в'язи хабарникам, змусити політиків слугувати суспільству, а суддів – жити лише на зарплату, яка повинна бути гідною і в них, і в усіх інших чиновників. Наш підприємницький клімат сингапурці хотіли б бачити мало чим відмінним від свого, хоча свій, зрозуміло, трохи кращим ніж будь-де.

Готовність і здатність України рухатися таким шляхом, напевно, розглядали в Сингапурі, відраджаючи свого міністра в рамках європейського турне до древнього міста на Дніпрі, що зачаровувало травневим цвітінням.

Павло СУЛТАНСЬКИЙ,
Надзвичайний і
Повноважний Посол України
в Республіці Сингапур

Україна — Японія: новий етап відносин

Шостого червня Прем'єр-міністр Японії Сіндзо Абе відвідав Україну. Це був перший візит голови японського Уряду до нашої країни за всю історію двосторонніх українсько-японських відносин. Під час переговорів із Президентом України Петром Порошенком Сіндзо Абе заявив: «Позиція Японії полягає в рішучому невизнанні силового розвитку подій, а також у повазі до верховенства права, суверенітету і територіальної цілісності України». Він запевнив, що під час головування у «Великій сімці» наступного року Японія буде робити все можливе для мирного врегулювання ситуації на сході України.

Петро Порошенко подякував Японії та «Великій сімці» за сильну позицію у підтримці суверенітету, територіальної цілісності та незалежності України. «Ми високо цінуємо рішучу позицію Японії щодо невизнання анексії Росією Криму, а також готовність всебічно сприяти консолідації зусиль міжнародної спільноти для забезпечення повної імплементації Мінських домовленостей», – сказав Петро Порошенко.

«Україну та Японію поєднують багато чинників, найголовнішим із яких є спільні цінності та спільні інтереси», – зазначив Глава Держави, додавши, що обидві країни також мають спільного сусіда, «дуже важко прогнозованого і небезпечного».

«Ми готові до активної співпраці з Японією у реформуванні безпекових інституцій у рамках ООН, включаючи реформування Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, а також

об'єднання зусиль для створення стабільної та справедливої системи міжнародної безпеки», – заявив Президент України.

Петро Порошенко відзначив широкий порядок денний економічного співробітництва – від інвестицій і проектів технічної допомоги до співпраці в галузі космосу та ядерної енергетики; спільний досвід країн у подоланні техногенних катастроф, де координація та взаємна підтримка приносять дуже важливі результати.

Прем'єр-міністр Японії наголосив, що новий етап відносин між країнами, який розпочинається з його візитом, має важливе значення в контексті ситуації у світі, а також відзначив великий економічний та науково-технічний потенціал України.

До Києва прибула велика делегація японських урядовців. За підсумками переговорів підписано Міжурядову угоду про надання Урядом Японії пільгового кредиту на проект з модернізації Бортницької станції аерації під Києвом обсягом 1,1 млрд. доларів. Крім цього, досягнуто домовленість про надання Японією кредиту для розвитку чистих технологій у галузі вугільної енергетики.

Петро Порошенко та Сін-

дзо Абе взяли участь у церемонії передачі автомобілів Toyota Prius українському Міністерству внутрішніх справ – у рамках Кіотського протоколу Україні передано понад 1,5 тис. сучасних та екологічних машин із гібридними двигунами. «Мені приємно, що ці білі красені, які стануть символом нової чесної української поліції, працюватимуть на благо України і будуть служити символом українсько-японської дружби», – сказав президент.

Прем'єр-міністр Японії наголосив на готовності допомагати Україні в проведенні реформ у багатьох сферах. «Відчув, що український Уряд сповнений надзвичайної рішучості та готовності неухильно просуватися шляхом реформ», – додав Сіндзо Абе.

Напередодні приїзду Сіндзо Абе до Києва журналісти «З.С.», разом з іншими представниками українських мас-медіа, взяли

участь у зустрічі з Надзвичайним і Повноважним Послом Японії в Україні Сумі Шігекі. Пан Посол розповів про політичне та економічне значення візиту, відповів на ряд запитань. Висловивши принципову позицію Японії, Сумі Шігекі вказав на необхідність продовжувати діалог із Російською Федерацією, адже без досягнення взаєморозуміння з Кремлем годі сподіватися на мирне врегулювання військового конфлікту.

Відповідаючи на запитання журналістів про договір по Бортницькій станції аерації, Сумі Шігекі відзначив широкомасштабність цього проекту, завершення якого планується через 5-6 років. Крім того пан Посол підтвердив, що японський Уряд може поділитися досвідом боротьби з корупцією; розглядається можливість допомоги і сприяння з боку Японії у сфері юстиції та фінансів. Триватиме обмін досвідом фахівців України та Японії щодо подолання наслідків аварій на ЧАЕС та «Фукусіма-1». Зокрема при створенні нового саркофага вартістю 50 млн. доларів. Щодо контролю за витрачанням наданих Японією коштів пан Посол зазначив, що здійснюватиметься моніторинг їхніх витрат за допомогою міжнародних організацій. У разі виявлення порушень, японський Уряд матиме право вимагати повернення коштів.

На закінчення Сумі Шігекі висловив упевненість у поліпшенні інвестиційного клімату в Україні, розповівши про нещодавно дискусію на цю тему японських та українських бізнесменів.

Інф. «З.С.»

Зовнішньополітична стратегія Росії щодо України як реалізація «Нової доктрини обмеженого суверенітету» («Доктрини Путіна»)

УДК: 327.94

(Закінчення. Початок у
«З.С.» №5 за 2015 р.)

Частина II

Можна виділити принаймні п'ять внутрішніх факторів, що є основою сучасного політичного режиму в Росії та внутрішньою основою зовнішньополітичної «Доктрини Путіна»: консолідація авторитарного режиму в середині країни, що значно обмежує місце і роль політичної опозиції; великомасштабна корупція на всіх рівнях, у тому числі на вищому; використання величезних енергетичних ресурсів країни як для підтримки внутрішньої стабільності, так і в якості «зброї» для гарантування зовнішньополітичного впливу; потужна всеохопна пропагандистська машина, що активно використовує блеф та інформаційну війну, спрямовані, насамперед, у середину країни та назовні; концепція легітимності використання військової сили РФ за кордоном «для захисту російськомовних».

На думку деяких дослідників, такі чинники, як: націоналізм, що часто переходить у великодержавний шовінізм; захист «цивілізаційної» ідентичності (культурні і релігійні православні цінності, заперечення гомосексуалізму тощо); пропаганда переваг «суверенної», «контрольованої» демократії (на противагу цінностям ліберальної демо-

кратії), — не є досить фундаментальними, а лише служать прикриттям клептократичної сутності режиму.

Принципові складові компоненти «Доктрини Путіна» офіційно не проголошені російським керівництвом. Однак те, що застосовується в практичній міжнародній діяльності, насамперед на пострадянському просторі, можна окреслити так:

- РФ більше не розглядає Захід як партнера, що заслуговує на довіру, оскільки попри попередження, які звучали у відомій «Мюнхенській промові» Путіна 2007 р., США, НАТО і ЄС продовжують ігнорувати життєві, історичні регіональні інтереси Росії на пострадянському просторі, поширюючи свій вплив і «затягуючи» країни регіону у свої структури, проводячи політику «стримування Росії»;

- РФ більше не розглядає себе частиною євроатлантичної спільноти, вона є країною «суверенної», «контрольованої» демо-

Summary

The analysis of the key provisions and practical effects of a new foreign policy doctrine of Russia — «Putin doctrine», the main element of which is the revival of the concept of «limited sovereignty», which during the Cold War was the main component of «Brezhnev doctrine» (1968.). The basic components of the «Putin Doctrine» are formulated. Legally proved that Russia's political and military activities of the past year in Ukraine is aggression against Ukraine, and the Russian Federation fall within the concept of «rogue states», which are widely used in modern international politics and political science.

Keywords: military-political aggression, «Putin doctrine» limited sovereignty, «Brezhnev doctrine», the concept of «rogue states».

кратії, близько 90% населення якої однозначно підтримують агресивну політику Путіна щодо України, антиамериканізм і конфронтацію із Заходом. Росія має свою ідентичність і належить до окремої цивілізації, яка сповідує власну систему цінностей;

- у нинішніх умовах розпаду/послаблення однополярного світопорядку, коли новий «багатополярний» (або «багатоцентричний») світ тільки формується, наявними є «некерований хаос» і «відсутність правил гри», що значно розширює кордони допустимої поведінки у світі для сильних держав;

- система міжнародних договорів і міжнародне право в цілому для РФ більше не є системою пра-

вил/координат міжнародних відносин, а є «меню», з якого обирається те, що вигідно в конкретний історичний момент. Роль міжнародних організацій суттєво скорочується, оскільки співпраця з ними для сильних держав втрачає сенс, як тільки це починає заважати їхнім національним інтересам;

- поняття «національний/державний суверенітет» для більшості держав є відносним. Реальний суверенітет [1] є атрибутом виключно сильних держав. Інші так чи інакше віддають частину свого суверенітету або сильнішим партнерам/союзникам, або міжнародним безпековим організаціям. Права на реальний суверенітет фактично позбавляються пострадянські країни, оскільки вони наділяються лише таким суверенітетом, який не суперечить життєво важливим інтересам Росії. Такими «концептуальними аргументами» виправдовується «легітимність» як агресії РФ в Україні й анексії Криму, так і інтервенції в Грузії у 2008 році.

Серед пострадянських країн під «обмежений» Росією суверенітет фор-

мально не підпадають три країни Балтії (Естонія, Латвія, Литва), які є членами Євросоюзу і НАТО, але новий світовий і європейський порядок, який намагається розбудувати В. Путін, повинен передбачати поширення впливу Росії на всю Балтію (окрім Німеччини), а не лише на пострадянську.

Оскільки сформульована вище нова доктрина «обмеженого суверенітету» («Доктрина Путіна») має відношення до принципів категорій Вестфальської системи міжнародних відносин, таких, як: національний інтерес, державний суверенітет, територіальна цілісність, обов'язковість виконання міжнародних договорів, то можна вважати, що на фоні суміжного процесу зростання згаданих нових центрів сили вона є спробою чергової модифікації Вестфальського світопорядку. Якщо однополярний світопорядок із глобальним домінуванням США, встановлений після завершення «холодної війни», вважати 7-ю модифікацією Вестфалія, то останні потуги є спробами 8-ї модифікації.

Незважаючи на той факт, що країни Балтії є повноправними членами найпотужнішої у світі системи колективної безпеки, з боку РФ на них сьогодні здійснюється провокаційний тиск, який свідчить про те, що Росія перевіряє на міцність єдність у рамках НАТО і не залишає сподівання поширити дію «Доктрини Путіна» на балтійські країни.

На думку низки аналітиків і західних політиків, наступною ціллю російської агресії після України можуть стати країни Бал-

тії. У кінці лютого 2015 р. Міністр оборони Великої Британії М. Феллон заявив про існування реальної загрози того, що РФ розпочне кампанію з дестабілізації цих країн. Путін може випробувати реакцію НАТО за сценарієм, який він застосував у Криму і на сході України. Підривна діяльність, проникнення військових, пропаганда в ЗМІ, кібератаки, що використовувалися на ранніх етапах конфлікту в Україні, можуть бути застосовані для розпалювання міжетнічної напруженості в Латвії, Литві та Естонії. Увесь попередній рік шляхом провокацій Путін перевіряв реакцію Альянсу. На думку британського міністра, Європі слід побоюватися Росії більше, ніж «Ісламської держави». Стурбованість викликає також різке збільшення витрат на оборону РФ, оголошена модернізація її збройних сил та ядерного арсеналу.

Як вважає заступник командувача об'єднаними силами НАТО в Європі Е. Бредшоу, Альянс повинен бути готовий на випадок повноцінної атаки Росії на країни-члени. «Росія може повірити в те, що велику кількість регулярних військ, які вона здатна зосередити в короткий термін, що ми бачили при захопленні Криму,

можна використовувати в майбутньому не тільки для залякування і стримування, а й для захоплення території Альянсу. НАТО повинна адаптуватися до методів гібридної війни, які застосовує РФ в Україні». Він порівняв поведінку Росії з ескалаційним домінуванням СРСР, заявивши, що РФ може вдаватися до подальшої ескалації конфлікту, щоб уникнути повернення захопленої території. Спільна позиція військового керівництва Альянсу є такою: Росія не діє за міжнародними правилами і нормами; вона суттєво збільшила фінансування оборонної галузі, включаючи ядерне озброєння; дезінформаційна кампанія Путіна є вражаючою.

Зі свого боку, В. Путін заявляв, що Росія завжди знайде адекватну відповідь на тиск ззовні. «Ні в кого не повинно бути ілюзій, що можна досягти військової переваги над Росією, здійснювати на неї тиск,... у нас завжди буде адекватна відповідь... Наші солдати і офіцери довели, що готові діяти рішуче,... виконувати найважчі нестандартні завдання».

Наступною мішенню російської зовнішньої агресії з метою «захисту» «руського мира», окрім згаданих трьох країн Бал-

тії, можуть також стати інші пострадянські країни зі значною кількістю російськомовного населення, серед яких, Білорусь і Казахстан. Восени 2014 р. Путін зробив спробу перевірити на швидкість реакцію керівництва цих країн зазначивши, що «казахської державності раніше ніколи не існувало», натякаючи на те, що ця державність може існувати доти, доки при владі в країні є Н. Назарбаєв, який «створив цю державність» і користується прихильністю російського керівництва. Президент Казахстану, у свою чергу, відзначив, що його країна має повне право відмовитися від членства в економічному союзі (натякаючи на Євразійський союз), члени якого порушують встановлені правила і загрожують незалежності республіки. Президент О. Лукашенко, зі свого боку, закликав поважати суверенітет і незалежність Білорусі: «Є окремі розумники, які заявляють, що Білорусь — це частина «руського мира» і мало не Росії. Забудьте. Білорусь — суверенна і незалежна держава. Ми змусимо будь-кого поважати наш суверенітет і незалежність, хто думає, що не було такої країни. Не було, а зараз є, і з цим треба рахуватися».

Концепція «держав-ізоїв» у міжнародній політиці та військово-політична діяльність Росії. З часів завершення «холодної війни» та припинення блокового протистояння головною загрозою безпеці світового демократичного співтовариства вважається небезпека неадекватної поведінки так званих держав-ізоїв

(«-парій», «-агресорів»). В останні 15-20 років це поняття, не будучи визначним терміном міжнародного права, рішуче увійшло в лексикон практичної міжнародної політики та політологічної науки.

«Держави-ізгої» — це такі держави, що не визнають правил цивілізованих міждержавних відносин, є загрозою безпеці і стабільності, насамперед, для країн-сусідів на регіональному рівні, а також можуть загрожувати глобальній безпеці. У розпорядженні деяких із цих держав є зброя масового знищення — ядерна, хімічна, бактеріологічна, або існує висока вірогідність мати цю зброєю, а в такому разі — реальна висока небезпека її застосування або погрози її застосування. Концепцію «держав-ізгоїв» уперше було сформульовано Адміністрацією Президента США Дж. Картера, коли в 1979 р. було оприлюднено список «держав-спонсорів тероризму». З того часу фігурантами цього списку ставали Ірак, Іран, Куба, Лівія, Судан, Сирія, Південний Ємен, Північна Корея, а також СРСР — як «імперія зла». Сьогодні в політологічній літературі та міжнародних документах за «державами-ізгоя-

ми» закріпилася роль самостійного класу суб'єктів міжнародної системи поряд із «розвинутими державами», «демократіями, що розвиваються», «державами, які не відбулися».

У 1993 р. радник Президента США з національної безпеки Е. Лейк уперше дав розгорнуте визначення групи таких держав, що опинилися за межами «кола демократії» і становлять загрозу для держав, які є в середині цього кола. Узагальнюючи це, а також інші визначення, можна сформулювати такі критерії належності країни до групи «держав-ізгоїв»: наявність авторитарних режимів правління; систематичні порушення прав людини як щодо своїх громадян, так і громадян інших держав; вороже/недружнє ставлення до США та їхніх союзників; агресивна зовнішня політика; систематичне порушення норм міжнародного права; застосування сили або погрози її застосування; спонсорування тероризму; намагання заволодіння зброєю масового знищення, погрози її застосування [2].

Сучасна зовнішня і безпекова політика РФ щодо країн пострадянського

простору, насамперед України, відповідає міжнародно-правовому визначенню поняття військово-політична «агресія», а Росія є державою-агресором.

Світова історія свідчить про велику небезпеку політики «умиротворення» агресора. Поступки агресорові лише примножують кількість жертв, ще більше розкручують спіраль подальших поступок, з якої вийти стає все складніше. Демократичному світові не можна сподіватися лише на дипломатію, оскільки він має справу з бандитами і насильниками, кримінальними авторитетами, що тримають ніж на горлі України, легалізованими путінським режимом. Росія не гідна світових ліберально-демократичних і гуманістичних цінностей. Це є добре озброєний і нахабний терорист, який шантажує світ застосуванням ядерної зброї, підготовує і корумпує представників західної еліти, витрачаючи величезні нафто-долари [3].

Путінська загроза вільному світові є значно більшою, ніж загроза з боку «Ісламської держави» (подібну оцінку було висловлено й Президентом США Б. Обамою), оскільки перемога над останньою залежатиме лише від обсягів ресурсів, які на це спрямовуються. Росія ж має ядерний арсенал, а її стратегія полягає в дестабілізації, політичному підкоренні та економічному знищенні України; продовженні імперської експансіоністської політики на пострадянському просторі за рахунок військової сили та потужної пропаганди; спробах руй-

нування міжнародної системи безпеки шляхом розхитування єдності в рамках НАТО та ЄС, яке відбувається шляхом відвертого підкупу та корумпування еліт окремих країн, фінансової підтримки радикальних і маргінальних європейських партій («Національний фронт» у Франції, Британська національна партія, націоналістична партія «За кращу Угорщину», ліворадикальна СИРІЗА в Греції та ін.). Путін підкупує газовими та іншими вигідними контрактами низку країн Європи, а також залякує країни Балтії перспективою гібридної війни. Усе це спрямовано на розкол та корупційне інфікування Європи, розвал ЄС і дискредитацію його цінностей. Останнім проявом такої політики стало проведення в Санкт-Петербурзі в кінці березня цього року «Міжнародного російського консервативного форуму» за участю 11 найбільш одіозних націоналістичних рухів і радикальних партій Європи.

Фактичною формою правління в Росії є особиста диктатура. Симптомами у цьому зв'язку є висловлювання заступника глави Адміністрації Президента РФ В. Володіна, який зазначив, що без Путіна немає Росії. Російська система влади є нестабільною і потребує постійного особистого втручання В. Путіна, вона може рухнути в будь-який момент, що викликає побоювання стосовно можливої долі її ядерного арсеналу.

Неадекватна поведінка керівництва Росії, численні факти підтримки та спонсорування терористів

дає серйозні підстави розглядати відповідність політичного режиму РФ критеріям визначення терміна «держава-ізгой» («-парія», «-агресор», «вісь зла», «злочинний режим», «спонсор тероризму», «мракобісна держава» - «rogue state», «pariah», «outlaw state», «backlash», «renegade regimes»), який увійшов не тільки в політологічний лексикон, а й у тексти міжнародних політичних і безпекових документів, серед яких — Стратегія національної безпеки США (2004 р.).

Одіозні дії РФ, юридично доведені факти її військової агресії проти України, збитті 17 липня 2014 р. з території, підконтрольної проросійським бойовикам, малайзійського пасажирського лайнера Boeing -777 рейсу МН-17, інші доведені випадки сприяння Росії міжнародному тероризмові, отруєння в 2006 р. в Лондоні радіоактивним полонієм колишнього офіцера ФСБ РФ О. Литвиненка, загадкові бандитські вбивства російських політиків-опозиціонерів і громадських діячів (А. Політковська, Б. Немцов та ін.), а також відповідність іншим наведеним критеріям характеризує РФ як «державу-ізгой». Така оцінка підтверджується заявами відомих світових політиків і впливових міжнародних організацій.

Президент Литви Д. Грибаускайте відкрито назвала Росію терористичною державою, діяльність якої загрожує Європі. Вона заявила: «Україна сьогодні б'ється за мир у всій Європі, за всіх нас. Якщо терористичну державу, яка здійснює агресію проти свого сусіда, не

зупинити, агресія може поширитися на всю Європу». Литовський лідер заявила, що всі вже ситі брехнею, якучують щодня від кремлівських лідерів, і ніхто вже не вірить жодному їхньому слову.

Президент Європейської Ради Д. Туск у кінці січня 2015 р. заявив про те, що світ повинен посилити тиск на агресора в особі РФ, оскільки політика «умиротворення» спонукає його до більшого насильства.

Американський меценат-мільярдер Дж. Сорос під час виступу на Всесвітньому економічному форумі в Давосі в кінці січня 2015 р. заявив, що Росія перетворилася на «мафіозну державу», у якій правителі використовують ресурси країни для свого збагачення й утримання при владі, вона намагається стати «стратегічним суперником Європейського Союзу, який на протигагу владі закону пропонує владу сили».

Верховна Рада України 27 січня цього року прийняла постанову про звернення до ООН, Європарламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПАРЄ), ПА НАТО, ПА ОБСЄ, ПА ГУАМ, парламентів держав світу, у якому «визнає РФ державою-агресором та закликає міжнародних партнерів України не допустити безкарності винних за злочини проти людяності, вчинені від початку російської агресії проти України, визнати РФ державою-агресором, що всебічно підтримує терористів та блокує діяльність РБ ООН, чим ставить під загрозу міжнародний мир і безпеку, а так звані ДНР і ЛНР визнати терористич-

ними організаціями». Того ж дня ПАРЄ закликала Росію утриматися від фінансування та військової підтримки незаконних збройних груп і дестабілізації в Україні.

Ураховуючи викладені факти та авторитетні оцінки, цілком аргументовано можна стверджувати, що агресивна міжнародна активність Росії, доведене сприяння та спонсорування нею міжнародного тероризму, принаймні останнього року на сході України, інші події та оцінки внутрішньої і зовнішньої політики РФ достеменно свідчать про відповідність її дій визначеним критеріям віднесення до

«держав-парій».

Список використаних джерел:

1. Кокошин А. Реальный суверенитет в современной мирополитической системе. — М.: Изд. «Европа». — 2006. — 175 с.
2. Бартенев В. Концепция «государств-изгоев» во внешней политике США // Международные процессы. — Т. 7. — № 1(19). — Январь-апрель 2009.
3. Lucas Ed. Russia is a revisionist power; greater dangers lie ahead. — <http://www.edwardlucas.com/>

ІГОР ЛОССОВСЬКИЙ,
кандидат фізико-математичних наук,
Надзвичайний і
Повноважений Посланник
України

АНОТАЦІЯ

У статті зроблено аналіз принципових положень і практичних наслідків реалізації нової зовнішньополітичної доктрини Росії — «доктрини Путіна», головним елементом якої є відродження концепції «обмеженого суверенітету», що в роки «холодної війни» була головною складовою «доктрини Брежнєва» (1968 р.). Сформульовано основні компоненти «доктрини Путіна». Юридично доведено, що політико-військова діяльність Росії останнього року на території України є агресією проти неї, а сама РФ підпадає під визначення концепції «країн-ізгойів», яка широко використовується в сучасній міжнародній політиці та політології.

Ключові слова: військово-політична агресія, «доктрина Путіна», обмежений суверенітет, «доктрина Брежнєва», концепція «країн-ізгойів».

АННОТАЦИЯ

В статье проведен анализ принципиальных положений и практических последствий реализации новой внешнеполитической доктрины России — «доктрины Путина», главным элементом которой является возрождение концепции «ограниченного суверенитета», которая в годы «холодной войны» была главной составляющей «доктрины Брежнев» (1968 г.). Сформулированы основные компоненты «доктрины Путина». Юридически доказано, что политико-военная деятельность России последнего года на территории Украины является агрессией против нее, а сама РФ подпадает под определение концепции «стран-изгоев», которая широко используется в современной международной политике и политологии.

Ключевые слова: военно-политическая агрессия, «доктрина Путина», ограниченный суверенитет, «доктрина Брежнев», концепция «стран-изгоев».

Азійсько-тихоокеанський регіоналізм у контексті проблем безпеки

УДК: 327: 94

Специфіка Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР) полягає в тому, що асиметричний характер економічних відносин між основними суб'єктами інтеграційної взаємодії стає каталізатором формування політичної напруженості в окремих конфліктогенних зонах цього величезного континентального та морського простору. Ситуація конфліктів низької інтенсивності в АТР, у якому з часів «холодної війни» нагромаджено потужний військовий потенціал, що неспинно зростає, за певних умов може перетворитися на повномасштабний збройний конфлікт і, таким чином, підірвати основи інтеграційного процесу та міжнародної безпеки.

Наукові дискусії з питань безпеки в Східній Азії зосереджені навколо питань еволюції стратегії держав так званого тихоокеанського трикутника – США – Китай – Японія. Під впливом асиметричної взаємодії цих держав у регіоні впродовж останнього десятиріччя триває складний і суперечливий процес формування економічного й безпекового середовища, у якому діють інші – менш впливові азійські та неазійські країни. Глобальний контекст азійсько-тихоокеанського регіоналізму полягає в тому, що від конфігурації співвідношення сил і вирішення питань всеосяжної безпеки в АТР багато в чому буде залежати регіональна та міжнародна стабільність. Принаймні авторитетні спеціалісти-

міжнародники передбачають АТР вирішальну роль у формуванні світового порядку ХХІ століття [1].

Функціональна та структурна специфіка східно-азійської системи міжнародних відносин є такою, що жодна з науково-теоретичних парадигм не дає пояснення джерел і причин регіональної стабільності чи характеру дестабілізуючих чинників. Тим не менш, представники нео-реалізму (Р. Гілпін, Р. Соломон, Ш. Саймон) оцінюють регіон як такий, що цілком дозрів для міждержавного суперництва після закінчення «холодної війни» [2]. Оцінка нео-лібералів (Дж. Айкенберрі, М. Мастандуно, Д. Канг) дещо відрізняється – вони вважають, що регіон демонструє здатність до подальшого інтеграційного й інституціонального розвитку та готовий до створення механізмів попередження конфліктів [3]. Однак попри розбіжності в підходах до оцінки інституціональних і функціональних параметрів регіону, очевидним є той факт, що Східна Азія на початку ХХІ ст. перетворилась на територію з найвищою концентрацією економічного потенціалу, на яку припадає понад 1/3 світового ВВП.

Проблема безпеки в Східній Азії традиційно розуміється як зіткнення стратегічних інтересів США і Китаю в контексті намагань кожної з держав встановити в регіоні односторонню гегемонію. За такою логікою в умовах реалізації гегемоністських

Summary

The article reviews the main trends of Asia-Pacific regionalism that determine the content and dynamic of integration processes in the region. The relationship between the major powers of the «Pacific triangle»: USA–China–Japan is analyzed in the context of asymmetric integration and regional security problems. The particular attention is paid to the security issues of economic integration in the region which is described as an area of the geopolitical contradictions and low-intensity conflicts.

Keywords: Asia-Pacific region, asymmetric integration, Trans-Pacific Partnership, ASEAN, APEC, regional conflict, regional security.

стратегій США і Китаю в регіоні може виникнути нова система біполярності з відповідними полюсами та потенціалами взаємного стримування. Залишається невирішеним питання можливості управління такою системою за допомогою механізмів гегемонії однієї з двох держав. Претендувати на таку роль гіпотетично можуть як США, економічний і військово-стратегічний потенціал яких сьогодні є неперевершеним, так і Китай, інтегральний потенціал якого стрімко зростає, наближаючись до американського. Про збільшення військового бюджету КНР на 10,1% у 2015 р. повідомив прем'єр-міністр Лі Кецянь у березні поточного року під час відкриття сесії парламенту – Всекитайських зборів народних представників

(ВЗНП). Розмір військових витрат за останні десятиріччя став рекордним – 144 млрд. доларів. Отже, за цим показником Китай посів друге місце у світі після США. Водночас було оголошено, що зростання китайської економіки у 2015 р. буде становити 7% (7,4% у 2014 р.) – найнижчий за останні двадцять п'ять років індикатор зростання ВВП країни [4].

Уряд КНР поступово реалізує ідею створення системи забезпечення валютно-фінансової діяльності китайського державного та приватного бізнесу в таких галузях: будівництво електростанцій, залізниць, морських портів, авіапортів, захист довкілля, допомога з працевлаштування тощо, альтернативної Світовому банку та Азійському банку

розвитку, у яких домінуючі позиції мають відповідно США та Японія. У 2013 р. Президент КНР Сі Цзяньпін виступив із пропозицією заснувати Банк інвестування інфраструктури Азії (Asia Infrastructure Investment Bank), яку врешті-решт було імplementовано в жовтні 2014 р. шляхом підписання відповідної угоди з 21-ю країною-учасницею. Перемовини щодо правил управління банком завершаться, коли він розпочне свою діяльність наприкінці 2015 р. в більш широкому колі учасників – як азійських, так і неазійських країн (5).

Слід зазначити, що хоча деякі з розвинених країн АТР зайняли скептичну позицію щодо ефективності БІА (Австралія, США, Японія, Південна Корея), Сінгапур, Таїланд, Нова Зеландія підписали угоду, а Німеччина, Франція та Велика Британія висловили бажання взяти участь у діяльності банку як акціонери. Зрозуміло, що така позиція провідних держав Європейського Союзу налаштовує Пекін на продовження політики валютно-фінансової і економічної експансії в регіоні, у якому він активно співпрацює та конкурує зі США. Якщо підходить до створення економічних інститутів в АТР з позицій ліберальної політико-економічної теорії, висновок повинен бути таким – діяльність потужного банку, фундатором якого виступає друга економіка світу, сприятиме подальшому розвитку азійсько-тихоокеанського регіоналізму та транснаціональних відносин.

Активна діяльність економічних структур під

проводом або егідою Китаю зачіпає інтереси інших країн регіону, спричиняючи зростання внутрішніх протиріч, зокрема пов'язаних з питаннями державного суверенітету, національної та регіональної ідентичності. Приблизно такими є оцінки інтеграційних процесів у АТР прихильниками теорій функціоналізму та неофункціоналізму, що їх використовують для аналізу взаємодій між європейськими країнами. Проте європейські теорії та практика міждержавних відносин не відповідають реаліям азійсько-тихоокеанської інтеграції. У Європі константою є визнання рівності, або суверенітету в процесах міждержавних взаємодій фактично нерівних країн. Натомість у Східноазійському регіоні нерівність у відносинах між державами визнається лише на неформальному рівні. Цей екзистенціальний аспект конфуціанської етики позначається на відносинах між східними державами, що відрізняє їх від відносин західного типу, тому китайська економічна експансія в Азії сприймається як чинник регіональної стабільності. Однак під впливом глобалізаційних процесів традиційний

характер відносин між азійськими країнами поступово змінюється, тому асиметрична інтеграція призводить до загострення конфліктних ситуацій в регіоні.

Динамічні зміни в економічних і політичних міждержавних відносинах в Східній Азії критично позначилися на стані її безпеки. У цілому в АТР достатньо «пального матеріалу», здатного за певних обставин призвести до розбалансування регіональної стабільності. До небезпечних конфліктів регіону слід віднести напружену ситуацію на Корейському півострові, навколо Тайваню, територіальні суперечки щодо приналежності островів Спратлі та Сенкаку (Дяоюйдао), а також конфронтаційні моменти у відносинах між країнами «тихоокеанського трикутника». У деяких країнах Південно-Східної Азії внутрішньополітична ситуація ускладнюється розвитком сепаратистських тенденцій за наявності значного мусульманського населення (Індонезія, Малайзія, Філіппіни).

Експерти також зазначають, що Північно-Східна та Південно-Східна Азія, як і АТР у цілому стикаються з численними нетра-

диційними викликами безпеки. Серед них – міжнародний тероризм, проблема морської безпеки у відносинах між США, Китаєм і Японією, зокрема у сфері торгівлі та судноплавства. Вразливий характер нинішньої системи захисту морських комунікацій в умовах зростання піратства та контрабандної торгівлі лише підтверджує важливість дотримання положень морського права, закріплених Конвенцією по морському праву ООН [6].

Аналізуючи природу конфліктності в АТР, слід мати на увазі її структурну гетерогенність, характер системних протиріч між так званими осьовими державами регіону, а також історичну спадщину колоніальної та повоєнної доби, тобто «холодної війни». Під впливом цих факторів у постбіполярний період в АТР було створено систему «осьових» відносин і «кластерів безпеки», у межах яких ключові тихоокеанські держави та їх об'єднання (США – Японія – Південна Корея) прагнуть здійснювати свої інтереси. Оскільки континентальний масив Східної Азії перебуває в основному під контролем КНР, США і Японія роблять ставку на зміцнення військово-морського потенціалу для протидії китайському впливові в регіоні. Оцінюючи роль США, Японії та АСЕАН у контексті розв'язання проблем регіональної безпеки, професор Ш. Саймон писав: «Сполученим Штатам не залишається іншої альтернативи, крім забезпечення стратегії передового базування у західній частині

Тихого океану» [7].

У перші роки правління адміністрації Дж. Буша-молодшого США під приводом посилення боротьби з міжнародним тероризмом збільшили військову присутність на Філіппінах, відправивши на острови спеціальний «антитерористичний» підрозділ. Під приводом боротьби з «китайською загрозою» Вашингтон прискорив реалізацію плану збільшення та модернізації американського військово-морського потенціалу на Тихому океані. Коментуючи «тихоокеанські ініціативи» адміністрації Дж. Буша, тогочасний командувач Тихоокеанського флоту США адмірал Т. Фарго зазначив, що головною її метою є «забезпечення розвитку безпекових спільнот» і що військово-морські сили – «найбільш прийнятний засіб для розбудови кращих відносин між народами» [8].

Із приходом до влади «тихоокеанського» президента Б. Обами Сполучені Штати почали реалізацію стратегії «повернення до Східної Азії» та «ширшого Тихого океану». Основні пріоритети зовнішньої політики адміністрації демократів знайшли відображення в програмній статті в літньому номері «Foreign Affairs» за 2007 рік. У більш конкретному форматі концептуальний підхід Вашингтона до АТР і основні напрями тихоокеанської політики адміністрації Б. Обами були сформульовані у виступі Х. Клінтон у січні 2009 р. на засіданні сенатського комітету із закордонних справ у зв'язку із затвердженням її кандидатури на посаду державного секретаря. Зміст її виступу зводився до готовності

Вашингтона використовувати всі можливості «м'якої» та «жорсткої» сили для забезпечення глобального лідерства США залежно від ситуації у світі, зокрема в АТР. Обама під час свого першого візиту до Токіо в листопаді 2009 р. заявив: «Як перший тихоокеанський Президент Америки, я обіцяю вам, що ця тихоокеанська нація буде зміцнювати і підтримувати наше лідерство в цій життєво важливій частині світу» [9].

У 2011-2012 рр. високопосадовці з Адміністрації США здійснили серію візитів до країн Східної Азії з метою презентації тихоокеанської стратегії Вашингтона та підписання нових угод зі своїми азійськими союзниками про співпрацю у сфері безпеки. Так, перебуваючи на Східноазійському саміті, Б. Обама заявив: «Ми надаємо велике значення морській безпеці в цілому та розв'язанню суперечок у Південно-Китайському морі, зокрема – як тихоокеанська держава, як морська країна, як торговельна нація і як гарант безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні» [10].

Прагнення Вашингтона продемонструвати своїм союзникам тверду рішучість у проведенні політики «повернення обличчям до Азії» було підтверджено заявами Пентагона сконцентрувати до 60% усіх сил і засобів ВМФ США на Тихому океані. Візити Президента та держсекретаря США у 2012-2014 рр. до країн, що знаходяться поблизу кордонів Китаю – В'єтнаму, Малайзії, М'янми, Південної Кореї, Камбоджі, Таї-

ланду, Філіппін і Японії не залишають сумнівів щодо спрямованості тихоокеанської стратегії США. Можна припустити, що в останній президентський термін Б. Обама буде робити все можливе, аби його політика в АТР принесла США вигоду в довгостроковій перспективі.

У 2012 р. Міністерство оборони США оприлюднило документ під назвою «Стратегія глобального лідерства США у XXI столітті», у якому були сформульовані пріоритетні напрями політики Вашингтона в АТР на тривалу перспективу. У цьому програмному документі зазначалося, що «інтереси США у сфері економіки та безпеки нерозривно зв'язані з розвитком ситуації в межах дуги, яка протяглась від Заходу Тихого океану і Східної Азії до Індійського океану та Південної Азії, створюючи сукупність динамічних викликів і сприятливих можливостей» [11].

У цьому зв'язку для США вкрай важливою є проблема захисту морських комунікацій (Sea Lines of Communication – SLOC), встановлення контролю над якими може стати питанням національного інтересу ключових країн АТР. Сьогодні такими є Китай, Японія та Індія, які зацікавлені у встановленні контролю за транспортуванням вуглеводнів із зони Перської затоки та Африки. З одного боку, якщо проблема ресурсів є одним із основних мотивів нової регіональної та глобальної стратегії США, то значення SLOC стає чи не найважливішим компонентом їхньої стратегії. З іншого боку, якщо США зацікав-

лені контролювати китайську економіку, то для цього не існує кращого способу, ніж здійснення контролю індійсько-тихоокеанської лінії комунікацій.

За повідомленням начальника штабу ВМС США адмірала Дж. Грінерта, США нарощують військову присутність в АТР, налагоджують співпрацю з Індією і водночас не припиняють активний діалог на рівні військових із Китаєм, що має позитивні результати для обох сторін. Залучення Індії у сферу американських інтересів у галузі безпеки змушує Китай корегувати свою зовнішньополітичну поведінку в Східній Азії. Варто зазначити, що у 2014 р. Китай і США прийняли Кодекс поведінки в разі незапланованих зустрічей у морі бойових кораблів двох держав. Однак припущення щодо встановлення стратегічного балансу чи системи регіонального кондомініуму США і Китаю при наявності між ними системних протиріч хоча й мають рацію, але на цьому етапі їхніх відносин виглядають передчасними [12].

Відомо, що система міжнародно-політичних відносин в АТР виникла ще в біполярний період шляхом створення мережі угод і союзів східноазійських країн зі США як гаранта регіональної безпеки. Наразі в умовах зростання впливу Китаю рівновага в АТР більше не може спиратися винятково на союзи цих держав із США. Чимало країн Східної Азії, передусім Японія і Південна Корея, а також ключові держави-члени АСЕАН прагнуть більшої самостійності у сфері еконо-

мічних і безпекових відносин із Америкою. Вони з певним скептицизмом, зокрема Китай, дивляться на спроби Вашингтона створити «новий порядок в Азії», який, на їх думку, є своєрідним рецидивом минулого біполярного протистояння, коли СРСР і США боролися за лідерські позиції в АТР. Найбільш яскравим прикладом у цьому контексті є позиція Японії – третьої економіки світу, яка робить спробу переглянути свій повоєнний статус і зблизити свої економічні та стратегічні можливості. Японські політики та експерти дедалі частіше стверджують, що Договір про співпрацю та безпеку, підписаний Вашингтоном і Токіо в 1960 р., не відповідає сучасним міжнародно-політичним реаліям, а сам японо-американський альянс є в стадії «замерзання». Висновки очевидні – «Японія, що оточена трьома ядерними державами, не повинна більше покладатися на іншу державу і має можливості для побудови збройних сил,

які здатні її захистити» [13].

Розбудова нової стратегії Пекіна в Східній Азії, яка заснована на концепції «справедливого світового економічного та політичного порядку», спрямована на:

- перерозподіл відповідальності та лідерських повноважень у відносинах із США;
- зміцнення позицій у Південно-Китайському (Східному) морі;
- обмеження зусиль Японії проводити політику поза межами американо-японського Договору про співпрацю та безпеку;
- стримання амбіцій Тайваню залишатися автономним регіональним «гравцем»;
- встановлення контролю за інтеграційною політикою АСЕАН і ситуацією на Корейському півострові;
- посилення економічного впливу шляхом створення нових валютно-фінансових структур – Банк інвестування інфраструктури Азії (АІІВ).

Очевидно, що кожний із

зазначених напрямів регіональної стратегії Пекіна або суперечить тихоокеанській стратегії США, або перетинається з американськими економічними та політичними інтересами в АТР. Разом з тим, Китай і США, зважаючи на власні інтереси, докладають чимало зусиль для уникнення двосторонніх конфліктів, наслідки яких можуть підірвати взаємовигідну економічну співпрацю та стратегічну стабільність у регіоні.

Як було зазначено вище, США з метою посилення свого лідерства в АТР почали реалізацію інтеграційного проекту – Транстихоокеанського партнерства за участі Австралії, Брунею, В'єтнаму, Перу, Сінгапуру, Чилі, тобто без участі Китаю. Метою проекту є створення в АТР преференційного торговельного режиму на основі багатосторонньої угоди. З приводу ефективності цього проекту в експертному середовищі існує думка, що суто економічні ініціативи США на кшталт ТТП не в змозі повернути

Сполученим Штатам лідерські позиції в регіоні. Тому зрозуміло, чому США намагаються компенсувати економічні механізми свого впливу військово-політичними засобами в дусі класичних принципів політичного реалізму. Про дефіцит можливостей Транстихоокеанського партнерства забезпечити американське лідерство в регіоні знають і у Вашингтоні. Так, колишній заступник помічника держсекретаря США з питань Південної Азії Е. Фейгенбаум у лютому номері журналу «Foreign Affairs» за 2015 р. зазначив, що «при всьому значенні ТПП цей проект у жодному разі не може задовольнити інтереси США в регіоні» [14].

Утім Вашингтон продовжує проводити курс на «повернення в Східну Азію» шляхом посилення військової присутності в АТР (за планом – до 2020 р.) та перебалансування збройних сил, зокрема військово-морських, за рахунок зменшення військового потенціалу в інших регіонах світу. Відповідно до цих планів США посилюють потенціал сил «швидкого реагування» та мобільних військових формувань у першу чергу в Японії, Австралії та на Філіппінах. Одним із чинників реалізації нової тихоокеанської стратегії у сфері безпеки Вашингтон називає зростання «китайської загрози». Варто зазначити, що авторитетні спеціалісти-міжнародники вважають, що концепція «китайської загрози» не має теоретичного обґрунтування, що вона є «класичним прикладом політики стримування Китаю з метою

забезпечення власних національних інтересів окремих країн, у першу чергу США і Японії» [15].

У цьому плані ідеальною для Вашингтона виглядає програма розбудови співпраці у сфері безпеки між чотирма державами – США, Південною Кореєю, Японією та Австралією. Залучення до цього гіпотетичного альянсу Нової Зеландії розглядається Вашингтоном як запасний варіант. Така вісь: Вашингтон - Канберра - Сеул - Токіо могла б суттєво ускладнити Китаю реалізацію його геополітичної стратегії в Південно-Східній Азії. Однак керівництво Австралії прагне поступово звільнитися від опіки США і намагається замкнути на собі політичні процеси в регіоні та перебрати роль регіонального лідера. З цією метою Австралія значно прискорила розвиток двосторонніх відносин із Японією та Південною Кореєю, зокрема в галузі інвестицій і новітніх технологій. Разом з тим, Канберра більш стурбована зростанням могутності Китаю і не може обійтися без фінансової та військово-технічної допомоги США, а це стримує її економічну та політичну самостійність у регіоні. Готовність Австралії виконувати роль «південного якоря» США в АТР, обумовлена її розташуванням поблизу рубежів Південно-Східної Азії, де центром політико-економічного «тяжіння» є АСЕАН і де перетинаються стратегічні інтереси держав «тихоокеанського трикутника».

Головна мета тихоокеанської стратегії США полягає в тому, щоб запобігти появі в АТР держави або

союзу держав, здатних кинути виклик американському лідерству. Цьому підпорядковане прагнення Сполучених Штатів зміцнити свою економічну та військову присутність в регіоні у сфері двосторонньої та багатосторонньої співпраці з країнами регіону. Проте не можна виключити спроб Вашингтона відновити гегемонію, зокрема шляхом створення глобального антикитайського альянсу за участю США, ЄС, Японії та, за певних обставин, Росії, якщо вдасться змусити Москву відмовитися від лінії на асиметричне балансування між Заходом і Китаєм.

Так званий російський фактор у контексті регіональної стабільності та безпеки майже відсутній у стратегічних планах і розрахунках провідних тихоокеанських держав. Сучасна тихоокеанська стратегія Росії характеризується, в першу чергу, посиленням торговельно-економічного вектора – це активізація співробітництва з Китаєм у енергетичній сфері, а також розширення економічної присутності в країнах АСЕАН з метою приєднання до інтеграційних процесів у регіоні. Водночас роль і місце Росії в АТР у порівнянні з ключо-

вими державами-членами АТЕС обмежується досить скромними макроекономічними показниками та слаборозвиненою економічною інфраструктурою російського Далекого Сходу. Тому на цьому етапі вона залишається сировинним додатком для більшості країн-учасниць регіональної співпраці. Крім того, у технологічному та інвестиційному аспектах Росія є аутсайдером серед розвинених країн АТР. Технологічне лідерство в економічній системі регіону й надалі є прерогативою США і Японії. При цьому економічні позиції Китаю в Східній Азії обмежуються постачанням переважно готових товарів, а не технологій – передусім до країн АСЕАН. За даними Світового банку, основна частина прямих іноземних інвестицій в економіку регіону припадає на Європейський Союз (22%), Японію (12%) і США (11%). Відтак Росія і за основними параметрами розвитку відстає від держав «тихоокеанського трикутника», не здатна претендувати на роль країни-балансирів та суттєво впливати на конфігурацію співвідношення сил в АТР і, тим більш, на участь у вирішенні проблем регіо-

нальної безпеки.

В умовах глибоких і динамічних трансформацій розвиток азійсько-тихоокеанської економічної інтеграції призводить до зростання стратегічних ризиків і набуває таких форм:

- встановлення режиму біполярного протистояння: США - Китай з елементами міждержавного балансування: США - Японія - Китай;

- гонка озброєнь і милітаризація регіональних міждержавних відносин;

- посилення гео економічної конкуренції в рамках АСЕАН+3, АСЕАН+6 і АТЕС;

- підвищення рівня конфліктогенності в соціокультурній, етно-політичній та економічній сферах;

- зростання регіональної злочинності та зниження рівня соціально-політичної та економічної безпеки.

Аналіз відносин між головними суб'єктами міжнародних відносин в АТР показує, що зростання регіонального напруження є закономірним результатом їхнього економічного розвитку та інтеграційної взаємодії – в основному асиметричними. Апробовані засоби та методи виправлення асиметрії в міждержавних відносинах навряд чи можна застосувати в регіоні, у якому діють величезні економічні потуги і який до того ж переповнений геополітичними та соціокультурними протиріччями.

Глобальні зміни в співвідношенні сил у світовій політиці та економіці, що пов'язані насамперед зі стрімким зростанням Китаю, Індії та більшості країн АСЕАН, створили

необхідні передумови для прискореного розвитку інтеграційних процесів в АТР. Водночас це призвело до зростання асиметрії у відносинах між основними регіональними «гравцями», а також до підвищення рівня геополітичного суперництва та конфліктності.

Здебільшого це позначилось на питаннях регіональної безпеки, вирішити які не в змозі діючі в регіоні структури – Регіональний форум АСЕАН (АРФ), Східноазійський саміт і група учасників «шестистороннього діалогу» з корейської проблеми. Відтак розв'язання проблем забезпечення справедливого економічного порядку, політичної стабільності та процвітання в «регіоні ХХІ ст.» все ще знаходиться на значній відстані від намічених цілей.

У підсумку зазначимо, що подолання цих негативних явищ і, головне, забезпечення надійного миру в АТР буде можливим за умов створення системи колективної або мережевої безпеки, учасниками якої повинні стати всі регіональні інтеграційні структури, міжнародні організації, зокрема провідні держави. Незважаючи на те, що попередні спроби тихоокеанських держав як у період «холодної війни», так і в постбіполярний період побудувати щось на кшталт коопераційної системи регіональної безпеки були невдалими, наразі – в умовах нових загроз і процесів дестабілізації глобальної міжнародної системи розв'язання цієї проблеми набуває особливої актуальності не тільки для країн АТР.

Список використаних джерел:

1. *Twenty First Century World Order and Asia Pacific: Value Change, Exigencies, and Power Realignment* / Ed. by J. Hsiung. – New York: Palgrave, 2001. – 390 p.
2. *The Many Faces of Asian Security* / Ed. by Sh. Simon. – Lanham (Maryland): Rowman & Littlefield Publishers, 2001. – 259 p.
3. *International Relations Theory and the Asia-Pacific* / Ed. by J. Ikenberry and M. Mastanduno. – New York: Columbia University Press, 2003. – 450 p.
4. *The Economist*. – 2015. – March 7-13. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economist.com/21645839-prime-minister-seeks-to-lower-expectations-for-the-economy>.
5. Taketo Kikuchi and Takechiro Masutomo. *Japan Should Influence the Asian Infrastructure Bank from within* // *East Asia Forum*. – 2015. – March 18. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.easiaforum.org/2015/japan-should-influence-the-asian-infrastructure-bank-from-within>.
6. Шведко В. О проблемах безопасности и сотрудничества в Северо-Восточной Азии // *Виталий Шведко // Мировая экономика и международные отношения*. – 2012. – № 12. – С. 89.
7. *The Many Faces of Asian Security* / Ed. by Sh. Simon. – Lanham (Maryland): Rowman & Littlefield Publishers, 2001. – P. 67.
8. Garafano J. *Power, Institutions, and the ASEAN Regional Forum: A Security community for Asia?* // *Asian Survey*. – May-June 2002. – P. 504.
9. Гордня Н. *Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–2013 рр.): монографія* / Н. Д. Гордня. – К.: «Прінт-Сервіс», 2014. – 338, 343 с.

10. *Obama and Asian Leaders Confront China's Premier* // *The New York Times*. – 2011. – November 19. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.nytimes.com/2011/20/world/asia/wen-jibao-chinese-leader-shows-flexibility-after-meeting-obama.html?pagewanted=all>
11. *Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for 21st Century Defense*. Department of Defense of the U.S.A. January 2012. URL. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.defense.gov/news/defense-strategic-guidance.pdf>
12. Адмірал Гринерт о стратегії США в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні // *Голос Америки*. – 21.05.2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.golos-ameriki.ru/content/grinert-us-strategy-us/1918988.html>

www.golos-ameriki.ru/content/grinert-us-strategy-us/1918988.html

13. Mizokami K. *Japan and the U.S.: It's Time to Rethink Your Relationship* / Kyle Mizokami. – *The Atlantic*. – 2012. – September 27. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theatlantic.com/global/archive/2012/09/japan-and-the-us-its-time-to-rethink-your-relationship/262916/>

14. Feigenbaum E. *The New Asian Order* / Evan Feigenbaum. – *Foreign Affairs*. – 2015. – February 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.foreignaffairs.com/articles/142843/evan-a-feigenbaum/the-new-asian-order>

15. Хайдун Ван. О концепции китайской угрозы / Ван Хайдун // *Геополитика*. – 2012. – 27 сентября. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ru/2012/09/o-koncepcii-kitajskoj-ugrozy/>

Сергій ШЕРГІН,
доктор політичних наук,
професор, завідувач
кафедри регіональних
систем та європейської
інтеграції Дипломатичної
академії України при МЗС

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються основні тенденції азійсько-тихоокеанського регіоналізму, що визначають зміст і динаміку інтеграційних процесів в АТР. У контексті асиметричної інтеграції та проблем регіональної безпеки аналізуються відносини між державами «тихоокеанського трикутника»: США - Китай - Японія. Особливу увагу приділено безпечовим проблемам економічної інтеграції в регіоні, що характеризується як зона геополітичних протиріч і конфліктів низької інтенсивності.

Ключові слова: Азійсько-Тихоокеанський регіон, асиметрична інтеграція, Транс-тихоокеанське партнерство, АСЕАН, АТЕС, регіональний конфлікт, регіональна безпека.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются основные тенденции азиатско-тихоокеанского регионализма, определяющие содержание и динамику интеграционных процессов в АТР. В контексте асимметричной интеграции и проблем региональной безопасности анализируются отношения между государствами «тихоокеанского треугольника»: США - Китай - Япония. Особое внимание уделено проблемам безопасности экономической интеграции в регионе, который характеризуется как зона геополитических противоречий и конфликтов низкой интенсивности.

Ключевые слова: Азиатско-Тихоокеанский регион, асимметричная интеграция, Транс-тихоокеанское партнерство, АСЕАН, АТЭС, региональный конфликт, региональная безопасность.

Еволюція стратегій кібербезпеки США

УДК 327:004(73)

(Закінчення. Початок у
«З.С.» №5 за 2015 р.)

Коли республіканську адміністрацію Дж. В. Буша змінює демократична адміністрація президента Барака Обами, останній уже на початку 2009 р. приділяє велику увагу питанню кібербезпеки Сполучених Штатів Америки. По-перше, він обіцяє, що інформаційний простір країни буде відкритим і транспарентним. Тому Б. Обама розсекретив частину документів з питань безпеки, прийнятих адміністрацією Джорджа Буша. Зокрема документи, що мають відношення до захисту кіберпростору Сполучених Штатів. По-друге, за наказом президента проводиться широкий огляд національної стратегії кібербезпеки, включаючи CNCI. У результаті цього огляду в березні 2009 р. від імені Білого дому було зроблено такі висновки: вказувалося, що заходи із забезпечення безпеки кіберпростору США не є задовільними; що багато урядових міністерств і відомств забюрократизували цю роботу; що потрібні ключові покращення в цій сфері; що не існує державного органу, який централізовано керував би втіленням стратегії захисту кіберпростору країни [1].

У травні 2011 р. Білий дім оприлюднив документ під назвою «Міжнародна стратегія для кіберпростору» (International Strategy For Cyberspace: Prosperity, Security and

Openness in a Networked World) [2], у якому зазначалося, що мета цього документа – уможливити, щоб глобальне кіберсередовище стало більш відкритим, інтероперабельним, безпечним і надійним. Оскільки ця стратегія має зовнішньополітичний характер, вона поділена на три відповідні частини: дипломатія, оборона, розвиток. У ній також визначено 7 пріоритетів:

- розвиток національної інформаційної інфраструктури;
- розвиток національної економіки;
- захист інформаційно-комунікаційних мереж;
- посилення військового компоненту;
- модернізація законодавства в інформаційній сфері;
- розвиток міжнародного співробітництва;
- створення ефективної структури для управління Інтернетом;
- забезпечення фундаментальних принципів свободи в Інтернеті.

У документі йдеться також про завдання зі створення необхідних норм міжнародного права у сфері кібербезпеки. Окреслюється ідея стратегії кіберстримування стосовно потенційних супротивників (держав, недержавних структур, терористичних угруповань тощо) [2].

У липні 2011 р. Міноборони випустило «Стратегію Міністерства оборони для операцій у кіберпросторі» (Department of

Summary

The focus of this article is on the one of the most current issues of global development – creation and formation of the cyberspace and an evolution of cybersecurity strategies. The problems of development and further transformations of the U.S. cybersecurity strategies under the Presidencies of George W. Bush and Barack Obama are under consideration. The parts of the reports of the Committees on Appropriations (Department of Defense Appropriations Bill, 2015) of the House of Representatives and of the Senate concerning research and development issues, namely cybersecurity research, are analyzed. Some conclusions for the benefit of the cybersecurity of Ukraine are made.

Keywords: cyberspace, cybersecurity, strategies, the USA, cybersecurity research.

Defense Strategy for Operating in Cyberspace) [3]. Вона має 2 версії – відкриту і засекречену. Відкрита для громадськості – це документ на 13 сторінках. Саме його ми маємо змогу аналізувати. Довша – засекречена версія – для закритого користування. Відкриту версію оприлюднив тодішній заступник міністра оборони Вільям Дж. Лінн. У цьому важливому документі окреслено п'ять стратегічних ініціатив, що стосуються кібербезпеки:

1. Визнати кіберпростір сферою оперативної діяльності, що потребує організації, підготовки та екіпування в такий спосіб, аби Міністерство оборони могло мати всі переваги потенціалу кіберпростору.

2. Застосовувати нові операційні комплекси оборони для захисту інформаційно-комунікаційних мереж і комп'ютерних систем міністерства оборони.

3. Міністерству оборони взаємодіяти з іншими урядовими міністерствами, агентствами та приватним сектором, щоб створити стратегію кібербезпеки всього уряду.

4. Досягти надійного співробітництва із союзниками та міжнародними

партнерами США для посилення колективної кібербезпеки.

5. Збільшити інтелектуальний потенціал держави (через підготовку висококваліфікованих профільних спеціалістів із кібербезпеки) і швидкі технологічні інновації.

Перш ніж перейти до аналізу вказаних стратегічних ініціатив, зупинимося на «Вступі» та двох розділах, що їм передують.

У «Вступі» кіберпростір називається «визначальною рисою сучасного життя». Підкреслюється, що «окремі люди та суспільства в усьому світі зв'язуються, спілкуються та організовують себе в кіберпросторі та через кіберпростір. Із 2000 до 2010 р. використання Інтернету глобально зросло з 360 млн. користувачів до понад 2 млрд. користувачів» [3, р. 1]. Оскільки використання Інтернету продовжує зростати, кіберпростір стає все більш інтегрованим у щоденне життя людства на всій земній кулі.

Американський і міжнародні бізнеси продають товари і послуги у кіберпросторі, переміщують авуари по планеті за секунди. На додаток,

кіберпростір полегшує торгівлю в інших секторах, він сам по собі є ключовим сектором глобальної економіки. Кіберпростір став інкубатором нових форм підприємництва, нових прогресивних форм технологій, поширення свободи слова і нових соціальних мереж, які розвивають нашу економіку та відбивають наші принципи. Безпека та ефективні операції американської критичної інфраструктури, – включаючи енергетику, банкінг і фінанси, транспорт, комунікації та індустріальну базу сектору оборони, – залежать від кіберпростору, систем, які контролюють індустрію та інформаційні технології, які можуть бути уражені або зруйновані чи використані. Ось чому визнається, що «Міністерство оборони, як і весь американський уряд, залежать від кіберпростору».

Міністерство оборони використовує кіберпростір, щоб «уможливити свої військові розвіду-

вальні та бізнесові операції, включаючи рух персоналу, матеріальної частини, командування та контролю повним спектром» [3, р. 1].

Розділ «Стратегічний контекст» складається з двох частин. У першій – «Сильні сторони та можливості Міністерства оборони в кіберпросторі» – наголошується, що «військові можливості Сполучених Штатів щодо використання кіберпростору для швидкої комунікації та постачання інформації на підтримку операцій має критичний характер для місії Міністерства оборони. Швидше, можна стверджувати, що глибина знання Міноборони сектору глобальних інформаційних і комунікаційних технологій, включаючи експертизу кібербезпеки, надає міністерству стратегічні переваги у кіберпросторі» [3, р. 2].

Якість людського капіталу та знань у Сполучених Штатах базується як на публічному, так і на приватному секторах, які

дають Міністерству оборони надійну основу побудови сучасних і майбутніх можливостей.

Наприкінці першого розділу розвивається думка про те, що всі держави повинні працювати разом для відвернення небезпеки у кіберпросторі. Повинно тривати залучення країн для встановлення міжнародних норм у кіберпросторі, що також сприятиме посиленню кіберпростору для процвітання всіх.

Другий підрозділ «Кіберзагрози» акцентує увагу на тому, що, коли розвивався Інтернет, задіяні дизайнери не могли навіть уявити його зростаючої та важливої ролі в операціях Міністерства оборони. Глобальна кількість мереж і систем Міноборони надає супротивникам широкі можливості для їх використання та атак на них.

Як підкреслюється, низькі бар'єри входу до мереж з метою шкідливої кіберактивності, включаючи хакерські засоби,

означають, що окремих індивідів або чимала група акторів можуть потенційно завдати значних збитків як Міністерству оборони, так і національній та економічній безпеці. Тобто невеликі за обсягом технології здатні мати диспропорційно великі шкідливі наслідки. Роз'яснюється, що потенційним супротивникам не обов'язково створювати надто затратні системи озброєнь, аби стати значною загрозою для національної безпеки Сполучених Штатів.

Між тим відзначається, що проти публічного та приватного секторів США такі операції зростають як за чисельністю, так і за складністю. Намагання порушити системи Міністерства оборони здійснюються мільйони разів щодня, і успішні проникнення призводять до втрати тисяч файлів з мереж Сполучених Штатів, а також із мереж їхніх колег і партнерів по індустрії. Такий потенціал малих протиправних груп, який можна назвати асиметричним впливом у кіберпросторі, створює реальні можливості для шкідливої діяльності в ньому [3, р. 3].

Кіберзлодії наращують свої потенціали на різних ділянках мереж. Їхні інтереси можуть бути зосереджені й на фінансових потоках, і в доступі до інтелектуальної власності, і руйнуванні критичних систем Міністерства оборони. Підкреслюється також, що деякі з кіберзагроз надходять від інсайдерів. Останні мають можливість працювати на зарубіжні уряди, терористичні групи, кримінальні елементи і з власної ініці-

ативи. Наслідки цієї діяльності можуть бути руйнівними.

Загрози національній кібербезпеці здатні впливати з того, що софтвер і хардвер можуть бути пошкоджені навіть до того, як інтегруються в операційні системи Сполучених Штатів. Адже вони виробляються або збираються за кордоном. Варто зазначити: Міністерство оборони усвідомлює, що через широко розвинений економічний тренд аутсорсингу більшість продуктів інформаційних технологій, які використовуються у Сполучених Штатах, надходять з інших країн. Таке виробництво значно дешевше для американських компаній – оригінальних виробників цих продуктів. Тож залежність Міністерства оборони від такого імпорту породжує виклики та посилює ризики на етапах дизайну, виробництва, послуг, дистрибуції та використання інформаційно-комунікаційних продуктів та їхніх окремих компонентів.

Міністерство оборони висловлює свою занепокоєність щодо трьох потенційних загроз ворожій діяльності: «по-перше, крадіжка чи експлуатація даних; по-друге, відмова в доступі до послуг, яка впливає на можливості доступності до мереж інформації та пов'язаних із мережами ресурсів; по-третє, деструктивні дії, які включають корупцію, маніпуляції чи пряму діяльність, що загрожує виведенням з ладу чи руйнуванням мереж і пов'язаних із ними систем» [3, р. 3].

Насамкінець, приділено

увагу небезпеці інтелектуальної власності з боку кібератак. Наголошується, що вона не настільки очевидна, ніж коли йдеться про критичну інфраструктуру. Однак це може бути чи не найпоширеніша на сьогодні кіберзагроза. Щороку кількість інтелектуальної власності, – за масштабом більша, ніж обсяг матеріалів у бібліотеці Конгресу США, – викрадається з мереж, які підтримуються американськими бізнесами, університетами, урядовими департаментами та агентствами. Із цього робиться закономірний висновок: «У зв'язку із тим, що американська міць абсолютно залежить від економічного розвитку, втрата інтелектуальної власності підриває як військову ефективність, так і національну конкурентоспроможність Сполучених Штатів у глобальній економіці».

«Перша стратегічна ініціатива». Міністерство оборони визнає кіберпростір сферою оператив-

ної діяльності, яка потребує організації, підготовки та екіпірування в такий спосіб, аби мати змогу на всі переваги його потенціалу. В ініціативі наголошується: «Хоча мережі і системи, які створюють кіберпростір, зроблені людиною, часто є приватними і більше того, – використовуються цивільними громадянами, вважаємо кіберпростір критичною сферою для концепції національних безпекових місій міністерства. Це дає змогу Міністерству оборони організовувати, тренувати та екіпірувати для кіберпростору все, що ми робимо в повітрі, на землі, морях та в космосі для підтримки інтересів національної безпеки. Більше того, ці зусилля повинні включати в себе виконання основних місій в ушкоджені кіберпросторі» [3, р. 5].

Дуже важливим є те, що ця стратегічна ініціатива – офіційна заява про те, що кіберпростір розглядатиметься також як п'ята

сфера операцій Міністерства оборони на додаток до землі, повітря, морів та космічного простору. Не менш важливим є визнання Міністерством оборони того, що кіберпростір взаємозалежний і взаємопов'язаний з іншими операційними сферами, де можуть відбуватися операції. Кібератаки здатні нашкодити в будь-якій операційній сфері. Тому Міністерство оборони дуже зацікавлене в підготовці висококваліфікованих професійних кадрів у сфері кібербезпеки. Ідеться про підвищення кваліфікації в період підготовки, під час перепідготовки, використання спеціальних тренувальних ігор для поліпшення навичок у відверненні кібератак. Створення спеціальної структури «Кіберкомандування Сполучених Штатів» підтверджує, що цій сфері надається особлива вага. Вона підпорядкована «Стратегічному командуванню Сполучених Штатів» під керівництвом

міністра оборони. «Кіберкомандування Сполучених Штатів» відповідальне за координацію всіх відповідних гілок військової структури США.

У американських дослідників «перша стратегічна ініціатива» викликає низку застережень. По-перше, щодо свободи дій Міністерства оборони в кіберпросторі США, де чималий відсоток мереж є приватним. Останні в такий спосіб підпадають під військові операції. Така мілітаризація кіберпростору без відповідної юрисдикції викликає запитання. По-друге, як розрізнити кібератаки від інших ворожих дій у кіберпросторі, як-от кіберзлочинність? По-третє, чи можуть кібератаки зумовлювати перехід до фізичних воєнних акцій [4, р. 11]?

У «другій стратегічній ініціативі» визначено чотири концепції. По-перше, ідеться про введення в обіг найкращих взірців кібергігієни. По-друге, відповіддю на внутрішні загрози повинно бути посилення дієвості комунікацій, звітності та внутрішнього моніторингу. По-третє, імплементується активний кіберзахист від зовнішніх загроз. По-четверте, стимулюється розвиток нових операційних концепцій і нової комп'ютерної архітектури, зокрема *safe cloud computing* (безпечні хмарні обчислення). З одного боку, хмарні обчислення дають різним організаціям такі переваги, як низькі ціни на початковому етапі, оплату за схемою «заплатив стільки, скільки використав». Однак хмарні обчислення

призводять до нових безпекових ризиків, пов'язаних із володінням даними, прайвесі, мобільністю даних та якістю обслуговування і багатьох інших загроз.

Хотілося б звернути увагу на те, що особливо важливою не тільки для США, а й для України є концепція безпечних хмарних обчислень, у якій акцентується саме на їх безпечності. Про цей новий технологічний мегатренд, його плюси і мінуси, ми писали ще у 2011 р. в статті «Новий виток конкурентної боротьби в Інтернеті: *Cloud Computing*» і застерігали наші міністерства й відомства від загроз, пригнічення цьому тренду [5].

Відзначаючи роль партнерства з іншими американськими департаментами, агенціями та приватним сектором, «третя стратегічна ініціатива» підкреслює, що бажаним є широкий спектр кооперації з іншими урядовими департаментами та приватними компаніями. Такі відозви вже були оприлюднені в меморандумі 2010 р. у зв'язку з угодою з Міністерством внутрішніх справ координувати зусилля, аби захищати критичні інфраструктури та комп'ютерні мережі. Ця стратегічна ініціатива також заохочує публічне та приватне партнерство ще й тому, що наразі існує глобальне постачання необхідних деталей, механізмів та устаткування для всього технологічного ланцюга. Це є проблематичним з боку його надійності для безпечного функціонування інформаційно-комунікаційних мереж США. Мета цього

партнерства – ділитися ідеями, розвивати нові можливості та підтримувати колективні зусилля [3, р. 8]. Зрозуміло, що спільна робота публічного і приватного секторів не є можливою, оскільки інтереси у них різні. Однак вони можуть співпрацювати на основі, що називається «базою індустріального захисту» для посилення безпеки найуразливіших ділянок інформації. У відкритому варіанті документа нечітко прописано специфічні засоби кооперації між приватними та публічними секторами, однак зрозуміло, що передусім ідеться про обмін інформацією щодо загроз і ризиків, які зачіпають інтереси кіберпростору США.

«Четверта стратегічна ініціатива» відкриває перспективи зміцнення колективної кібербезпеки разом із союзниками та міжнародними партнерами задля уникнення будь-яких кіберзагроз. Це включає підготовку кадрів, постійний діалог, що має на меті обмін кращим досвідом, новими напрацюваннями в цій галузі та встановлення міжнародних норм і принципів у кіберпросторі, які уможливають більшу інтероперабельність, безпеку та надійність [3, р. 10].

«П'ята стратегічна ініціатива» має на меті підтримку американського лідерства в цій галузі через інвестиції у свої кадри та новітні технології, аби створити і підтримувати найкращі можливості безпеки кіберпростору США. Перша частина присвячена поліпшенню роботи персоналу,

який забезпечує функціонування інформаційно-комунікаційних мереж. Це стосується і нових практик прийняття на роботу персоналу, і програм обмінів. Заохочується перехід професіоналів із публічних у приватні сектори і навпаки. Ідеться також про програми обмінів між представниками цих професій різних генерацій, створення резерву кадрів, постійно діючі навчальні програми. Друга частина цієї ініціативи стосується інвестицій у технологію. Мається на увазі скорочення строків введення в обіг нових мереж, прискорення необхідних покращень у мережах, сприяння різним рівням нагяду за ними. На цьому базується принцип пріоритизації міністерством оборони критичних систем і вдосконалення процедури придбання для них софтверу і хардверу, використовуючи безпековий підхід.

Про те, що проблеми захисту кібербезпеки посідають важливе місце в оборонній політиці Америки, свідчать доповіді в Палаті представників і Конгресі США з приводу військового бюджету на 2015-й фінансовий рік. Так, у Палаті представників Комітет з бюджету визнав важливість підтримки ґрунтового дослідження програми кібербезпеки в Міністерстві оборони, оскільки це пов'язано з міждисциплінарною природою кіберсистем і роллю людської поведінки взаємодії з ними. Міждисциплінарні дослідження моделі кібербезпеки можуть зробити свій внесок у розвиток найновіших підходів до оцінки ризиків, які інколи

інкорпорує у себе ризики за межами комп'ютерної науки. Такі ж, як і пов'язані з ризиками розуміння фундаментальних основ динаміки кіберзагроз; розвитком розпізнавальних можливостей нових кіберзагроз; посиленням резистентності систем пороти кібератак. Відповідно комітет спонукає міністра оборони підвищити рівень досліджень гарантій інформаційної безпеки та захисту кіберпростору, які проводяться в агенціях безпеки, включаючи Національне агентство безпеки. Це здійснюється у зв'язку з тим, що міністерство практикує міждисциплінарні дослідження з розпізнавання, ідентифікації та закриття поривів у кібербезпеці.

З огляду на представлені Палатою представників фінансові показники виділення на дослідження, розвиток, тестування й оцінку результатів у військовій сфері сягає 16 766 084 тис. доларів. Порівняно з нею рядок, присвячений дослідженню кібербезпеки, становить усього 15 000 тис. доларів. Є кілька пунктів щодо розвитку ініціативи кібербезпеки: рядок 115 – 961 тис. дол. і рядок 212 – 3 234 тис. доларів. Також існують ще два рядки, присвячені програмам інформаційної безпеки: 11 304 тис. дол. та 125 854 тис. доларів. На кіберрозвідку виділено 6 748 тис. доларів. Однак, як зазначено вище, дослідження кібербезпеки мають інтердисциплінарний характер. Тому варто зазначити, що на дослідження і розвиток інформаційної та телекомунікаційної технології виділено, скажімо, 334

407 тис. дол.; спеціальні операції, пов'язані з розвитком розвідувальних систем, – 9 490 тис. дол.; розвиток глобальної космічної системи нагляду і відстеження – 31 346 тис. дол.; діяльність глобального відеонагляду – 3 788 тис. доларів. Якщо ж додати до цього, що на закриті програми з досліджень і розвитку військової проблематики виділено 3 118 502 тис. дол. [6], стає зрозуміло, що певна частина цих асигнувань іде на міждисциплінарні дослідження кібербезпеки США.

У доповіді сенату щодо бюджету Міністерства оборони на фінансовий рік, що закінчується 30 вересня 2015 р., було відзначено, зокрема, важливі положення, які мають принципове значення для розвитку кібербезпеки Сполучених Штатів. По-перше, ідеться про Федеральні дослідницькі організації, підкреслюється, що комітет висловлює занепокоєння щодо повної ясності в різнома-

нітних ролях, які відіграють урядові установи та у їхній відповідальності в сенсі національної кібербезпеки США. Міністерство оборони, міністерство внутрішньої безпеки та міністерство юстиції – кожне з них має визначені ролі в забезпеченні кібербезпеки щодо держави та місцевих урядів, академії, індустрії тощо. Комітет висловив побажання, аби між ними було знайдено краще порозуміння. Зокрема, ролі, які можуть або повинні відігравати центри дослідження і розвитку, що діють на федеральному рівні; національні лабораторії та університетські афілійовані дослідницькі центри; військові дослідження, дослідницькі лабораторії та подібні організації, кожна з яких повинна здійснювати ґрунтовну експертизу кібербезпеки, чий дії в цьому відношенні повинні бути дуже чітко скоординовані, аби ефективно впроваджувати спрямовані на цю важливу тему ресурси.

З-поміж іншого, комітет визнає внесок Міністерства оборони в роботу з Радою губернаторів щодо створення спільного плану дій та розвитку державно-федеральної єдності зусиль із кібербезпеки. Комітет підтримує міністерство у продовженні цих спільних зусиль. Особливо наголошено на розумінні дій американського Кіберкомандування та Міністерства оборони, які досягли чималого прогресу в посиленні військових планів, що інкорпорується в тренування та військову доктрину США. У доповіді згадується документ 2011 р. Міністерства оборони США щодо стратегій для оперування в кіберпросторі, у якому відзначено, що безперервна освіта та підготовка відповідних спеціалістів повинна бути головним і визначальним завданням для працюючих у сфері кіберзахисту. Тому комітет наказує міністру оборони представити до комітетів оборони конгресу через 180

днів про впровадження цього плану як для офіцерів, так і для всього персоналу. Ця доповідь повинна включати дефініції військових спеціальностей або рейтингу спеціальностей для кожної посади з відповідним рівнем тренування, освіти, присвоєння кваліфікацій та отримання сертифікатів, які виступали б певними маркерами безперервної освіти в цій новій галузі щодо професіонального розвитку від першого початкового рівня навчання до вищих військових шкіл і коледжів.

Особливу увагу в доповіді приділено дослідженню та розвиткові кіберпростору в університетах. Констатується, що Агентство національної безпеки в координації з Міністерством внутрішньої безпеки нещодавно спонсорували в низці університетів Національні центри наукових досягнень в інформаційній освіті та інформаційних дослідженнях.

Відповідно до Програми безпеки інформаційних систем (Information Systems Security Program [ISSP]) Агентство національної безпеки здійснює закриті кібердослідження, пов'язане через програми партнерства з певними університетами. Комітет резюмує, що ці зв'язки зарекомендували себе як продуктивні. Відповідно, рекомендовано асигнувати додаткові 7 500 тис. дол. для підтримки вказаних зв'язків із наукою [5].

Отже, можна дійти висновків щодо еволюції стратегій кібербезпеки США. Протягом ХХІ ст. вони поставлені на державний рівень, розвиваються не тільки відповід-

ними міністерствами і відомствами (виконавчою владою), а й Палатою представників, Конгресом США (законодавчою владою) та є в межах їхньої постійної зростаючої уваги. Це пояснюється розумінням правлячої еліти Сполучених Штатів, експонентним зростанням як важливості національного кіберпростору для процвітання держави, так і підвищених загроз кібербезпеці країни. Ось чому чітко простежуються такі стратегічні імперативи в цій галузі, як нарощування наукового та людського потенціалу, здатного на миттєві адекватні відповіді ворожим кібератакам; безперервність навчання та підвищення кваліфікації; тісне співробітництво (наскільки можливо) публічного та приватного секторів, ВНЗ, наукових центрів, лабораторій, персоналу різного вікового складу; більш тісне взаєморозуміння та розподілення функцій між відповідними урядовими міністерствами і відомствами, підтримання дієвої співпраці із союзниками та партнерами.

Досвід США щодо розроблення та втілення в життя стратегій національної кібербезпеки є надзвичайно корисним для України. Однак зрозуміло, що ані військовий, ані фінансовий потенціали Києва не можуть бути порівняні з відповідними показниками Сполучених Штатів. Те ж можна відзначити й щодо ефективності діяльності виконавчої та законодавчої гілок української влади.

Рівень захисту кіберпростору України, — хоча наші потенціали далеко не є рівними, — усе ж таки

чималий. Він містить людський капітал; неоціненні інтелектуальні здібності нашого народу, починаючи від школярів, які швидко і досить глибоко опановують комп'ютер та кіберпростір, і до студентства, викладачів, професорів та спеціалістів у цій галузі в різних академічних і галузевих інститутах країни. Якщо нашої владі вдасться припинити відтік мізків з України, створити відповідні умови для фахівців цих галузей, українська відповідь глобальним і регіональним кіберзагрозам буде здатна доволі швидко стати однією з пріоритетних сфер розвитку країни.

Список використаних джерел:

1. Powner D. *National Cybersecurity Strategy: Key Improvements are Needed to Strengthen the Nations Posture*, GAO-09-432T. — Washington, DC: Government Accountability Office, March 10, 2009.
2. *International Strategy For Cyberspace: Prosperity, Security and Openness in a Networked World*. Washington DC: The White House, May 2011. Режим доступу: [http://www.whitehouse.gov/](http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/internationalstrategy_cyberspace.pdf)

[sites/default/files/rss_viewer/internationalstrategy_cyberspace.pdf](http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/internationalstrategy_cyberspace.pdf).

3. *Department of Defense Strategy for Operating in Cyberspace*. Washington DC: Department of Defense, July 2011. Режим доступу: <http://www.defense.gov/news/d20110714cyber.pdf>.

4. Chen T.N. *An Assessment the Department of Defense Strategy for Operating in Cyberspace* / T.N.Chen. — Carlisle, PA, Strategic Studies Institute U.S. Army War College, 2013. — P. 3.

5. Зернецька О.В. Новий виток конкурентної боротьби в Інтернеті: cloud computing / Ольга Зернецька // Економічний часопис ХХІ. — 2011, № 11-12. — С. 61 — 64.

6. *Department of Defense Appropriations Bill, 2015. Report of the Committee of Appropriations*. [Full Committee Print] House of Representatives, 113 Congress. 2d Session // <http://appropriations.house.gov/uploadedfiles/hrpt-113-hr-fy2015-defense.pdf>

Ольга ЗЕРНЕЦЬКА,
доктор політичних наук,
професор, завідувач відділу
глобальних і цивілізаційних
процесів ДУ «Інститут
всесвітньої історії НАН
України»

АНОТАЦІЯ

У центрі статті — одне з найбільш актуальних питань глобального розвитку — створення і формування кіберпростору та еволюція стратегій кібербезпеки. Розглянуто проблеми і подальші трансформації стратегій кібербезпеки США за президентства Джорджа В. Буша та Барака Обами. Проаналізовано частини фінансових законопроектів бюджетних комітетів Палати представників та Сенату США (стосовно Міністерства оборони на 2015-й фінансовий рік), які стосуються, зокрема, досліджень у галузі кібербезпеки. Зроблено окремі висновки щодо зміцнення кібербезпеки України.

Ключові слова: кіберпростір, кібербезпека, стратегії, США, дослідження у галузі кібербезпеки.

АННОТАЦИЯ

В центре статьи — один из наиболее актуальных вопросов глобального развития — создание и формирование киберпространства и эволюция стратегий кибербезопасности. Рассмотрены проблемы и дальнейшие трансформации стратегий кибербезопасности США во время президентства Джорджа У. Буша и Барака Обамы. Проанализированы части финансовых законопроектов бюджетных комитетов Палаты представителей и Сената США (касающихся Министерства обороны на 2015-й финансовый год), которые имеют отношение, в частности, к исследованиям в сфере кибербезопасности. Сделаны отдельные выводы, касающиеся укрепления кибербезопасности Украины.

Ключевые слова: киберпространство, кибербезопасность, стратегии, США, исследования в сфере кибербезопасности.

Безпека кібернетичного простору: вибір підходу в сучасних українських реаліях

Питання безпеки кіберпростору як складової забезпечення безпеки держави в цілому набуває дедалі більшої актуальності для кожного учасника міжнародних відносин, як з огляду на більшу взаємну залежність нормально функціонування об'єктів інфраструктури від банальної наявності зв'язку між їхніми елементами, так і з точки зору убезпечення державою своїх громадян від різноманітних посягань матеріального та нематеріального характеру.

Крім цього, для України такі завдання ускладнюються також унаслідок війни із сусідньою державою – Російською Федерацією, що визначає пріоритетність питання забезпечення безпеки національного кібернетичного простору. Отже, визначення відповідних засад є як ніколи актуальним. Ураховуючи помітне випередження в цьому напрямі стратегічних партнерів України, доцільним є при актуалізації підходу до забезпечення безпеки національного кіберпростору зважати на існуючі у світі різноманітні комплекси національних підходів до забезпечення власної кібербезпеки. Провідна роль Сполучених Штатів Америки у такій діяльності обумовлює більш детальне дослідження позиції, мотивів і планів цієї держави.

Результати аналізу перебігу публічного дискурсу (включаючи офіційний, експертний та загальногромадський його рівні) на

предмет визначення підходів Сполучених Штатів до організації діяльності в кібернетичному просторі, його регулюванні та забезпеченні його безпеки, свідчать про таке.

Серед питань особливої уваги відповідних кіл у США є нормативне регулювання діяльності в кібернетичному просторі, порядок «обчислення» шкоди, завданої кібератаками, визначення суб'єктів і механізмів притягнення до відповідальності за її завдання, а також співвідношення національних та міжнародних механізмів і засобів забезпечення безпеки кіберпростору.

Основними конкурентами США є Росія і Китай. Крім цього, на тлі існуючих у деяких країнах Європейського Союзу застережень стосовно діяльності на його території окремих американських кіберпідрозділів (невдоволення ФРН, спричинене випадком з прослуховуванням АНБ США телефонних розмов А. Меркель тощо) Сполучені Штати, зі свого боку, теж м'яко ухиляються від реального ущільнення кооперації з європейськими країнами (та ЄС як окремого суб'єкта діалогу) у галузі забезпечення безпеки кіберпростору. Зазначене підтверджує раніше зроблений прогноз щодо поступового зменшення відкритості США в питаннях обміну інформацією та посилення прихованого інформаційно-технологічного протистояння між Сполученими Штатами та іншими технологічно розвиненими держава-

ми. Таким чином, загальним підходом США залишається орієнтація на самостійний пошук технологічних рішень із забезпечення кібербезпеки з активним залученням до цього потужних підприємств приватного сектору цієї держави.

Курс Сполучених Штатів на усамітнення при вирішенні питання кібербезпеки, яке має глобальний економічний і політичний характер, поступово призведе до відповідної реакції і з боку традиційних партнерів та союзників США з числа технологічно розвинених країн.

Одним зі способів взаємного контролю рівня технологічного розвитку найбільш імовірно буде проведення спільних (дво- або багатосторонніх) тематичних навчань (змагань) із виконання завдань у кіберпросторі.

Поряд з аспектами політичного характеру існує також різниця в підходах до регулювання кіберпростору як такого і діяльності, що здійснюється в ньому. Так, типовим для США є визначення в якості основи для побудови системи правил регулювання принципу економічної доцільності (отримання прибутку від провадження діяльності та захист, насамперед, прав і безпеки комерційних підприємств, що працюють у кіберпросторі), що певною мірою суперечить як європейському підходові (пріоритет – захист прав людини в кіберпросторі), так і підходам, що практикуються на цьому напрямі

в РФ і КНР (ідеологія та цензурування власне контенту та можливостей доступу до джерел інформації). При цьому передбачається (зокрема на рівні голови Комітету з національної безпеки Палати представників Конгресу США М. МакКола – ключової фігури у сфері законодавчого регулювання питань забезпечення безпеки кібернетичного простору США), що доступ до місць накопичення чи обробки інформації про діяльність у кібернетичному просторі переважно належатиме утворенням федерального рівня, а приватний (комерційний) сектор залучатиметься здебільшого до збору інформації без повноважень щодо її використання.

Результати вдосконалення захисту кібернетичного простору США відповідно до засад, викладених у розробленій за дорученням Б. Обама «Концепції посилення кібербезпеки щодо життєво важливих об'єктів інфраструктури», з моменту її оприлюднення в лютому 2014 р. публічно не обговорювалися. Водночас, свідченням початку переходу до практичної стадії реалізації цієї концепції є низка запланованих до проведення у 2015 р. заходів, спрямованих на моделювання та пошук механізмів вирішення технічних завдань у кіберпросторі (зокрема, у формі змагань між командами фахівців чи студентів профільних факультетів навчальних закладів).

Оскільки коло учасників і загальний масив інформації, що циркулює в ході публічних дискусій з тематики кібербезпеки, протягом останнього року практично не змінилися, то є підстави вважати, що основною метою проведення таких дискусій стало перебування кібербезпеки в полі уваги широкої громадськості, таким чином, опосередковане стимулювання активнішої та конкурентнішої діяльності комерційного сектору, спрямованої на розроблення економічно ефективних механізмів регулювання діяльності в кіберпросторі. Це підтверджується також змістом зазначеної вище концепції, яка по суті є викладом правил і рекомендацій для організацій усіх типів з метою їх застосування при самостійному виробленні моделі забезпечення власної кібербезпеки. Таким чином, ідеться про поступове впровадження загальнонаціональних стандартів в цьому напрямі.

Непрямим наслідком постійної уваги експертів і громадськості до питання кібербезпеки є збільшення останнім часом випадків відкритого визнання комерційними компаніями фактів кібератак. Залучення бізнес-кіл до вирішення проблем державної безпеки набуває особливої актуальності в умовах триваючого курсу адміністрації Б. Обами на урізання бюджетних видатків, у тому числі на оборону та внутрішню безпеку, включаючи її кібернетичний компонент.

Наступним кроком у цьому напрямі, імовірно, стане відбір серед розробок, запропонованих

комерційним сектором, найбільш зручної моделі та її запровадження на федеральному рівні. При цьому, головним розробником платформи вочевидь виступатиме одна з провідних ІТ-компаній США, що використовуватиме як власні напрацювання, так і винаходи та вдосконалення менших компаній та окремих розробників (виявлені, у тому числі, в ході проведення кіберзмагань).

У подальшому урядом Сполучених Штатів вживатимуться заходи з розповсюдження таких технологічних рішень на території інших країн (зокрема, ще під час презентації зазначеної вище концепції компанія-розробник наголошувала, що нею були досліджені найкращі міжнародні практики та стандарти і тому запропоновані нею засади забезпечення кібербезпеки в США теоретично можуть бути застосовані в усьому світі).

Практичне значення ситуації для України полягає в тому, що наразі українські компанії об'єктивно не можуть бути вагомими конкурентами (у частині фінансування та просу-

вання власної продукції) для американських розробників ІТ-рішень. Таким чином, українські ІТ-компанії не сприймаються і навряд чи сприйматимуться американськими як небезпечні конкуренти у кіберпросторі. Отже, Україна не потрапляє до категорії країн, щодо яких США практикуватимуть посилення прихованого інформаційно-технологічного протистояння, що, разом із наявністю у нашої держави кордону з одним із ключових суперників Сполучених Штатів у кіберпросторі, створює ситуацію обопільної вигоди від поглиблення українсько-американського співробітництва у сфері забезпечення безпеки кібернетичного простору.

Водночас, повний перехід до використання напрацювань американських компаній для захисту кібернетичного простору України з об'єктивних причин є складнореалізовуваним, оскільки нашій країні в цілому ближчі європейські стандарти та підходи як в силу історії розвитку, так і з огляду на пріоритет забезпечення прав людини та соціальної

складової над економічними прибутками. Тому варіантом суміщення існуючих підходів (у контексті курсу України на зближення з ЄС з перспективою інтеграції) може бути курс на активізацію співпраці зі США в напрямі забезпечення кібербезпеки простору вздовж східних кордонів України. При цьому, основна частина території нашої країни облаштовуватиметься засобами забезпечення безпеки кібернетичного простору відповідно до європейських стандартів. Налагодження зв'язку між обома системами в цілому можна реалізувати й за рахунок зусиль вітчизняних ІТ-спеціалістів.

У цьому контексті та з огляду на наявність в Україні людського ресурсу доцільним є доповнення державної політики нашої країни стосовно розбудови національного потенціалу для забезпечення безпеки кібернетичного простору складовою підтримки (державної або спонсорської із залученням відповідних компаній) участі українських команд у відповідних змаганнях і навчаннях. Крім цього, доцільним є фінансування розроблення механізмів взаємної інтеграції відповідного програмного забезпечення для уможливлення безперешкодної кібернетичної взаємодії східного кордону та основної території нашої держави в такий спосіб, який унеможливував би некероване розповсюдження технічних та інтелектуальних досягнень усіх задіяних сторін.

Ольга БУДЬКО,
другий секретар
Посольства України в США

Про вимір інформаційно-психологічних загроз і корупції в інформаційно-комунікаційній діяльності держави

В Інституті міжнародних відносин Національного авіаційного університету відбулася II Міжнародна науково-практична конференція «Право на інформацію в громадянському суспільстві. Проблеми інформаційної безпеки держави».

З вітальним словом від керівництва університету звернулася проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків І. Зарубінська.

Відкриваючи конференцію, завідувач кафедри «Міжнародна інформація», доктор політичних наук, професор О. Соснін окреслив ключові тенденції міжнародної співпраці в інформаційно-комунікаційній сфері та закликав науковців до плідної дискусії.

На конференції виступив Перший заступник Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, професор О. Корнейко, який концептуально представив сучасні виклики інформаційній безпеці та уявив деякі з них прикладами практичної роботи.

Великий інтерес присутніх викликали виступи Посла з особливих доручень Міністерства закордонних справ України І. Лоссовського та докторанта кафедри національної безпеки Національної академії державного управління при Президенті України Р. Марутян, які проаналізували проблематику інформаційних і гібридних воєн.

Інтегральному оцінюванню рівня безпеки держави присвятили свої доповіді експерт з питань макроекономічного прогнозування та моделювання професор Ю. Харізішвілі та професор В. Воронкова. Про нові виклики і загрози у глобальному світі, їхній вплив на стан інформаційної безпеки України розповіли у своїх доповідях професор Національної академії правових наук України О. Дзьобань і професор Національної академії СБ України В. Богданович.

Базові стратегії політики НАТО у сфері інформаційної безпеки презентував у своїй доповіді доктор політичних наук, доцент ПрАТ Вищого навчального закладу «Київська гуманітарна академія» О. Вонсович. Жваву дискусію викликала доповідь, кандидата філософських наук, доцента Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» Є. Архипової, присвячена інформаційним ризикам України у глобалізованому просторі. Надзвичайно цікавими виявилися доповіді аспірантів Національної академії державного управління при Президенті України О. Берези та О. Шкуропата з актуальних проблем корупційних проявів у інформаційній сфері сучасного суспільства.

У дискусіях та обговоренні доповідей, оприлюднених під час конференції, активну участь взяли

викладачі та студенти Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету.

Сучасний етап суспільно-політичного поступу України характеризується процесами розбудови засад нового інформаційно-комунікаційного облаштування суспільства та бачення його перспектив як інформаційного і громадянського. Це є законодавчо визначеною метою розвитку держави. Сьогоднішні інформаційно-технологічні реалії комунікації створюють в усіх сферах людської діяльності небачені раніше за формою і змістом життєві ситуації. Спостерігаємо це навіть навколо термінології інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) і особливо в юридичному оформленні. Зокрема щодо визначення прав на інформацію, яку накопичено суспільством, і свобод громадян, які ми засвоюємо в процесі цивілізаційного поступу. Головним стає не акт висловлення своєї думки, а вимога бути почутим, що не завжди охоплюється силою класичних знань і правових рішень. Термінологічна і понятійна бази новітніх комп'ютерних та інформаційних технологій додають складності, оскільки є настільки динамічними, що потребують постійної уваги й уточнень. Словники і стандарти, які широко використовувалися ще десятиріччя тому у цій сфері, сьогодні виявляються такими, що не лише

застаріли, а й досить часто є помилковими [1]. Певною мірою через наростання гостроти внутрішньої кризи все наочніше постають питання загального нерозуміння того, що відбувається у світі.

Науково-технічний прогрес, витoki якого породжені одвічним видобутком фундаментальних знань у фізиці, математиці, хімії, біології та інших науках, протягом останнього часу завдяки новітнім ІКТ інтегрував у собі багато нових знань і начебто створив передумови для генерації в нашому суспільстві високої хвилі «інформаційно-комунікаційної енергії» заради розвитку інноваційної діяльності. За її допомогою світ нині створює нові предметні простори для розвитку людини, суспільства, держави і права. Однак ми бачимо, що нові об'єкти матеріального світу і реальної економіки в Україні сприймають її важко. До того ж, оскільки вона має високотехнологічний зміст і інформаційну природу, зазвичай несе за собою нові і невідомі виклики і навіть загрози суспільному розвитку. Саме тому одним із найактуальніших завдань науки і освіти стає мобілізація теоретичних і практичних знань, методологічних досліджень, підпорядкованих меті осмислення природи виникнення інформаційно-комунікаційних феноменів. Таких, як право громадян на інформацію в суспільстві та захист її у

стандартах гуманістичної парадигми розвитку. Зокрема, це стосується виникнення нового комплексу проблем інформаційної безпеки, про які ми раніше не мали ані найменшого уявлення. Вони виникли внаслідок безпрецедентного проникнення ІКТ в усі сфери життя і діяльності людини. [2]

Глобалізація інформаційно-комунікаційного середовища, інтеграція і розвиток мереж зв'язку, телебачення (хотілося б це підкреслити) обумовили нове інформаційне світо-розуміння і світогляд; зробили їх принципово новим явищем у нашому житті, яке не має аналогів з досвіду нашого історичного минулого. Адже глобалізм як концептуальне поняття виник у 1960-ті й остаточно сформувався лише на початку 1980-х років ХХ століття.

Глобалізація проявилася у вигляді різкого зростання кризових явищ та економічних взаємозв'язків країн; збільшення обсягів та урізноманітнення міжнародних товарних угод, інформаційних послуг тощо. Це поки що не знайшло адекватного відбиття в масовій свідомості людей в Україні, яка починає істотно відставати від світових темпів розвитку, що само по собі вимагає спеціальних наукових досліджень. Пов'язано це не лише з фактом перетворення інформації та комунікації в найважливішу економічну категорію, а й із невизначеністю багатьох пов'язаних із цим політико-правових проблем.

За таких умов зростаючий вплив зовнішніх інформаційно-комунікаційних чинників на розвиток суспільно-політичних

відносин вимагає термінового оновлення або підвищення якості виконання державою інформаційно-комунікаційної функції (ІКФ). Далеко не всі уявляють сьогодні, наскільки серйозні умови вона висуває в реаліях сучасної геополітичної обстановки навколо України і як це обернеться для нас найближчим часом.

Безумовно, глибоке усвідомлення взаємозалежності проблем сталого суспільного розвитку і доступності для населення інформації з національних джерел, інформаційна свобода й інноваційне мислення людини стають діючим стимулом для влади при формуванні всіх концепцій і програм розвитку країни, підвищує її відповідальність при впровадженні більш досконалих етичних і юридичних норм поведінки, перш за все, еліт. Сьогодні цей процес сколихнув усі прошарки українського суспільства. На тлі розвитку можливостей новітніх ІКТ, особливо мережових техноло-

гій, ЗМІ, які активно впливають на становлення в Україні нових уявлень про існуючі у світі права та обов'язки громадян в інформаційно-комунікаційній сфері, є виключно актуальними. У сукупності цих вимог констатуємо прагнення людей у суспільстві, яке інформатизується, створювати активні соціальні структури. Перш за все, для взаємодії з владою, підтримки й розбудови в Україні громадянського суспільства. Це змушуватиме владу надалі відпрацьовувати технології «відкритого урядування». Лише за таких умов поняття «свобода», «права людини», «законність» стануть пріоритетними при визначенні інституційних ознак держави, яка намагається стати на інноваційний шлях розвитку. Маємо зробити інтелект свого народу ресурсом постіндустріального розвитку України.

Технології підкорення країн і народів інтересам світової фінансової олігархії в глобальному інформа-

ційно-комунікаційному середовищі виключно різнобарвні, потужні і добре відпрацьовані. Фахівцями активно вивчаються закономірності виникнення, функціонування та проявів багатьох явищ інноваційної діяльності. Остання являє собою найбільш активну взаємодію людей у суспільстві ще з античних часів. Усім відомий вираз Геракліта: «Усе тече, усе змінюється». Більш точно він тлумачиться як: «Усе тече і рухається, немає нічого такого, що перебуває в спокої». Послідовність дій у технологіях підкорення народів широко відома – спочатку корумпується національна еліта, яка починає вивозити награване за кордон, усіляко пропагуючи цінності життя поневолювачів. Небезпеку в собі несе наркотична кредитна голка з наступною неминучою борговою пасткою для держави; культивування ідеології споживацтва. Це може призвести до втрати національного суверенітету.

Сьогодні, на жаль, населення все частіше у своєму повсякденному лексиконі використовує слово «війна». Різноманітність форм її ведення вражає. З'явилися озброєння, які аж ніяк не пов'язані із традиційними їх видами. І використовуються вони потай, не демонструючи реальних гравців (акторів), що стоять за їхнім застосуванням. Наочним прикладом тут є поява кіберзброї, на підході – психофізіологічне й поведінкове озброєння тощо. Ми бачимо, як руйнівною і жорсткою силою стають економічні й технологічні санкції. Для того, щоб протистояти їм, конче

потрібно не лише вдосконалювати методи виконання державою ІКФ, а й проводити для її підтримки системні заходи щодо інформаційної безпеки тощо. Усі доктрини тут розроблені і реалізуються через мережецентричні війни. Скажімо, культурно-інформаційне панування забезпечується застосуванням інструментарію «м'якої сили», а геополітична перевага – методами «керованого хаосу».

У світі за допомогою сучасних ІКТ створено потужний інформаційний потік для обслуговування потреб суспільства споживання. Він існує виключно як оболонка Землі. Глобальні ж інформаційно-комунікаційні проекти виробляють за його допомогою ефективні засоби і методи формування парламентських, владних і науково-освітніх еліт, регулюють і втихомирюють ідеї патріотів і громадян, пригнічуючи і нівелюючи за будь-яку ціну їхні творчі імпульси щодо організації продуктивної діяльності народу. Арсенал таких засобів і технологій безупинно оновлюється й удосконалюється, на це спрямовуються величезні кошти для залучення професійних кадрів. ЗМІ, які культивують ненаситність бажань, почуття постійного невдоволення, продовжують технологічно вдосконалювати засоби пропаганди, вчать «правильно» прагнути й «правильно» платити.

Протягом останніх 15 років показали найбільшу ефективність змішані стратегії – успіх досягнуто майже у 70% випадків застосування. До таких стратегій відносяться численні громадянські

(цивільні) ненасильницькі кампанії, які всюди супроводжуються загрозою силового втручання. На сьогодні дійшли висновку щодо необхідності розроблення теорії і детального опису практичного інструментарію ведення війн шостого покоління. Військовики це називають DIME-війнами і залучають до їхнього проведення дипломатію, інформацію, збройні сили, економіку. DIME-конфлікти – і є сучасними гібридними війнами. І якщо раніше можна було чітко відокремити одне від одного, скажімо, політичний примус та збройні зіткнення, звичайну війну й терористичні операції, фінансово-економічні диверсії й партизанську боротьбу, то сьогодні все це змішалось в єдине, часом неподільне ціле.

У змістовому плані можна виділити три основні типи інформаційних воєн: ментальні (психологічні), кібервійни і війни поведінкові. Скажімо, ментальні (психологічні), або контентні війни мають за мету змінити масову, групову й індивідуальну свідомість або психіку людини. Тобто через них відбувається боротьба за розуми, ціннісні речі, установки тощо громадян та їхнє подальше поневолення.

Відомо, що ментальні війни велися завжди, задовго, скажімо, до появи Інтернету. Їхня історія нараховує тисячі років. Інтернет лише перевів цю боротьбу на якісно інший рівень інтенсивності, масштабності й ефективності.

Кібервійни розглядаємо й позиціонуємо як цілеспрямований деструктивний вплив на інформацій-

ні потоки, програмні коди та матеріальні об'єкти ІКТ і системи, які вони утворюють. Ментальні й кібервійни являють собою два різновиди воєн, що ведуться в мережевому електронному просторі, який охоплює не лише Інтернет, а й чимало закритих державних, військових, корпоративних і приватних мереж. Для кожного з цих двох типів воєн властиві свої інструментарії, методи, стратегії й тактика ведення, закономірності ескалації, можливості попередження тощо.

Окремою темою є поведінкові війни. У наш час практично неможливо знайти достатньо повних публікацій, присвячених цьому явищу. Значною мірою це пов'язано з його надзвичайною делікатністю, у тому числі й для західної суспільної думки. Можливо, тому, що сам факт ведення (ініціації) повноцінних поведінкових воєн проявився лише нещодавно у зв'язку з нагромадженням величезних масивів об'єктивної інформації про людську психологію.

Ніхто не заперечуватиме, що поведінкова зброя – це зброя завтрашнього дня. Її інструментарій формується дослідниками на

стикових когнітивних обчислень, великих даних у поєднанні з комплексом наук, які вивчають реакції людини в різних життєвих ситуаціях тощо. Серцевиною при цьому виступають інтереси щодо маніпулювання знаннями, вкладеними у нас соціумом, а також набутим досвідом життя в національному культурному середовищі. Тобто, алгоритмами поведінки, звичками, стереотипами діяльності тощо.

Детермінуючий характер інформаційно-психологічного впливу на особистість, суспільство і державу виявляється у трьох основних формах. По-перше, за допомогою вироблення суспільного ідеалу, національної ідеології, абстрактних уявлень про атрибути належного в різних сферах суспільного життя. По-друге, через формування світоглядних уявлень про предмети та відносини, які можуть оцінюватися крізь призму добра і зла, істини й хибності, краси і неподобства, припустимого і забороненого, справедливого й несправедливого тощо. По-третє, соціальні цінності, що входять у психологічну структуру особистості як особистісні, є одним із джерел мотивації

її поведінки. Саме тому вирішення проблем нерівності і захист суспільства від інформаційно-психологічних загроз та корупції обумовлює на сьогодні процеси формування середнього класу, який позиціонується як основний засіб виведення країни з кризи.

Нові виклики й загрози Україні виникають не з пустопорожнього теоретизування, висування самих лише правильних гасел, а з конкретних практичних, можна навіть сказати – технологічних, в усіх сенсах цього слова, відповідей на запитання, які ставить перед нами час. Такі відповіді повинні уособлювати асиметричний, несподіваний і непрораховуваний характер та приносити нашій країні перемогу в будь-яких найскладніших, найжорсткіших протистояннях, що відбуваються зазвичай за максимально несприятливих умов.

Головною метою ІКФ держави, безумовно, є виключення будь-якої можливості зловживань при визначенні прав і свобод людини в інформаційній сфері. Розповсюдження цієї думки в масовій свідомості, зокрема при обґрунтуванні питань доступу до накопиченого суспільством інформаційного ресурсу (ІР), пов'язуються з такими поняттями, як «інформаційна рівність», «загроза», «інформаційна безпека». Спорідненими термінами, зокрема: «небезпека», «виклик», «ризик», і відповідно – «інформаційна загроза», «інформаційна війна», «інформаційне протистояння», «інформаційний тероризм». Вибудовуючи інформаційно-комунікаційну сферу

України, ми не можемо втрачати ініціативу при вивченні названих феноменів доби соціокультурних перетворень.

Інтегруючи сенс різноманітних наукових підходів і заходів, а також позиції практиків щодо розв'язання проблемних питань, зокрема безпеки, можна виділити основну загрозу для сталої інформаційно-комунікаційної діяльності – несанкціоноване розкриття джерел національних інформаційних ресурсів. За цим, зазвичай, слід розуміти людей-творців. Непокоїть, звичайно, проблема корупції в науково-технічному та освітньому середовищі, а також низька надійність роботи інформаційно-комунікаційного обладнання. Усе це, на жаль, має місце у сфері науково-освітньої діяльності та організації пропагандистської діяльності. Наприкінці ХХ ст. такі процеси в Україні перетворилися на один із основних факторів ризиків і загроз стабільному розвитку.

Сучасна комунікація, що передає нам новини, знання, технології та послуги транснаціонального бізнесу, викликає дедалі гостріші дискусії в суспільстві. Протягом понад двох десятиріч тут виникають ініціативи і навіть кампанії щодо необхідності активніше запозичувати досвід США, Китаю, Росії з метою проведення більш ефективної та сучасної політики у сфері інформаційно-комунікаційної діяльності. Це, безумовно, стимулює владні інституції до створення цілісного уявлення про стратегію розвитку країни у координатах вимог сьогодення. Однак, на жаль, разом із

визначенням завдань, формуванням загальних алгоритмів розвитку інформаційно-комунікаційного середовища держави до роботи не залучається достатня кількість інтелектуалів із високим рівнем національної свідомості – власне ресурсом для такої діяльності. Координація їхніх зусиль як експертної сили всюди є одним із пріоритетних напрямів формування конкурентоспроможності цінностей, змісту й способу життя нинішнього й майбутніх поколінь. Тобто від вирішення проблем створення надійних механізмів діяльності ІКФ усунено вчених і фахівців із досвідом практичної (інженерної) діяльності. При тому, що необхідно здійснювати не окремі пропагандистські заходи, а цілісну ІКФ держави в контексті вимог національної інформаційної безпеки. На сьогодні, скажімо, вже проглядається низка симптомів щодо загрозливого стану справ у науково-технічній і освітній сферах, тобто головній складовій ІКФ сучасної держави.

Існуючі у нас концепції розбудови інформаційного суспільства не відображають, скажімо, того, що в постіндустріальному світі питання корупції пов'язані, головним чином, із корупціогенними чинниками при розподілі величезних коштів, які вкладаються у створення й розвиток підприємств, так або інакше пов'язаних із ЗМІ та інформаційними комунікаціями. Особливо тих, які розвивають мережу Інтернет, опікуються питаннями інформатизації державних установ і навчальних закладів тощо. Величезну корупціогенну

складову викликають і процеси міжнародного науково-технічного співробітництва, зокрема придбання (продаж) високо-технологічних виробів, патентів, ліцензій тощо.

Подібні проблеми є всюди, зокрема й у розвинених країнах-лідерах. Так, за завданням уряду США експертним співтовариством ASIS International розроблено Національний стандарт, що містить вимоги до здатності органів влади і господарюючих суб'єктів управляти в умовах кризових ситуацій. Аж до вимкнення Інтернету. Кожна держава вибудовує тут свою ліцензійну політику й контрактні відносини у сфері державних закупівель. Оцінюються рейтинги стресової стабільності 100 головних міст США. Авторитетні міжнародні дослідні центри (PIASA та ін.) визначають ступінь їхньої сприйнятливості до сучасних викликів і ризиків на замовлення ряду країн. Це пов'язано зокрема з більш високим рівнем розвитку їхніх ІКФ.

Розглядаючи перспективи розвитку і становлення в Україні сучасної ІКФ держави, хотілося б наголосити на тому, що реалізація права на інформацію і відповідальність за використання інформації як ресурсу в умовах глобалізації економіки має як позитивні, так і негативні наслідки. До останніх слід віднести підсилення нерівності в доступі до інформації, інсайдерської зокрема. З цього постає проблема адаптації інститутів державної влади та всіх соціальних інститутів суспільства до існуючих у світі методів забезпечення

балансу інтересів між усіма учасниками інформаційно-комунікаційної взаємодії. Складність виявлення корупції в цьому процесі залежить від сукупності гуманітарних і правових механізмів, які діють в державі. Саме тому дискусії та розмови про методи протидії корупції наблизилися сьогодні до межі, за якою повинно відбутися критичне і принципове обговорення набутого досвіду.

Важливо, щоб під гаслами свободи і прав людини не було зламано «національний характер», «український менталітет», уявлення про справедливість, рівність, соборність країни тощо. У процесі стрімких соціально-економічних змін у нас уже виникла навіть синергічна система з ефектами впливу на психічний стан людей, що здатна впливати на свідомість, «переформатовувати» традиційні цінності, раціональність світогляду і мислення.

Політики, які планували в Україні понад два десятиріччя тому радикальну

перебудову суспільства, мали б це знати. Однак минулі роки набуття незалежності показали, наскільки дорого вартували їхні стратегії. Інноваційний розвиток нації в бік європейської облаштованості передбачає не лише наявність свобод громадян, притаманних громадянському суспільству, а й збалансовану у своїй могутній силі економіку постіндустріальної доби.

Окремою темою, яка на часі, є використання інформаційного ресурсу і творчих можливостей громадян для побудови врешті-решт інноваційного суспільства.

Природно, що все це повинно бути турботою інститутів влади і громадянського суспільства. На сьогодні ми маємо уважно дослідити причину того, чому, відірвавшись від господарського комплексу колишнього СРСР, Україна, яка успадкувала чималий ресурсний і виробничий потенціал, не виявила здатності до самостійного розвитку, і, за словами З. Бжезінського, стала

«геополітичним аналогом вимираючих біологічних видів», безпека яких залежить від прихильності США [3].

Безумовно, тема цієї розмови невичерпна, як і рух самого соціуму у світі, який глобалізується. Однак сьогодні життя вимагає постійної уваги до моніторингу й аналізу умов формування інноваційного вектора в розбудові суспільства і держави, що стимулюватиме роботу всіх інших, зокрема економічних, механізмів освоєння науково-технічного потенціалу країни, розвитку інформаційного права, уникаючи негативних впливів щодо комунікації з глобальним світом.

Глибоке усвідомлення взаємозалежності всіх проблем інформаційних і психологічних загроз та корупції в інформаційно-комунікаційній діяльності, їхній вплив на доступність процедур користування населенням інформацією, інформаційна свобода та інноваційне мислення людини стануть дієвим стимулом для формування

нових концепцій і програм розвитку на засадах принципів справедливості.

Список використаних джерел:

1. Компьютерные информационные системы и хранилища данных. Толковый словарь / А.Г. Додонов, С.Р. Кожневский, Д.В. Ландэ, В.Г. Пуятин. – К.: Феникс; ИПРИ НАН Украины, 2013. – 554 с.
2. Соснін О. В. До питання організації інноваційного оновлення України // Віче; громадсько-політичний і теоретичний журнал Верховної Ради України. – № 22 (378) листопад 2014. – С. 14-19.
3. Збигнев Бжезінский. Стратегический взгляд: Америка и глобальный кризис / Пер. с англ. М. Десятовой. – М.: Астрель, 2012. – 258 с.

Олександр СОСНІН,
завідувач кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету, доктор політичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент Української академії політичних наук

Корисна зустріч у Представництві ЄС

Наприкінці навчального року студенти-здобувачі магістерських звань Інституту міжнародних відносин при Національному авіаційному університеті зі спеціальностей «Міжнародна інформація», «Міжнародне право», «Журналістика» відвідали Представництво Європейського Союзу в Україні.

Метою візиту було ознайомлення з процесами формування інформаційних ресурсів представництва та принципами орга-

нізації інформаційно-комунікаційної політики ЄС в Україні.

Зустріч відбулася у форматі відкритої дискусії з керівником відділу преси та інформації Юргісом Вілчінскасом. Під час зустрічі обговорювалося питання підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС як унікального інструменту для реалізації проголошеного нашою країною європейського вибору.

Юргіс Вілчінскас розповів студентам, що угода

передбачає новий рівень співпраці між Україною і ЄС у розбудові процедур інформаційного обміну. Одним із основних завдань на шляху приєднання нашої країни до процесів побудови єдиного європейського інформаційно-комунікаційного простору є адаптація законодавства до стандартів ЄС. Воно стає запорукою тісного співробітництва в галузі освіти журналістів, правознавців, фахівців у сфері міжна-

родного науково-технічного обміну.

Відвідання представництва підвищило рівень поінформованості студентів НАУ про Європейський Союз, його інформаційну та інвестиційну політику, значною мірою допомогло у виборі тем майбутніх магістерських досліджень.

Алла ГОРОБЕЙ,
координатор Інформаційного центру ЄС при IBM НАУ

Молдова:

місце зіткнення геополітики і соціальної реальності

УДК 94:327

Історичні передумови створення Республіки Молдова та її стратегічне розташування

Для кращого розуміння значення Молдови у світовій політиці необхідним є аналіз історичних передумов. Зокрема йдеться про Сталіна та Гітлера, які в 1939 р. заключили сумнозвісну Угоду про ненапад між Німеччиною та Радянським Союзом. Відповідно до таємної частини цієї угоди, з одного боку, між Німеччиною та Радянським Союзом розподілялася територія Польщі, з іншого – територія Бессарабії, яка на той час була частиною Румунії. У 1940 р. Радянський Союз зайняв Бессарабію і перейменував її на Молдавську Радянську Соціалістичну Республіку. Таким чином, Бессарабію можна до певної міри називати попередницею сучасної Республіки Молдова.

Основні причини того, що вказані території стали предметом договору між Радянським Союзом і Німеччиною, є такими.

1. Східний кордон Бессарабії та, отже, Румунії, був менш ніж за 50 миль від Одеського морського порту, головного виходу Радянського Союзу в Чорному та Середземному морях.

2. Румунія була укріплена на сході по річці Дністер. У разі прийняття рішення Радянським

Союзом про напад на захід, Дністер ставав серйозною оборонною лінією.

3. Беручи під контроль Бессарабію, відкривалася можливість зменшити воєнні загрози щодо Києва.

4. СРСР отримав можливість розширити свій південно-західний кордон до річки Прут.

5. Контроль Бессарабії дав змогу контролювати річку Дунай, а також європейську – у цьому разі – німецьку зовнішню торгівлю.

Завдяки контролю над Бессарабією СРСР вдається посилити безпеку України і збільшити вразливість Румунії та Дунайського басейну [1].

У 1941 р. Німеччина нападає на Радянський Союз і захоплює всі зазначені території. У 1944 р. СРСР відвоює їх, однак не має наміру повертати Бессарабію Румунії. Натомість відновлюється МРСР, до складу якої входять українські території на лівому березі Дністра, а частина територій, що раніше відносилися до Бессарабії, входить до складу УРСР. Тоді це, здавалося, не мало принципового значення, адже і Україна, і Молдова були частиною СРСР.

Після розпаду Союзу Молдавська Радянська Соціалістична Республіка перетворюється на Республіку Молдова з

Summary

The article presents an analysis of the features and historical preconditions of the formation of modern Republic of Moldova, its role in East Europe, as well as an analysis of current political and economic situations and their impact on relations with Ukraine.

Keywords: historical preconditions, territory, foreign policy, foreign trade, national interests, Ukraine, Republic of Moldova, Transnistria, Gagauzia, Romania, Russian Federation.

внутрішнім конфліктом, який виникає на лівому березі Дністра за активної підтримки Росії. Таким чином, Молдова отримала незалежність і територію, яку не здатна контролювати вже понад двадцять років.

Ідентичність Молдови

Історичні перипетії регіону розділяють людей цих територій на тих, які тяжіють до румунської спадщини, і тих, які сумують за радянським минулим. Водночас помилково думати, що Молдова – це румунська провінція, забрана СРСР, після розпаду якого просто воліє возз'єднатися з Румунією. Після сімдесяти років у складі Союзу Молдова стала більше ніж румунською провінцією, далекою від російської провінції, і менше ніж самодостатньою державою. Молдова – це місце, де зіткнулися геополітика та соціологія.

За даними перепису населення Румунії 1930 р., на території Бессарабії проживало румунів 56,2%, німців – 2,8%, росіян – 12,3%, русинів-українців – 11,0%, болгар – 5,7%, поляків – 0,3%, євреїв – 7,2%, гагаузів –

3,4%, циган – 0,5%, інших національностей – 0,3% [2].

Після Другої світової війни тяжіння Молдови до возз'єднання з Румунією викликало стурбованість у Москві і було прийнято рішення не ризикувати. Таким чином, була використана практика Радянського Союзу з депортації місцевого населення до інших регіонів СРСР та «імпорт» росіян, а також порівняно невеликий голод і терор з метою зламу молдовського духу.

За даними Всесоюзного перепису населення 1959 р., у Молдавській РСР (до якої входили вже й території з лівого берега Дністра) проживало молдован 64,5%, українців – 14,6%, росіян – 10%, гагаузів – 3,3%, євреїв – 3,29%, болгар – 2%, циган – 0,2%, білорусів – 0,2% та ін. [3].

У Молдові й досі має місце сильна ностальгія за Радянським Союзом і правління комуністів не завершилося 1992 роком. Партія комуністів Республіки Молдова (ПКРМ), що є спадкоємницею забороненої Комуністичної партії, перебувала при владі до 2009 року. ПКРМ не була комуністичною

Перед розпадом СРСР, за даними Всесоюзного перепису населення 1989 р. [4], етнічний склад населення в Молдавській РСР був таким:

Етнічна група	Населення	%
Всі національності	4 335 360	100,00
Молдовани	2 794 749	64,46
Українці	600 366	13,85
Росіяни	562 069	12,96
Гагаузи	153 458	3,54
Болгари	88 419	2,04
Румуни	2 477	0,06

партією з точки зору класичної ідеології, а лише характеризувалася тісними зв'язками з Москвою.

Будучи провінцією Румунії, населення Бессарабії послуговувалося здебільшого румунською мовою. У нинішній Молдові румунська мова не є єдиною, а як і в багатьох країнах пострадянського простору широко розповсюджене використання російської. Старше покоління людей вивчало російську мову в школі та використовувало її в повсякденному житті. Нинішнє молоде покоління розмовляє і пише як російською, так і румунською мовами. Слід зазначити, що румунська розмовна мова Молдови відрізняється від румунської розмовної мови Румунії. Відповідно до Конституції Молдови державною мовою є молдавська, а відповідно до рішення Конституційного Суду – румунська.

У 2004 р. в Республіці Молдова було проведено перший національний перепис населення, відповідно до якого на території республіки (не враховуючи територію так званої ПМР) проживає 3 383 332 особи [5].

У тому ж 2004 р. було проведено перепис насе-

лення і в так званій ПМР, відповідно до якого на території невизнаної республіки проживає 555 347 осіб.

Велика частина населення так званої ПМР має також громадянство РФ, України та Республіки Молдова.

Політична ситуація

Слід підкреслити, що вищезазначене прямо впливає і на політику Молдови, у якій переважають в основному три

Етнічний склад населення Республіки Молдова, 2004 р.

Етнічна група	Населення	%
Всі національності	3 383 332	100,00
Молдовани	2 564 849	75,81
Українці	282 406	8,35
Росіяни	201 218	5,95
Гагаузи*	147 500	4,36
Румуни	73 276	2,17
Болгари	65 662	1,94
Інші етнічні групи	34 401	1,02
Незадекларовані	14 020	0,41

** Гагаузи є народом тюркського походження, що сповідує православ'я. Гагаузька мова належить до огузької групи тюркських мов. Гагаузи і болгари в Молдові проживають компактними групами, здебільшого в Автономному територіальному утворенні Гагаузія, на територіях, суміжних з Одеською областю і так званою ПМР. Ураховуючи автономістські настрої цих етнічних груп і їх компактне проживання на півдні Молдови, так званої ПМР і Одеської області, це може використатися/використовується РФ для дестабілізації політичної ситуації в регіоні, що становить пряму загрозу національній безпеці та територіальній цілісності України.*

Етнічний склад населення так званої ПМР, 2004 р. [6]

Етнічна група	Населення	%
Молдовани	177 000	31,9
Українці	168 000	30,4
Росіяни	160 000	28,8

групи: група, орієнтована на возз'єднання з Румунією (уніоністи); група, яка бачить Молдову незалежною та орієнтованою до ЄС і НАТО; група, яка підтримує комуністів. Група тих, що підтримують возз'єднання з Румунією, є далекою від домінуючої. Реальна боротьба розгортається між тими, хто підтримує комуністів, і тими, хто підтримує курс незалежної Молдови, орієнтованої до ЄС і НАТО. Сила комуністів полягає в підтримці серед сільського, бідного населення і людей похилого віку. Проєвропейські партії розділені здебільшого особистостями, а не ідеологією. Це означає, що

після демонстративного розгрому комуністів у 2009 р. проєвропейська коаліція є досить фрагментованою і залежною від особистостей та амбіцій кожного з них.

У Республіці Молдова 30 листопада 2014 р. відбулися парламентські вибори, за результатами яких до нового складу парламенту країни пройшли п'ять політичних партій:

- Партія соціалістів РМ (ПСРМ) – 20,51% (25 мандатів);

- Ліберально-демократична партія Молдови (ЛДПМ) – 20,16% (23 мандати);

- Партія комуністів РМ (ПКРМ) – 17,48% (21 мандат);

- Демократична партія Молдови (ДПМ) – 15,80% (19 мандатів);

- Ліберальна партія (ЛП) – 9,67% (13 мандатів).

За результатами парламентських виборів відбулося формування міноритарного уряду в РМ на чолі з прем'єр-міністром Кирилом Габурічем, здатним приймати рішення переважно за «тіньовою» підтримки підконтрольної РФ Партії комуністів. Міноритарна коаліція має в парламенті лише 41 голос (для ухвалення рішень необхідно 51 голос).

Наразі спостерігається посилення впливу РФ на внутрішньополітичні процеси в Молдові. Свід-

ченням цьому є включення до програми діяльності уряду останньої положення про активізацію політичного діалогу з РФ з метою нормалізації двосторонніх відносин, у тому числі в соціально-економічній, енергетичній та міграційній сферах, а також включення тези про збереження нейтрального статусу Молдови як запоруки стабільності і безпеки країни та регіону. Посилення проросійських позицій в Автономному територіальному утворенні Гагаузія та створення передумов для перемоги на виборах Башкана Гагаузії (22 березня 2015 р.) проросійського кандидата Ірини Влах є також свідченням зміцнення позицій російської сторони в РМ.

Отже, у найближчій перспективі варто очікувати посилення російського впливу на внутрішньополітичні процеси в Молдові та одночасно спроб окремих політичних партій країни зберегти проєвропейський вектор її розвитку.

Економічна ситуація

Молдова залишається однією з найбідніших країн Європи. Близько 1,6 млрд. дол. на рік надходять у країну від громадян, які працюють за кордоном – у Європі, Росії, інших країнах колишнього СРСР – і частина з них нелегально [7]. Після запровадження безвізового режиму з ЄС багато громадян Молдови отримували румун-

ські паспорти, що дозволяло їм безперешкодно подорожувати ЄС.

Валовий внутрішній продукт. Протягом першого кварталу 2014 р. ВВП становив 47,7 млрд. лей, збільшившись порівняно з аналогічним періодом 2013 р. на 3,9% (у порівняльних цінах). Найбільший вплив на зростання ВВП здійснено за рахунок валової доданої вартості у сфері послуг – 2,6%, включаючи внутрішню торгівлю – 0,6%, транспорт і комунікації – 0,5%, будівництво – 0,8%, сільське господарство – 0,5%.

Інфляція та споживчі ціни. У вересні 2014 р. інфляція становила 1,8% (менша на 0,5%) порівняно з груднем 2013 року. Зростання цін обумовле-

но в основному їх збільшенням на нехарчові товари, зокрема, паливо, автомобілі, ліки, одяг.

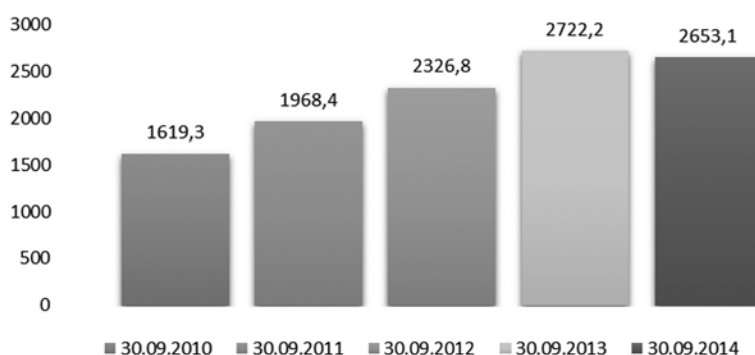
Знецінення молдавського лея. З початку 2014 р. обмінний курс національної валюти знизився на 11,6% відносно долара США в номінальному вираженні (з 13,06 лея за 1 долар США на 1 січня 2014 р. до 14,57 лея на 30 вересня 2014 р.). Відносно євро молдавський лей знецінився на 2,8%. Основними факторами зміни обмінного курсу були валютні притоки з-за кордону, коливання курсу долара США на міжнародних валютних ринках та інтервенції Національного банку на валютному ринку. Активи валютних резервів НБ Молдови станом на 30

вересня 2014 р. становлять 2,7 млрд. дол., зменшившись на 5,9% порівняно з зареєстрованими даними на кінець 2013 р. і на 2,5% порівняно з 30 вересня 2013 року.

Грошова маса на кінець вересня 2014 р. становила 65,2 млрд. лей, збільшившись на 13,6% порівняно з кінцем вересня 2013 року. Ситуація на монетарному ринку характеризується значними темпами зростання кредитів (+21%), депозитів (+15,6%) і грошей в обігу (+8,5%).

Збільшення державного боргу. Загальна сума державного боргу (внутрішнього і зовнішнього), яким управляє уряд, станом на 30 вересня 2014 р. становила 26 млрд. лей, збільшившись на 13,8%

Активи валютних резервів Національного Банку Молдови станом на кінець вересня 2010-2014 рр., млн. доларів США

порівняно з аналогічною датою 2013 року. Внутрішній державний борг збільшився на 7,5%. Зовнішній державний борг збільшився на 3,5%, проте відчутніше збільшення відбулося в перерахунку на леї у зв'язку зі зниженням національної валюти відносно долара США – 16,4%.

Рівень залежності

молдавської економіки від зовнішніх факторів залишається високим. За попередніми даними платіжного балансу за перший квартал 2014 р., дефіцит поточного рахунку становив 4,1% ВВП (у першому півріччі 2013 р. – 9,7%), трансфери фізичним особам – 26,2% (в аналогічному періоді 2013 р. – 25,2%), прямі іноземні інвестиції в національну економіку – 2,1% (у першому кварталі 2013 р. – 3,7%), негативне сальдо товарів і послуг – 38,3% (у першому кварталі 2013 р. – 40,1%).

Зовнішня торгівля. У 2014 р. експорт Республіки Молдова зменшився на 3,65%, а імпорт знизився на 3,19%. Від'ємне сальдо торгівлі становило 2,97 млрд. дол. порівняно з 3,064 млрд. дол. 2013 року. Рівень покриття імпорту експортом у 2014 р. становив 44,0% порівняно з 44,2% у 2013 році.

Експорт. Основними партнерами Республіки Молдова з експорту є Румунія, РФ (овочі, фрукти, вина), Італія, Німеччина, Білорусь, Україна.

У 2014 р. обсяг експорту товарів із ЄС становив 1246,0 дол. (на 9,6% більше, ніж у 2013 р.), або 53,3% усього обсягу експорту (46,8% у 2013 р.). Частка країн СНД становить 31,4% (28,0% у 2013 р.), що відповідає 735,6 млн. доларів. Експорт товарів із країни СНД зменшився на 20,3% порівняно з 2013 роком.

Основні статті експорту: продукти харчування, напої та тютюнові вироби, текстиль, машини, транспортне обладнання, хімічна продукція.

Імпорт. Негативне саль-

до торговельного балансу Молдови зберігається з переважною більшістю зовнішньоторговельних партнерів.

Найбільшими партнерами Республіки Молдова з імпорту є Румунія, РФ (енергоресурси, газ), Україна та КНР. Слід зазначити, що Румунія вийшла на перше місце завдяки введенню РФ торговельного ембарго для товарів з Молдови, а також завдяки інтенсифікації торговельних відносин із Євросоюзом.

Серед традиційних партнерів найбільше негативне торговельне

сальдо зафіксовано з КНР (472,9 млн. дол.), Україною (437,1 млн. дол.), Румунією (369,0 млн. дол.), РФ (293,5 млн. дол.), ФРН (289,4 млн. дол.), Туреччиною (196,1 млн. дол.), Італією (107,8 млн. дол.) і т.д.

У 2014 р. переважав імпорт товарів, необхідних для забезпечення національної економіки первинною сировинною та енергоресурсами, а також товарів, що призначались для користування населенням. Обсяг імпорту з країн ЄС становив 2567,7 млн. дол. (на 3,9% більше, ніж у 2013 р.),

тобто 48,3% усього обсягу імпорту (45,0% у 2013 р.). Водночас імпорт із країн СНД зменшився і становив 1449,3 млн. дол. (на 13,3% менше порівняно з 2013 р.), що становить 27,3% усього обсягу імпорту (30,5% у 2013 р.).

Основні статті імпорту: мінеральні продукти та паливо, машини і устаткування, хімічна продукція, текстиль.

Зовнішня торгівля так званої ПМР. За даними Державної служби статистики так званої ПМР, зовнішньоторговельний оборот невизнаної республіки у 2013 р. становив 2248,1 млн. дол. і скоротився на 10% порівняно з 2012 роком. У 2013 р. порівняно з 2012 р. експорт скоротився на 15,7%, а імпорт – на 7,7%. Від'ємне сальдо торгівлі становило 1074,3 млн. дол. порівняно з 1103,6 млн. дол. у 2012 році. Рівень покриття імпорту експортом становив 35,3%.

Експорт. Основними торговельними партнерами так званої ПМР з експорту є Республіка Молдова (234,5 млн. дол.), РФ (103,1 млн. дол.), Італія (49,7 млн. дол.), Україна (46,1 млн. дол.), Румунія (45,2 млн. дол.). У 2013 р. порівняно з 2012 р. знизився експорт у РФ (-33,3%), Румунію (-56,1%), Україну (-22,6%), Республіку Молдова (-5,7%), у той час спостерігалось збільшення експорту у ФРН (+8,7%), Італію (+6,2%), Польщу (+105,5%) та ін.

Основні статті експорту: паливно-енергетичні товари, продовольчі товари і сировина, металургійна продукція.

Імпорт. Партнерами так

**Топ-10 країн
за обсягом експорту
у 2014 р. (млн. доларів
США)**

Румунія	434,0
РФ	423,7
Італія	243,4
ФРН	137,5
Білорусь	134,6
Україна	109,2
Велика Британія	108,1
Туреччина	104,6
Польща	64,4
Швейцарія	49,2

**Топ-10 країн
за обсягом імпорту у
2014 р. (млн. доларів
США)**

Румунія	803,1
РФ	717,2
Україна	546,3
КНР	481,2
ФРН	426,9
Італія	351,2
Туреччина	300,8
Польща	155,8
Білорусь	141,9
Австрія	110,4

**Топ-10 країн
за обсягом експорту
у 2013 р. (млн. доларів
США)**

РФ	631,9
Румунія	411,1
Італія	185,2
Україна	140,4
Туреччина	127,1
ФРН	113,1
Велика Британія	105,5
Білорусь	90,3
Польща	85,3
Швейцарія	47,8

**Топ-10 країн
за обсягом імпорту у
2013 р. (млн. доларів
США)**

РФ	788,0
Румунія	722,1
Україна	659,1
КНР	478,9
ФРН	395,6
Туреччина	381,0
Італія	345,0
Білорусь	178,3
Польща	142,7
Австрія	128,4

Джерело: Національне бюро статистики Республіки Молдова

званої ПМР з імпорту у 2013 р. залишаються РФ (707,3 млн. дол.), Україна (288,9 млн. дол.), Білорусь (107,3 млн. дол.), ФРН (95,1 млн. дол.), Республіка Молдова (83,1 млн. дол.), Італія (45,8 млн. дол.), Польща (45,8 млн. дол.). Слід звернути увагу на те, що у 2013 р. порівняно з 2012 р. знизився імпорт із РФ (-9,7%), Республіки Молдова (-3,2%), КНР (-39,4%), Казахстану (-20,0%) та Румунії (-38,9%); водночас збільшився обсяг імпорту з України (+4,0%), Білорусі (+7,94%), ФРН (+1,6%), Італії (+45,3%), Туреччини (+45,7%), Бразилії (+61,6%) та ін.

Основні статті імпорту: паливно-енергетичні товари, продовольчі товари і сировина, продукти органічної та неорганічної хімії, машинобудівна продукція, метал.

Зовнішня торгівля Автономного територіального утворення Гагаузія (АТУ Гагаузія). Більше половини експорту продукції АТУ Гагаузія припадає на держави Євросоюзу. У першому півріччі 2014 р. питома вага продажу в країні СНД знизилася на 27,1%, при одночасному збільшенні його значення в країні ЄС на 22,8% порівняно з аналогічним періодом минулого року. На частку країн СНД припало лише 24,3% продажів, що відповідає 158,4 млн. левів. Обсяг експорту в цю групу країн знизився порівняно з попереднім роком у 2,7 раза за рахунок значного зниження поставок у Росію — на 85,1%, в Україну — на 36,7%, Киргизстан — на 13,4%. Водночас значно

зросло постачання товарів у Білорусь, Казахстан і Грузію.

З іншого боку, у країні ЄС обсяг продажів становив 358,2 млн. левів, або 55,1% загального обсягу експорту. Рівень продажів у січні-червні 2014 р. в європейські країни зріс завдяки збільшенню поставок у 8 із 18 країн-експортерів. Значно зріс обсяг експорту в Бельгію, Естонію, Латвію, Голландію, Болгарію, Румунію, Італію.

Так, 57,3% продажів у загальному обсязі експорту припадає на частку 5 країн: до Туреччини — 17,4% (113,1 млн. левів), Болгарії — 13,2% (86 млн. левів), Румунії — 9,8% (64 млн. левів), Росії — 8,5% (55,5 млн. левів) і в Польщу — 8,4% (54,5 млн. левів).

Аналіз зовнішньої торгівлі дає змогу констатувати, що на зовнішню торгівлю РМ у 2014 р. суттєвий вплив мали зовнішні фактори, зокрема ускладнення торговельних відносин через ситуацію в Україні та заборона імпорту в РФ вин і деяких сільськогосподарських товарів молдавського виробництва.

У середньостроковій перспективі Молдова залишається вразливою країною, що підсилюється політичною ситуацією, низькою адміністративною спроможністю, надмірним рівнем бюрократії, корупцією, наявністю замороженого Придністровського конфлікту та геополітичним контекстом.

Таким чином, є дуже багато спільного між нашою країною та сусідньою Молдовою. Зокрема і Молдова, і Україна

мають на своїй території «внутрішні» конфлікти, спричинені активною діяльністю Росії; інфільтровані агенти і групи впливу РФ у політику й економіку цих країн; складні внутрішньополітичні та економічні ситуації; залежність від зовнішньоекономічної допомоги тощо.

Ураховуючи зазначені фактори, доцільним є активізація відносин із Молдовою на офіційному та громадському рівнях з особливими акцентами на співпрацю у сфері безпеки, урегулювання Придністровського конфлікту, політики й економіки.

(Інформація станом на 20.05.2015 р.)

Список використаних джерел:

1. Friedman G. *Geopolitical Journey, Part 4: Moldova* [Електронний ресурс] // *George Friedman // Geopolitical Weekly* – Режим доступу до ресурсу: <https://www.stratfor.com/weekly/20101118-geopolitical-journey-part-4-moldova>.
2. *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930. – 1930. – pag. XXIV.*
3. *Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. СССР: (Сводный том) – М.: Госстатиздат ЦСУ СССР, 1962.*
4. *Всесоюзная перепись*

населения 1989 года. [Електронний ресурс] // Институт демографии Национального исследовательского университета «Высшая школа экономики». – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_89.php?reg=9.

5. *Recensământul populației 2004. Populația după naționalitățile de bază, limba maternă și limba în care vorbește de obicei* [Електронний ресурс] // *Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: http://www.statistica.md/public/files/Recensamint/Recensamintul_populatiei/vol_1/1_Toate-recensaminteleRne_ro.xls.*

6. *Оглашены предварительные итоги Приднестровской переписи населения* [Електронний ресурс] // *Информационное агентство «Ольвия-пресс». – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.olvia.idknet.com/ol37-09-05.htm>.*

7. *The World Factbook* [Електронний ресурс] // *Washington, DC: Central Intelligence Agency. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/md.html>.*

Олександр ЗЛАТИН,
аспірант Інституту історії України
Національної академії наук України, випускник
Дипломатичної академії України при МЗС

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню особливостей та історичних передумов створення сучасної Республіки Молдова, її ролі в Східній Європі, аналізу політичної та економічної ситуацій та їхнього впливу на відносини з Україною.

Ключові слова: історичні передумови, територія, населення, зовнішня політика, зовнішня торгівля, національні інтереси, Україна, Республіка Молдова, ПМР, АТУ Гагаузія, Румунія, РФ.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена исследованию особенностей и исторических предпосылок создания современной Республики Молдова, ее роли в Восточной Европе, анализу политической и экономической ситуаций и их влияния на отношения с Украиной.

Ключевые слова: исторические предпосылки, территория, население, внешняя политика, внешняя торговля, национальные интересы, Украина, Республика Молдова, ПМР, АТО Гагаузия, Румыния, РФ.

Саудівсько-єменський конфлікт 2015 року в контексті сучасних міжнародних відносин

УДК 94: 297.1:328(2015)

Динамічні процеси глобалізації впродовж XIX–XX століть перетворили Близький Схід із глибокої периферії світової системи міжнародних відносин на важливий регіональний центр. Водночас іманентні близькосхідні протиріччя як на конфесійному рівні, так і між різними племенними групами формувалися в більш давній історичний період.

Наприкінці XVIII ст. у Магрибі, Єгипті, Іраку, Аравії запанували династії місцевих правителів, які лише номінально вважалися султанськими васалами. У 1840-х роках Османська імперія формально відновила контроль над частиною території Аравії, щоб у міру своїх можливостей протидіяти британській колоніальній експансії. Сунітська секта ваххабітів претендувала на об'єднання арабів Аравії заради боротьби проти турецького панування.

У середині XIX ст. Велика Британія встановила контроль над морськими шляхами із Перської затоки до Баб-ель-Мандебської протоки в Червоне море. Це набуло особливого значення після відкриття Суецького каналу. Міжнародні комунікаційні зміни поживали протистояння в Аравії. Улітку 1904 р. Ібн Сауд відродив ваххабітський Саудівський емірат. Поворотним моментом арабської історії можна вважати Першу світову війну.

«Велике арабське

повстання» проти турків розпочалося 5 червня 1916 р. в Мецці з проголошення незалежної арабської держави Хіджаз. Розпад Османської імперії внаслідок поразки у Першій світовій війні створив сприятливі можливості для правителя Неджу Ібн, який представляв бідних бедуїнів Сауда в боротьбі за об'єднання арабських земель, у конкуренції з монархом Хіджазу Хусейном — представником багатого купецтва. Загалом після закінчення Першої світової війни та розпаду Османської імперії на Аравійському півострові виникло п'ять незалежних держав: Хіджаз (столиця Мекка), Недж (Ер-Ріяд), Асір (Ет-Таїф), Джебель-Шаммар (Хаїль), Ємен (Ходейда). У жовтні 1918 р. Північний Ємен здобув незалежність від турків. Англійці зберігали контроль над Аденем.

Після перемоги Ібн Сауда 29 січня 1927 р. держава стала називатися

Summary

The paper is dedicated to the influence of Saudi – Yemeni conflict in the balance of power in the Middle East. The author's shows this conflict in terms of interfaith confrontation between Sunnis and Shiites. The article refers to the current history of Arabic revolutions. The research hypotheses have been formulated of current geopolitical position of Saudi Arabia for trends of post-crises development of international economy.

Keywords: Middle East, European Union, Yemen, Israel, Iran, conflict, international relationship, Russia, Saudi Arabia, USA.

«Королівство Неджду і Хіджазу». Британці тоді вважали, що оточене зусібіч їхніми протекторами королівство не може зашкодити їхнім колоніальним інтересам. У вересні 1932 р. Ібн Сауд оголосив про створення королівства Саудівська Аравія. Стабілізація становища дала можливість американцям у травні 1933 р. отримати концесію на розвідку і видобуток нафти на сході королівства.

Водночас саудівці спробували встановити контроль над усією територією Аравії. У лютому 1934 р. вони намагалися захопити Ємен, однак цьому завадили британці та італійці, вбачаючи в такому розвитку подій загрозу своїм колоніальним інтересам.

Зрештою після нетривалої, але запеклої війни у травні 1934 р. за Таїфською мирною угодою Саудівська Аравія визнала незалежність Ємену.

У роки Другої світової війни Аравія дотримувалася нейтралітету, однак із домінуючою орієнтацією на Британію, адже перша залежала від постачання продовольства з Індії. У 1944 р. до королівства прибула військова місія США, що започаткувала тісну військово-політичну співпрацю між Ер-Ріядом і Вашингтоном. У лютому 1945 р. Президент США Ф. Д. Рузвельт у зоні Суецького каналу зустрівся з королем Ібн Саудом, після чого королівство оголосило війну нацистській Німеччині та її союзникам. Відтоді саудівсько-американський союз зміцнювався.

Наразі Саудівська Аравія — найбільша за площею країна Південно-Західної Азії. На населення західного узбережжя Аравії значний вплив мала африканська (кушитська) культура, а східного — перська та індійська культури. Це стало однією з причин утворення на території сучасної Саудівської Аравії після розпаду Османської імперії декількох

незалежних держав. На східному узбережжі зосереджені майже всі запаси нафти та промисловість, тому тут проживає більшість еліти країни. Західне узбережжя залишається переважно духовним осередком усіх мусульман світу. Тут розташовані місця хаджу Мекка та Медіна, що дає підстави королю Саудівської Аравії вважати себе головним захисником ісламу. Внутрішні пустельні райони країни малозаселені і потребують постійного водопостачання, що неможливо зробити без коштів від продажу нафти. У конфесійному розумінні схід Саудівської Аравії представлений шиїтською меншиною, яка має релігійних побратимів у сусідньому Ємені.

У 1962 р. єменські офіцери-прихильники єгипетського президента Насера здійснили державний переворот у Ємені. Саудівці підтримали єменських монархістів. Лише після катастрофічної для арабів війни проти Ізраїлю 1967 р. Єгипет і Саудівська Аравія відновили відносини. У 1970-х роках прибутки від продажу нафти дали можливість саудівцям модернізувати соціальну інфраструктуру і стати найбільшим імпортером американської зброї. У королівстві не існувало політичних партій, засоби масової інформації перебували під повним контролем влади.

Спроби іранських шиїтів наприкінці листопада 1979 р. захопити святині в Мекці зіпсували саудівсько-іранські відносини та надовго стали символом ваххабітсько-шиїтського протистояння.

У першій половині 1980-

х років американці й саудівці виграли нафтову цінову війну проти СРСР, який ще й заплутався у афганських справах. У 1990-1991 рр. саудівці сплатили значну частину видатків за звільнення Кувейту від іракських військ. У цей час харизматичним лідером саудівських екстремістів став Усама бен Ладен (1957-2011 рр.), який мав намір звільнити Святі місця ісламу від невірних і вести заради цього священну війну.

Месіанське бачення ролі США у процесі демократизації арабських країн Перської затоки було втілено в американській зовнішній політиці за часів президентства Джорджа Буша-молодшого. У своїх мемуарах під назвою «Ключові рішення» він згадує, що влітку 2006 р. найбільше переймався іракською війною: «Вперше почав хвилюватися, що ми можемо не перемогти» [1]. У цей час у «*Armed Forces journal*» було опубліковано статтю «Криваві кордони», у висновках якої пропонувалося радикально переглянути політичну географію Близького Сходу, зокрема шляхом фрагментації сучасних кордонів Ірану та Аравії [2].

Попри суттєві соціальні протиріччя між іноземною робочою силою та власне громадянами Саудівської Аравії королівству вдалося уникнути неприємностей «Арабської весни» 2011 р., бойовою силою якої була безробітна молодь [3]. Королівська династія спромоглася згладити протиріччя як роздаванням коштів жителям країни, так і обереж-

ними [4]. Наприкінці 2014 р. окремі ліберальні аналітики звинувачували Саудівську Аравію у введенні політики «термідоріанської контрреволюції» щодо «арабських революцій 2011 року» [5]. На той час саудівці заплуталися у спробах підтримати зміну правлячого алавітського режиму в Сирії з одночасним збереженням режиму сунітської меншості в Бахреїні. Усупереч сирійській політиці Аравії відбулось утворення радикального угруповання «Ісламська держава Іраку і Леванту», адепти якої навіть саудівських ваххабітів вважають ледь не еретиками. Боротьба проти «Ісламської держави» неофіційно об'єднала зусилля США та Ірану, який залишається головним регіональним ворогом Саудівської Аравії.

Наприкінці січня 2015 р. Міністр оборони Росії Сергій Шойгу побував із резонансними візитами в Ірані та Індії. До запровадження західних санкцій проти РФ Кремль де-факто дотримувався обмежень у своєму військово-технічному співробітництві з Іраном. У 2012 р. було скасовано контракт на постачання останньому російських систем протиракетної оборони «С-300», які мали прикривати іранську атомну станцію «Бушер». За підсумками переговорів у Тегерані С. Шойгу обіцяв повернутися до реалізації цього контракту. Отже, стало зрозуміло, що Кремль реально повертається до «союзницьких» відносин з Іраном. Це також стосується консолідованої позиції Ірану та Росії щодо підтримки режиму Башара Асада в

Сирії та обмеження впливу Туреччини і США на Кавказі та в акваторії Каспійського моря.

На початку лютого 2015 р. В. Путін відвідав Єгипет. Це був перший візит господаря Кремля до однієї з північно-африканських країн, яка пережила бурхливі події «Арабської весни» 2011 року. Після повернення єгипетських військових до влади в Каїрі влітку 2014 р. єгипетсько-російські відносини перебувають на стадії підйому. Єгипет не просто не приєднався до західних санкцій проти РФ, а й замінив багатьох європейських сільськогосподарських виробників на російському аграрному ринку. Натомість єгипетські військові отримали доступ до відносно дешевої та якісної російської військової техніки. Фактично модель торгівлі «продовольство в обмін на зброю» відповідає радянським традиціям торговельного обміну з постколоніальними країнами. Цього разу Путіну важливо було показати не просто факт відсутності «повної ізоляції» Росії, а й проникнути у епіцентр американських планів з геополітичної трансформації «Великого Близького Сходу». Адже Єгипет уклав стратегічний військово-політичний союз із Саудівською Аравією, унаслідок якого в обмін на саудівську фінансову допомогу підрозділи єгипетської армії захищають Аравію від бойовиків «Ісламської держави Іраку та Леванту» вздовж окремих ділянок іраксько-саудівського кордону, що контролюються цими ісламістами. Вразливість Аравії з точки зору безпеки ставить під сумнів спро-

можність нового саудівського короля Салмана дотримуватися тактики максимального видобутку нафти з метою завдання максимальних збитків залежній від експорту нафти російській економіці. Натомість Єгипет тільки виграє від низьких цін на нафту, що дає можливість єгипетським військовим стабілізувати соціально-політичну ситуацію в країні. Водночас тема спільного протистояння загрозі «Ісламської держави Іраку та Леванту» стала наріжною під час переговорів Путіна в Каїрі. Росія також очікувано солідаризувалася з єгипетською позицією щодо поетапного створення незалежної держави Палестина. На фоні жорсткого російсько-американського протистояння в українському питанні РФ фактично відкрила проти США «другий фронт» на Близькому Сході. Наголошуючи на недосконалої американської близькосхідної політики, Путін отримав нагоду осідлати улюбленого коника критики неспроможності американського однополярного світу нести відповідальність за ризики розвитку подій на Близькому Сході.

Під впливом інформаційного резонансу від візиту В. Путіна до Каїру 11 лютого 2015 р. в США прибув Прем'єр-міністр Ізраїлю Бен'ямін Нетаньяху. Його візит анонсувався давно, однак каменем спотикання було бажання ізраїльського прем'єр-міністра виступити перед обома палатами американського конгресу. Зрештою республіканська більшість хоча й висловила невдоволення тим фактом, що Ізраїль на той

момент не підтримував західні санкції проти Росії, погодилася його вислухати в конгресі. Барак Обама почув чимало критики щодо актуальної американської близькосхідної політики. Більшість ізраїльтян вважає її провальною за всіма напрямками, які є критично важливими для єврейської держави. Зокрема ізраїльтяни дорікають США за те, що вони не довели до логічного завершення зміну режиму в Сирії, остаточно не примирili Ізраїль із турецьким президентом Реджепом Ердоганом, який невдоволений політикою Ізраїлю щодо палестинців, й головне — не зупинили іранську ядерну програму. Не в останню чергу Ізраїль висловлює невдоволення непослідовною політикою Барака Обами щодо протистояння бойовикам «Ісламської держави Іраку та Леванту».

У відповідь Сполучені Штати дорікають Ізраїлю за непоступливість у палестинському питанні. Однак Б. Нетаньяху закликав Вашингтон зважати на зобов'язання щодо підтримки передусім безпеки Ізраїлю. Адже за умов тотальної геополітичної дестабілізації Близького Сходу, нападів ісламістів на Ізраїль не лише з території південного Лівану, а й з єгипетського Синайського півострова, існування анклавів палестинських радикалів у Секторі Газа створення держави Палестина може додати надмірної напруги в регіоні. Зрозуміло, що складність цих питань неможливо вирішити за один візит. Однак Нетаньяху закликав США більше уваги приділяти Близькому Сходу і проводити в регіоні системний

політичний курс, адже непослідовність може стати прямим шляхом до фіаско з найгіршими наслідками для регіону і світової безпеки.

Барак Обама звернувся до конгресу з проханням про надання дозволу на використання американських військ проти бойовиків «Ісламської держави Іраку та Леванту». Раніше використана тактика бомбування їхніх стратегічних пунктів фактично не виправдала себе. Ісламісти продовжують ефективно використовувати тактику асиметричних ударів по «невірних», поєднуючи залякування з інформаційною пропагандою своєї «священної війни». Із початку 2015 р. ситуація стала ще більш загрозливою на різних фронтах протидії ісламістам. Варто лише нагадати про паризькі теракти 7-9 січня 2015 р., потім ісламісти показово стратили декількох японських громадян і американську журналістку. Крім того, 14 лютого 2015 р. прихильники «Ісламської держави Іраку та Леванту» здійснили теракт у Копенгагені. Ці вилазки у «тил ворога» є класичним прикладом застосування партизанської тактики боротьби у великих європейських містах. Така ж тактика використовується бойовиками «Ісламської держави» в Іраку й Сирії. Упродовж лютого почастишали терористичні акти в Багдаді. Запеклі бої тривають за напівзруйноване сирійське місто Алеппо, контроль над яким є символічним як для ісламістів, так і для сирійського президента Башара Асада.

Про високий ступінь військово-політичної напруги в регіоні свідчить

рішення нового короля Саудівської Аравії Салмана запросити до країни додатковий контингент єгипетської армії для охорони саудівсько-іракського кордону. Іран також посилює військове угруповання на своєму кордоні з Іраком. Однак лівова частка військового навантаження боротьби проти «Ісламської держави Іраку та Леванту» належить іракським курдам. Вони вже отримали значну військово-технічну допомогу від США, Німеччини, Франції, а також фінансову допомогу від Японії.

Однак оперативна тактична ситуація на фронті між курдами та ісламістами залишається непевною. Ісламісти не змогли утримати контроль над сирійським містом Кобані, розташованим на сирійсько-турецькому кордоні, звідки їх наприкінці січня 2015 р. вибили загони самооборони курдів. Щоправда, після цього загони «Ісламської держави» віддали перевагу суто партизанській тактиці та здійснили демонстративну атаку на курдський центр нафтовидобутку місто Кіркук. Зважаючи на ці тенденції, можна очікувати, що американський конгрес надасть президентові Бараку Обамі право на збільшення фінансової та військово-технічної допомоги курдам, але навряд чи погодиться на збільшення американської військової присутності в Іраку. Такий підхід, скоріше за все, на відносно тривалий час збереже фронтову ситуацію, коли ані курди, ані ісламісти не матимуть вирішальної перемоги.

Наприкінці березня 2015 р. в Єгипті завершив-

ся щорічний саміт Ліги арабських держав. Спочатку здавалося, що головним на порядку денного буде питання чотирирічної громадянської війни в Сирії. Однак напередодні саміту свої корективи внесла громадянська війна в Ємені. Навесні 2011 р. в цій країні змінилася влада, але не трансформувалися звичай силового вирішення суперечок між релігійними групами. Того ж року в Ємені з'явилися загони «Аль-Каїди Аравійського півострова», які розглядали цю країну як тилу базу для своєї боротьби за встановлення контролю над Саудівською Аравією. Однак домогтися цього «Аль-Каїді» не вдалося через збройний опір єменських шіїтів хуситів. Чотири роки позиційної громадянської війни в Ємені наприкінці березня 2015 р. зумовили помітні військові перемоги єменських шіїтів. Проте цього не стерпіла Аравія, яка має з власними шіїтами чимало суперечок, вважаючи їх п'ятою колоною шіїтського Ірану. У 2012-2014 рр. Саудівська Аравія провела низку справжніх військо-

вих операцій проти «домашніх» шіїтів та заодно вторглася на територію Бахрейну, аби не допустити перемоги шіїтів і там.

Ситуація ускладнюється тим фактом, що переговори стосовно іранської ядерної програми були на вирішальному етапі. Зважаючи на залучення загонів іранської регулярної армії до військових операцій проти «Ісламської держави Іраку та Леванту» на території як Іраку, так і Сирії, довгі руки Тегерана просто не дотягнулися до допомоги шіїтам у Ємені.

Пасіонарність єменських шіїтів обумовлюється історичною традицією їхньої боротьби за незалежність. Адже в роки «холодної війни» за радянської підтримки вони навіть мали власну державу на півдні Ємену. Однак у 1990 р. Південь і Північ Ємену об'єдналися у єдиній державі, проте це не вирішило, а навпаки загострило релігійно-конфесійні, кланові та племенні суперечності. Де-факто у 2011 р. Південь знову відокремився від Півночі Ємену, що створило основний фронт громадянської

війни. Зміна співвідношення сил у цій війні спровокувала безпосереднє втручання в бойові дії Саудівської Аравії.

Уперше в історії «Організації співробітництва країн Перської затоки» усі вони (за винятком Оману) як союзники Саудівської Аравії взяли участь у бойових діях проти єменських шіїтів. На ділі це є їхньою війною проти шіїтського Ірану, хоча за фактом Іран безпосередньої участі в єменських подіях не брав. Утім, зрозуміло, що Саудівська Аравія, як і Ізраїль, дуже стурбована перспективою віднайдення компромісу щодо іранської ядерної програми. Адже Ізраїль реально має ядерну зброю ще з 1967 року. Не є таємницею й той факт, що Аравія фінансувала проект створення ядерної зброї в Пакистані на умовах спільного володіння нею. Таким чином, Пакистан де-факто є ядерною палицею Саудівської Аравії. Така суворая військово-стратегічна реальність і штовхає Іран до реалізації ядерних амбіцій. У свою чергу Аравія звинувачує єменських шіїтів у намірі силою

перекрити транзит нафти з Перської затоки через Бабель-Мандебську протоку до Червоного моря, а далі Суецьким каналом у Європу.

У разі розширення масштабів війни на Аравійському півострові неминучим був би великий стрибок цін на нафту. Це грає на руку Росії, яка стурбована тенденцією до зниження цін на чорне золото. Таким чином, єменська криза може стати прологом до Третньої світової війни.

Утім, справжньою дипломатичною сенсацією стало досягнення домовленості щодо іранської ядерної програми. Переговори безперервно тривали вісім днів наприкінці березня 2015 року. Найбільш гострі дебати відбувалися між американською та іранською делегаціями щодо алгоритму скасування санкцій. Тегеран наполягав на їхньому негайному і повному скасуванні. Сполучені Штати намагалися висунути передумови, які стосувалися запровадження надійного контролю за виконанням Іраном умов зупинення ядерної програми. У прямій залежності від цього американці хотіли скасовувати або продовжувати дію санкцій. За втручання російського і китайського міністрів закордонних справ Іран погодився, аби санкції скасовувалися за фактом виконання останнім своєї частини домовленості. Старт скасуванню режиму санкцій має дати вивезення першої партії збагаченого урану з Ірану до Росії.

За підсумком надзвичайно складних та інтенсивних переговорів міністри закордонних справ Ірану, Росії, Китаю, Європей-

ського Союзу, Франції, Німеччини та державний секретар США оголосили про готовність продовжити роботу заради досягнення остаточної домовленості до 30 червня 2015 року. Поки що визначено лише основні її положення. Зокрема в обмін на призупинення на десять років роботи центрифуг, які збагачують уран до параметрів, необхідних для його використання як палива на атомних електростанціях, мають бути скасовані санкції. За це також Іран повинен погодитися на вивезення за його межі вже збагаченого до потрібного рівня плутонію для виготовлення ядерної зброї.

Насправді по кожному пункту можливої угоди існують серйозні розбіжності щодо реалістичності контролю за їх виконанням. Найбільше з цього приводу занепокоєний Ізраїль. Арабська преса зазначає, що, граючи на побоюваннях стосовно набуття Іраном статусу військової ядерної потуги, Бен'ямін Нетаньяху переміг у останніх позачергових виборах. Утім більшість ізраїльтян вважає, що уряд повинен продовжити спеціальні операції на зразок проведеної 2012 р., коли внаслідок зараження комп'ютерним вірусом майже на шість місяців було повністю паралізовано іранську ядерну програму, включно із засобами безпеки на атомній станції в Бушері, побудованій Росією. Фактично це підштовхнуло Іран до конструктивних переговорів у сподіванні отримати політичні дивіденди від залишків національної ядерної програми.

Дипломатичні війни

навколо Ірану мають серйозний вплив на загальну розстановку сил на міжнародній арені. На перший погляд, перспектива скасування санкцій проти цієї країни сприятиме новому падінню цін на нафту. Самі чутки про успішне завершення переговорів посилили тенденцію до здешевлення нафти. Однак стримуючим фактором у цих біржових іграх стала війна еміратів Перської затоки на чолі з Саудівською Аравією проти Ємену. Єменські шіїти мають ракетний потенціал для перекриття Баб-ель-Мандебської протоки, що є головною артерією для транспортування нафти з Перської затоки через Червоне море та Суецький канал далі в Європу. Крім того, після знервованої реакції на перспективу скасування санкцій торгівці дійшли висновку, що Іран технічно не може миттєво поновити статично значимі обсяги експорту нафти, хоча б на рівні 1980-х років. За час дії санкцій іранська нафтогазова промисловість зазнала суттєвих технічних втрат, тому вона потребує додаткових інвестицій для модернізації. У свою чергу Росія і Китай, які активно підтримали досягнення лозаннського компромісу, сподіваються, що скасування санкцій радикально збільшить їхній товарооборот із Іраном, компенсувавши для Росії збитки від можливого здешевлення нафти.

Також у світі не минули увагою заяву Президента США Барака Обама, що в разі непоступливості Ірану протягом трьох наступних місяців лозаннські домовленості можуть бути скасовані. Адже вони піддаються гострій критиці з

боку республіканців, які звинувачують Б. Обаму ледь не в зраді Ізраїлю. Утім прагматики демократи звертають увагу опонентів, що скасування санкцій проти Ірану може посприяти змінам правлячого іранського режиму, де внутрішня опозиція може проявити свою активність, спрямовану проти авторитарного ісламського політичного режиму. Не менш показово, що США не відмовляться від розгортання системи протиракетної оборони в Європі попри домовленості щодо недопущення створення атомної зброї в Ірані. Російська сторона скористалася нагодою нагадати, що Вашингтон, принаймні до кризи на Донбасі, переконував Кремль, що американська система протиракетної оборони в Європі спрямована не проти РФ, а проти Ірану. Це також є свідченням великого скептицизму щодо реалістичності досягнення остаточної домовленості.

Тим часом єменські шіїти потерпали від атак військово-повітряних сил країн Перської затоки на чолі з Саудівською Аравією. Удари завдавалися по позиціях шіїтів, які змушені були призупинити наступ на столицю Ємену

місто Сана. Аби зрозуміти специфіку єменського конфлікту, варто нагадати про окремі епізоди новітньої історії цієї країни. На Півночі Ємену зі столицею в місті Сана було створено спочатку монархію, а потім Єменську демократичну республіку. Натомість на Півдні Ємену зі столицею в місті Аден на початку 1970-х років розпочався «соціалістичний експеримент», наслідком якого стало проголошення Народно-демократичної республіки Ємен, що стала сателітом СРСР. Утім присутність на Півдні Ємену не дуже допомогла СРСР у справі тиску на Саудівську Аравію, яка, радикально збільшивши обсяги видобутку нафти, посприяла кризовим тенденціям у радянській економіці. Із розпадом СРСР помітні військово-політичні зрушення відбулися в Ємені. Улітку 1990 р. Сана та Аден оголосили про об'єднання й утворення Єменської Арабської Республіки. Щоправда, формальне об'єднання не сприяло розв'язанню кланово-племінних і конфесійних проблем. На Півночі Ємену продовжили домінувати суніти, а на Півдні племінна структура суспільства залишилася

ще більш строкатою. Унаслідок цього впродовж 1990-х років Південь Ємену став ареною тривалої громадянської війни.

На початку 2000-х років на півдні цієї країни з'явилися загони терористичного угруповання «Аль-Каїда Аравійського півострова», яке на рейді Адену в червні 2001 р. атакувало американський есминець «Коул». На той час структура влади на Півдні Ємену більше нагадувала строкату мозаїку, де в кожному населеному пункті була «своя влада», підпорядкована старійшині місцевого племені або у шіїтів — духовному вождю. Однак найбільш запеклими були сутички між військовими загонами єменських шіїтів і переважно сунітським угрупованням «Аль-Каїда». З цього часу на боці єменських шіїтів почали виступати спонсоровані Іраном бойовики ліванського угруповання «Хезболла». Саме через це угруповання Іран і надає підтримку єменським шіїтам, аби не давати саудівцям приводу звинувачувати Тегеран у загрозі безпеці Саудівської Аравії [6].

Справа ускладнюється тим фактом, що державний кордон між Аравією та Єменом на півдні демаркований лише на географічній карті. Єменські шіїти активно підтримують шіїтську меншість першої. Причому неприємним фактом для правлячої королівської династії Саудівської Аравії є розміщення на землях саудівських шіїтів більшої частини нафтових джерел королівства. Тому регулярні перемоги єменських шіїтів над військами Півночі Ємену навесні 2015 р. стали при-

водом для прямого військового втручання саудівців у війну. Найближчий союзник Саудівської Аравії — Пакистан навіть підтвердив намір захищати військовою силою її суверенітет. Упродовж бомбувань у період 19 березня – 20 квітня 2015 р. за даними ЮНІСЕФ у Ємені загинуло близько 5 тис. осіб [7].

Принаймні поки що саудівці намагалися утриматися від наземної військової операції в Ємені. Військові оглядачі вважають, що стримуючим фактором є не найкращий стан сухопутних сил королівства, що проявилось у 2011-2014 рр., коли саудівська армія допомагала сунітській меншості Бахреїну придушити повстання шіїтської більшості. Крім того, гіпотетична наземна військова операція саудівців проти єменських шіїтів може підпалити шіїтсько-сунітські громадянські війни в більшості мусульманських країн світу. Тому Туреччина закликає Саудівську Аравію до стриманості та пошуків політичних шляхів урегулювання.

Фактично Ємен уже припинив існування як територіально єдина країна Півночі та Півдня. Бомбування позицій єменських шіїтів змусили останніх готуватися до свого наступу на Саудівську Аравію. Поки що не зрозуміло, наскільки цей сценарій розвитку подій є реалістичним, але основні єменські шіїтські племена сподіваються на підтримку шіїтських одновірців, яких піддає перманентним репресіям влада Саудівської Аравії. Тож цілком імовірно, що найгірше в саудівсько-єменському

конфлікті ще попереду.

Отже, помітна невизначеність ситуації впливає на позицію щодо цього конфлікту ключових гравців сучасних міжнародних відносин. Сполучені Штати намагаються локалізувати конфлікт, аби зберегти домінування Саудівської Аравії на нафтовому ринку та небезпечні для Росії низькі ціни на нафту. Натомість остання реанімацією контракту на постачання Ірану систем «С-300» намагається посилити його позиції в протистоянні із Саудівською Аравією. У свою чергу Європейський Союз і Китай більше схильні до замирення протистояння в Аравії, аби зберегти вигідні для їхньої економіки відносно низькі ціни на нафту. Утім загальна динаміка конфлікту залишається стохастичною, тобто залежною від змін як у регіоні, так і у світовій політиці.

Список використаних джерел:

1. Джордж В. Буш. Ключові рішення / Пер. з англ. — К., 2012. — С. 396.
2. Дзюба Аркадій. Загадка Йемена и карты полковника Петерса // <http://www.fondsk.ru>.

ru/news/2015/04/24/zagadka-jemena-i-karty-polkovnika-petersa-32945.html

3. Зеленов Е.И. Смута, анархия, революция: арабская политическая культура на пути в будущее // *Азия и Африка сегодня*. — 2012. — №1.

4. Васильев А.М. Цунами революции не спадает // *Азия и Африка сегодня*. — 2011. — №3.

5. Frederic Wehrey. Middle East: December 2014. The Saudi-Termidor // <http://www.currenthistory.com/Article.php?ID=1190>

6. Mohsen Milani. Iran's Game in Yemen // <http://www.foreignaffairs.com/articles/143707/mohsen-milani-iran's-game-in-yemen>

7. Бобкин Николай. Наземные бои за контроль над Йеменом начались в Саудовской Аравии // <http://www.fondsk.ru/news/2015/04/24/nazemnye-boi-za-kontrol-nad-jemenom-nachalis-v-saudojskoj-aravii-32963.html>

Ігор ГОРОБЕЦЬ,
кандидат історичних наук, доцент
Дипломатичної академії України при МЗС

Андрій МАРТИНОВ,
доктор історичних наук, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто вплив саудівсько-єменського конфлікту на загальне співвідношення сил на Близькому Сході. Зазначений конфлікт проаналізовано з точки зору міжконфесійного протистояння між суннітами та шіїтами в загальному контексті зміни ситуації на Близькому Сході під впливом «арабських революцій». Геостратегічне становище Саудівської Аравії залишається ключовим для формування нового співвідношення сил у регіоні та визначення тренду посткризового розвитку світової економіки.

Ключові слова: Близький Схід, Європейський Союз, Ємен, Ізраїль, Іран, конфлікт, міжнародні відносини, Росія, Саудівська Аравія, США.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрено влияние саудовско-йеменского конфликта на соотношение сил на Ближнем Востоке. Этот конфликт анализируется с точки зрения межконфессионального противостояния между суннитами и шиитами в общем контексте ситуации в регионе под влиянием «арабских революций». Геостратегическое положение Саудовской Аравии остается ключевым для формирования соотношения сил в регионе и определения тренда посткризисного развития мировой экономики.

Ключевые слова: Ближний Восток, Европейский Союз, Йемен, Израиль, Иран, конфликт, международные отношения, Россия, Саудовская Аравия, США.

Зовнішня політика Ольвії: між варварським і еллінським світами

УДК 94:320

Ольвія являє собою один із найбільш цікавих об'єктів історичного дослідження. Її можна по праву назвати однією з найяскравіших зірок у плеяді грецьких колоній, що розміщувалися на берегах Понта Евксинського. Її видатне місце в історії Причорномор'я пояснюється не тільки роллю, яку вона відіграла в політиці, економіці й культурі регіону, а й самим характером полісу, ступенем його вивченості та потенційними можливостями, закладеними в ньому. В Ольвії, на відміну від інших полісів на Понті, наявні в сукупності всі головні архітектурні компоненти поліса: агора, два Теменоси, гімнасій, дикастерій, житлові квартали, оборонні споруди та інше. Але Ольвія, крім того, єдина з понтійських апойкій Мілета, де, з одного боку, так яскраво і повно представлені державні та релігійні інститути, культури, перенесені з метрополії явища іонійської культури; а з іншого – чітко усвідомлюються елементи їх своєрідності, породжені особливостями існування.

Сконцентруємо увагу на доримському періоді в історії Ольвії, оскільки саме в ньому поєднуються найбільш цікаві та спірні історичні моменти зовнішньополітичного життя полісу з моменту його заснування у VI ст. до н. е. і до першого масштабного розгрому племенами гетів

у I ст. до н. е.

В історії Ольвії доримського часу виразно спостерігаються два етапи відносин поліса із зовнішнім світом. Перший етап (VI - перша чверть III ст. до н. е.) характеризується інтенсивними, іноді навіть наступальними діями поліса в різних сферах його зовнішньої діяльності. Другий етап (з другої чверті або навіть середини III – середина I ст. до н. е.) протилежний першому. Він має суто оборонний, пасивний характер. Як свідчать дані, часто навіть поставало питання про саме існування міста, велася жорстока боротьба за його виживання. Названі дві головні складові включають окремі, зі своїми пріоритетами, періоди в історії зовнішньої політики Ольвії. Їхній зміст становлять три найголовніші напрями взаємодії Ольвійської держави з грецькими полісами Понта, взаємини з оточуючим варварським населенням Північного Причорномор'я і, нарешті, контакти з іншими центрами грецької цивілізації та деякими еллінізованими сусідами грецького світу.

Розглядаючи безпосередньо проблему зовнішньої політики Ольвії, спочатку слід торкнутися питання відносин міста зі своєю метрополією – Мілетом, оскільки на етапі заснування та становлення міста цей факт був головним у контексті грецької колонізації.

Summary

Based on the numerous historical archeological sources article analyses main foreign policy directions of Olvia in the VI-I centuries BC: with Miletus, Athens, Rhodes, Calchedon, Alexandria and the Scythians.

Keywords: Olvia, Greek world, the Scythians, relations, the influence of civilizations.

Найбільш відомим фактом таких відносин був договір ісполітії – рівності громадянських прав усіх членів союзу міст, які досягли цієї домовленості. Більш імовірно, що ісполітія відноситься до архаїчної доби, можливо, після кінцевого оформлення Ольвійського суспільства, а саме у другій половині VI ст. до н. е. Варто зауважити, що ця домовленість була досягнута двічі. Другий договір з Мілетським Дельфініоном відноситься, скоріш за все, до періоду після приходу в Північне Причорномор'я військ Зопіріона (полководець Александра Македонського), тобто до 329-328 рр. до н. е. [1]. До того ж ісполітія Мілету і Ольвії підтверджувала не лише державно-правові та економічні аспекти відносин, а й, перш за все, релігійні.

У релігійному житті метрополії та поліса архаїчного періоду можна знайти і відмінності, які стосувалися культу Аполлона. Головним полісним божеством періоду становлення Ольвії та розквіту Березані вважався Аполлон Лікар, хоча в Мілеті на перший план виступав Аполлон Дельфіній. За словами дослідників саме Аполлон Лікар вважався покровителем колонізації та перших поселенців [2], але

вже із середини VI до початку V ст. до н. е. у зв'язку з новими хвилями переселенців, заключенням ісполітії з Мілетом і формуванням полісної системи Ольвії на перший план виходить культ Аполлона Дельфінія.

Якщо проаналізувати епіграфічні пам'ятки Ольвії, то слід відмітити повне копіювання шрифту і системи письма метрополії. Те саме стосується й мовної форми, окремі фонетичні явища якої, що були притаманні лише Мілету, знайшли своє відображення і в Ольвії. Аналогічна ситуація простежується і в копіюванні звичок, що були «вивезені» з метрополії, типові іонійсько-мілетські антропоніми, спільні риси в будівництві та архітектурі. Найбільш важливими моментами спорідненості Мілета й Ольвії є перенесення з метрополії на Березанське та Ольвійське поселення релігійних і державних інститутів: ольвійський календар, що в деталях копіює мілетський, велика кількість типових Мілетських богів знайшли своє місце в ольвійському пантеоні, наявність культових колегій, які мали місце в метрополії.

Це свідчить про дійсно тісні зв'язки Мілета й Ольвії, зокрема в політич-

ному та релігійному плані. Хоча заснована на великій відстані апойкія Мілету могла обрати свій шлях розвитку і проводити незалежну політику. Але два міста були подібні одне до одного, і, як відзначають дослідники, саме близькість Мілета зі своєю колонією була найбільш виражена поміж інших архаїчних колоніальних об'єднань.

Зовнішня політика Ольвії, звичайно, не обмежувалася відносинами з Мілетом. Вплив Ольвії як політичного та економічного партнера можна побачити у її відносинах із багатьма великими містами Грецького світу, серед яких одним із провідних є Афіни.

Питання відносин Ольвії з Афінами справедливо треба розглядати, у першу чергу, з точки зору зацікавленості самих Афін у зв'язках із містами Понта. З огляду на розвиток в античному світі посеред-

ницької торгівлі необхідно враховувати можливість проникнення в Північне Причорномор'я ранніх аттичних виробів, в основному кераміки, через посередництво іонійських і, ймовірно, мілетських купців. Боротьба в Афінах за зміну політичного ладу привела на початку VI ст. до н.е. до низки демократичних реформ, пов'язаних з ім'ям Солона. Насамперед, це стосується грошової реформи, у результаті якої було прийнято євбейський стандарт карбування монети, що дало змогу Афінам вийти на широкий міжнародний ринок. Найбільш ранній аттичний імпорт на території Північно-Західного Причорномор'я відноситься до 580-570 рр. до н.е. і значно розширюється до середини VI ст. до н.е. Навіть греко-перські війни не стали на заваді завоюванню ринків Чорноморського басейну. Наявні дані дають змогу висловити припущення,

що і в середині V ст. до н.е., і в ще більш ранній час головним об'єктом північнопричорноморського експорту, у тому числі й в Афіни, була пшениця, якої так не вистачало в Греції.

Однією з основних віх на шляху встановлення тісних економічних взаємин між Афінами і чорноморськими областями була так звана Понтійська експедиція Перікла. Безсумнівною є думка, що результати цього заходу мали першорядне значення як для Афін, так і для всього Причорномор'я, у тому числі й для його північних районів. Можна висунути гіпотезу, що морський похід Перікла в Понт повинен бути пов'язаний із військовими заходами афінян, спрямованими на придушення Самоського повстання, швидше за все, улітку 439 р. до н.е. [3]. Немає можливості абсолютно точно датувати експедицію Перікла, проте її слід відносити до часу не

раніше 440 р. до н.е. Можливо, й самі північнопричорноморські міста потребували підтримки Афін, зокрема в боротьбі проти поширення на них впливу з боку варварських племен регіону.

Підходячи до ще одного суперечливого питання про входження Ольвії до складу Афінянського архе, треба торкнутися факту в Сінопі, пов'язаного з вигнанням Тімесілея з цього міста. При розкопках Ольвії у 1972 та 1973 роках було виявлено два фрагменти одного декрету, вирізаного шрифтом у манері стійхедон. Відомий історик-археолог Ю.Г. Виноградов датує декрет третьою чвертю V ст. до н.е. Дослідження ономастики знахідки приводить до висновку, що він був виданий на честь двох сінопійців – тирана Тімесілея і його брата Теопрота, вигнаних близько 437 р. до н.е. в результаті спільних дій демократів і афінянського флоту під командуванням Перікла і Ламаха. Добре документовані в грецькій історії політичні зв'язки тиранів роблять імовірним припущення про те, що вигнаний афінянином Тімесілей був привітно прийнятий у спорідненій йому за духом Ольвії. Це свідчить на користь того, що в Ольвії V ст. до н.е., яка перебувала під скіфським протекторатом, встановився тиранічний режим. Як наявність цього факту впливає на історичні висновки стосовно зв'язків Ольвії та Афін?

В історії зовнішньополітичних відносин Афін така лояльна тенденція щодо тиранів не поодинокі. В якості аргументу можна вказати факти включення в число союзників малоа-

зійських династій Тімна в Карії, Пігресса (або Пікресса) з Сіангели, Пактія Ідімейца з Кілар, Самбактія з Кіндій. Тому включення Ольвії до складу Афінського морського союзу видається досить реальним. Зокрема, назву міста було зазначено в одному з фрагментів списку Фороса. Вирішальним аргументом є фрагмент декрету Клеарха. Напис, виконаний іонійським алфавітом, було вирізано найвірогідніше на місці в Ольвії, але, мабуть, по копії, надісланій із Афін, оскільки дотримано принципу фіксованого, а не силабічного переносу, характерного для ольвійських документів.

Вплив Афін простежувався не тільки в торговельній сфері, а також у релігії (культ Елевсінської тріади – Деметри, Персефони та Іакха), у мовних аспектах (формування класичної палеографії та самого стилю стойхедон), у законотворчому процесі (основні засади судочинства). Тому, повернувшись до експедиції Перікла в Понт, стає можливим відтворити наступну реконструкцію однієї з головних подій у відносинах Ольвії та Афін: Перікл із флотом із високим ступенем імовірності відвідав Ольвію, після чого вона була включена до складу Афінського морського союзу, і з цього моменту скіфські намісники зникають з історичного горизонту, а в Ольвії встановлюється тиранічне правління, ліквідоване лише на початку IV ст. до н.е.

Зв'язки Ольвії з грецьким світом не обмежувалися лише відносинами з Мілетом та Афінами. Археологічні дослідження

дають цікаві пам'ятки, що відкривають нові сторінки історії зовнішніх відносин Ольвії. Прикладом такої пам'ятки є знайдена в 1954 р. під час розкопок на ольвійській агорі мармурова плита з написом на пошану родоського громадянина, яка може розглядатися як одна з найважливіших епіграфічних знахідок в історії дослідження міста. У 1958 р. фотографія та текст пам'ятки були видані О.І. Леві. Від документа зберігся лише лівий верхній кут із рештками восьми рядків грецького тексту, що за формою літер відноситься до III ст. до н.е. Початкова частина восьми рядків напису дає змогу встановити його загальний зміст – це текст постанови ольвіополітів, прийнятої на пошану якогось родоського громадянина. Особливістю цієї пам'ятки є вміщене над текстом зображення Гелія, яке було своєрідним гербом Родоської республіки та прикрашало її монети. Такі зображення «гербів» рідних міст чужинців, вшанованих у якомусь іншому місті, зустрічаються інколи у грецьких написах із Причорномор'я. У перекладі маємо: «Постановили Рада та Народ тридцятиого (числа), Нуменій, син ..., вніс пропозицію: оскільки Гаге(сарх?), син Гагесандра, родосець, взагалі перебуває доброзичливим до народу (ольвіополітів) та громадян (Ольвії), що прибувають до Родосу, робить послуги з всілякою старанністю, постановили Рада та Народ...».

Відносини між Родосом і Ольвією не обмежувалися виключно торговими справами. До III ст. до н.е. відноситься і другий декрет ольвіополітів на пошану

родосця – постанова Ради та Народу про надання громадянських прав та проксенії Гелланіку, яка зберігається зараз в Одеському археологічному музеї. І ця пам'ятка дійшла до нас, на жаль, у дуже пошкодженому стані. За відновленим текстом, який зробив В.В. Латишев, Гелланік постійно проживав у Ольвії – він, у всякому разі, брав участь у зборі коштів для культових потреб. Постанова на пошану Гелланіка, за характером письма, відноситься до пізнішого часу, ніж постанова на пошану Гаге (сарха), – вона вже близька до загальновідомого протогенівського декрету. У той же час або навіть пізніше ще один родосець, Посідей син Посідея теж став ольвійським проксеном, потім зав'язав тісні відносини зі скіфськими царями та переселився на деякий час до Неаполя, столиці скіфської держави. Ім'я цього Посідея збереглося в кількох епіграфічних документах: в Ольвії знайдена присвята Афродіті Евплії, у Неаполі Скіфському – присвята родоським богам та напис, зроблений на

пошану Ахілла на відзнаку перемоги над піратами. Є всі підстави вважати, що на пошану Посідея були також прийняті декрети на Косі та Тенедосі, тобто на островах, які лежали на шляху з Ольвії до Родосу; тут він називається ольвіополітом, що слід розглядати як доказ того, що Посідей уже остаточно оселився в Ольвії.

Заслугує на увагу і той факт, що у другому десятиріччі III ст. до н.е. на зміну егінській монетній системі в Ольвію прийшла родоська монетна система [4].

Цікавим фактом зовнішньополітичного та економічного життя Ольвії є відносини з Калхедоном, важлива роль якого у торговельних відносинах поліса з містами Середземномор'я визначається його стратегічно важливим географічним розташуванням. Джерелом інформації про ці зносини служить проксенічний декрет з Ольвії на честь невідомого по імені жителя Калхедона. Текст присвяти має такий переклад: «Калхедонцю, йому самому і нащадкам його проксенію (привілеї – автори) і право громадянства, звільнення від мита на всі товари...». Дослідник Ю.Г. Виноградов згадує її в списку проксеній і присвятих написів Ольвії класичної епохи (початок V ст. – 330 рр. до н.е.) не уточнюючи більш конкретну дату [5].

У цілому не слід применшувати й стратегічну важливість розташування Калхедона і, відповідно, його значення як важливого транзитного пункту. Адже сам факт побудови афінянами митниці на калхедонській території, на противагу Візантію, яскраво засвідчує, що кораблі,

які прямували з Егеїди до Понту й у зворотному напрямку, заходили в гавані на калхедонському узбережжі. До речі, афіняни і в подальших конфліктах із Візантією, наприклад під час Союзницької війни, створювали бази на азіатському березі Боспору Фракійського.

Не менш цікавими фактами в зовнішньополітичному житті Ольвії є її відносини з досить віддаленою Александрією. Тривалий час контакти Ольвії та Александрії не були об'єктом досліджень через незначну кількість археологічного матеріалу з Єгипту. Разом із тим, існуючі археологічні знахідки дають змогу інакше поглянути на проблему взаємин північнопричорноморських центрів та Александрії в епоху еллінізму [6]. Особливо значущим фактом слід вважати наявність в Ольвійському некрополі ваз Гадра. Треба підкреслити, що, за невеликими винятками, кераміка Гадра зустрічається головним чином у елліністичних некрополях Александрії. Поза останньою відома лише дуже невелика кількість ваз Гадра, знайдених або у володіннях Птолеміїв, або в тих центрах, які мали найбільш активні зв'язки з Александрією. Ось чому знахідки цих ваз в одному з районів Північного Причорномор'я – явище, до якого слід поставитися особливо серйозно. Більшість ваз (що були виявлені в Ольвії) датуються III ст. до н.е., при чому як початком, так і кінцем цього століття. Усі ж знахідки з Александрії відносяться до періоду III-I ст. до н.е. Невелика серія розписних ваз, що походять з Ольвії, також

була виконана в стилі Гадра з елементами, притаманними стилю розпису північнопричорноморських центрів. Звичайно, вплив александрійської кераміки Гадра на керамічне виробництво Ольвії ранньоелліністичного часу не був визначальним, хоча воно й набуло широкого характеру. Не можна також ігнорувати той факт, що в Ольвії зазначеної пори існують окремі типи посуду, що походять з некрополя, в оформленні яких вплив, а часом і генетичний зв'язок з керамікою Гадра є очевидними. Схожа тенденція та елементи александрійської школи простежуються і в скульптурній культурі Ольвії.

З фактів, що стосуються контактів Ольвії з Александрією Єгипетською, не можна не враховувати епіграфічну пам'ятку, яка походить з Тіри. Напис на ній пов'язує Ольвію з колом фактів, більш характерних для Західного Причорномор'я. Це, мабуть, і допоможе

з'ясувати, чому саме Ольвія так виділяється серед центрів Північного Причорномор'я у III ст. до н.е. Текст напису засвідчує вдячне приношення сина Кратіна Серапісу, Ісіді і шанованим, разом із ними, богам (Гарпократу і Анубісові), тому можна зробити висновок, що це – перше, що не підлягає жодному сумніву, свідство про існування культу названих єгипетських божеств на північному узбережжі Понта приблизно в II ст. до н.е. В Істрії у 1959 р. було знайдено напис, із тексту якого зрозуміло, що місто, за посередництвом оракула Калхедона, вводить у себе культ Серапіса. Зважаючи на відсутність у цей час епіграфічних даних, можна тільки припустити, що і в Тірі єгипетський культ міг з'явитися внаслідок декрету і, може бути, близько до того ж часу, тобто в III ст. до н.е. Зв'язок Тіри, а також Ольвії з Істрією підтверджуються багатьма матеріалами, і їх можна вважати встановле-

ним фактом.

Отже, при розгляді контактів Ольвії з елліністичним Єгиптом, можна переконатися, що в напрямку своїх торговельних зв'язків вона є прихильною до міст Західного Причорномор'я. Цим, мабуть, і пояснюється, чому серед центрів Північного Причорномор'я у III ст. до н.е. в контактах з Александрією виділяється саме Ольвія, яка за своїм географічним положенням є на стику північного та західного районів Причорномор'я.

Варто також акцентувати увагу на тому, що одним із найбільш актуальних напрямів у вивченні античної проблематики завжди були проблеми взаємовідносин, культурно-економічних зв'язків і взаємовпливу античного та скіфського світів. Античні міста Північного Причорномор'я – Боспор, Херсонес, Ольвія, Тіра – протягом своєї історії по-різному були втягнуті у відносини з варварським світом. Але, якщо говорити про час існування Великої Скіфії – VI-IV ст. до н.е., – на перший план усе ж виходить Ольвія. Якщо її відносини з грецьким світом для полісу склалися в основному на загальновигодних умовах і відносно спокійно, то з оточуючим варварським світом усе було не так безхмарно.

Після прибуття на територію Північного Причорномор'я, де корінного населення майже не було, за винятком деяких племен скіфів (каліпідів, алазонів та ін.) на півночі, формування нової держави розпочалося без будь-якої зовнішньої загрози. Однак у подальшому ситуація змінюється.

Розглянемо найбільш цікаві і, водночас, спірні моменти ольвійсько-скіфських відносин. Однією з гострих дискусійних проблем у політичній історії Ольвії виступає проблема скіфського протекторату над містом. За браком джерел визначити конкретну форму і зміст протекторату, якщо він дійсно мав місце, нині складно. Прямі свідчення як існування, так і відсутності скіфського протекторату над Ольвією, як і більшості сторінок історії Ольвії, відсутні. Тому його прихильники та противники, крім загальноісторичних побудов, що базуються здебільшого на даних нумізматики і скіфському логосі Геродота, відчують потребу в залученні та інтерпретації низки побічних археологічних фактів. Однак трактування цих фактів аж ніяк не є однозначним і дає змогу дійти різних висновків. У вирішенні цього питання розглянемо обидві точки зору та спробуємо аргументовано довести все ж найбільш вірогідне існування залежності Ольвії від скіфських царів.

У кінці VI ст. до н.е. в Північному Причорномор'ї сталася велика військово-політична подія, що змінила хід історичного розвитку місцевих племен і самих грецьких полісів. Близько 519 р. до н.е., або трохи пізніше, Дарій I Гістасп, який став володарем потужної перської держави, з величезним військом переправився через Босфор і вдерся до Фракії. Пройшовши через землі фракійців, він навів понтонний міст через Дунай, переправив по ньому своє військо і повів проти скіфів. Деталі цього походу досить детально викладені

Геродотом. Судячи з відсутності будь-яких руйнувань у самій Ольвії, на Березані та численних поселеннях великої хори Ольвії, похід персів ніяк не торкнувся Ольвійського полісу: Дарій або пожалів місто, або, ймовірно, пройшов стороною, або зовсім не дійшов до нього. Тим не менш, скіфський похід Дарія опосередковано, подібно бумерангу, позначився й на долі Ольвії. Із понад 70

розвіданих або частково розкопаних поселень архайчного періоду, число яких, не виключено, з часом збільшилося, до кінця першої третини V ст. до н.е. виживають лише одиниці в безпосередній близькості від Ольвії. Це означає, що хора Ольвії, не зникнувши зовсім, сильно скорочується, звузившись до безпосередньої міської округи, яку відтепер експлуатували жителі самої столиці.

Крижицький С.Д. доводить іншу точку зору з приводу запустіння хори [7]. На думку автора, спустошення великої хори Ольвії та зосередження її населення в місті могли бути не тільки наслідком експансії скіфів та їхнього бажання підпорядкувати економічно Ольвію, а й обумовлені потребою у внутрішньому розвитку поліса, становленні як міста. Як же можна оцінити і пояснити настільки дивний феномен, коли поліс раптом протягом невеликого проміжку часу фактично відмовляється від сталої домінуючої галузі своєї економіки – сільського господарства? Дослідники цієї проблеми

запропонували три версії. Згідно з першою відтік населення з Ольвійської хори був викликаний синоїкізмом, що мав на меті сформувати Ольвію як урбаністичний центр. Згідно з другою відтік землеробського населення в місто пов'язаний із потребою в робочій силі для зведення міських і житлових споруд, а також оборонних стін. До третьої гіпотези прийшли одночасно і незалежно один від одного К.К. Марченко і Ю.Г. Виноградов, припустивши, що обезлюднення хори та пов'язані з нею явища породжені загрозою з боку скіфів, які активізували свій тиск на Ольвію на початку V ст. до н.е. На нашу думку, саме небезпека нападу скіфів зумовила обезлюднення Ольвійської хори, відтік у столицю основної маси сільських жителів і створення, таким чином, значних людських ресурсів, які й були задіяні на будівництві насамперед оборонних споруд.

Після перемоги над військом Дарія I скіфські царі змінюють свою політику, перейшовши до прямої експансії навколишніх

земель. Можна припустити, що одним із перших було подальше підкорення лісостепових скіфських племен. На багатьох лісостепових городищах саме в кінці VI ст. до н.е. простежено шари пожеж, що виникли, безсумнівно, у результаті воєнних зіткнень зі степовиками. Внаслідок завоювання Лісостепу царські скіфи стали розпоряджатися величезними матеріальними багатствами. Значні надлишки продуктів присвоєння (зерно, худоба, раби тощо) необхідно було збувати, тому скіфи, які не мали ні торгового флоту, ні навичок у морській справі, звернули свої погляди в бік грецьких полісів Причорномор'я, по-перше, як джерела збагачення, а по-друге, як потенційних посередників у торгівлі з Егейським світом. Ольвія не була винятком. Археологічно це простежується насамперед у появі захоронень кочових скіфів за північними і східними кордонами Ольвійської території саме на початку V ст. до н.е. Наскільки дають змогу судити розкопки, залишення сільських поселень їх жителями не супроводжувалося руйнаціями і пожарищами. На підставі цього деякі дослідники схильні констатувати мирний характер взаємин скіфів і еллінів. Протилежні висновки дає матеріал некрополів хори, а саме – захоронення греків, убитих скіфськими стрілами. Хоча цей факт може слугувати лише додатковим аргументом щодо відсотка таких захоронень до загальної їх кількості.

Скіфський вплив напружено простежується і в монетній справі ольвієполітв, яка у V ст. до н.е. була представлена майже виключно литою міддю. На полісному ринку цього періоду використовували дрібні номінали у вигляді дельфінчиків, великі «дельфіни» з написами АΡΙΧΘ та ΘΥ, великі монети із зображенням Афіни з однієї сторони, а колеса з іншої (так звані аси). Пізніше з'являються монети з написом ΑΡΙΧ, а в середині V ст. до н.е. з'являються срібні статери з написом ΕΜΙΝΑΚΟ. Більшість учених схилиються до трактування, зокрема імені Емінака як скіфського царя, який був при владі близько середини V ст. до н.е., продовжуючи після Скіла контролювати економічне життя Ольвії. Хоча через деякий час при побудові концепції про скіфський протекторат над Ольвією Ю.В. Виноградов зазначив, що встановити етнічну належність і політичний статус Емінака важко, а тому, швидше за все, він був таким самим варварським ставлеником скіфського царя, як і його попередник Аріх, тобто намісником царя Октамасада.

Стосовно доказової бази скіфського протекторату треба проаналізувати відому розповідь Геродота про царя Скіла, який цілеспрямовано відвідував Ольвію і, за його свідченням, мав у місті свій палац. Аналіз «Історії» Геродота та археологічні факти свідчать про те, що контроль Скіла над Ольвією виявлявся переважно у сфері економіки і був не чим іншим, як особливою формою варварського протекторату над грецьким полісом.

Одне з останніх вагомих

підтверджень концепції скіфського протекторату над Ольвією прийшло із зовсім іншого місця та інших джерел. У свій час П.О. Каришковським були оприлюднені два литі «аса», що походять із розкопок Ніконія. Науковець висловив припущення про ольвійське походження цих унікальних грошових знаків і прочитав між спицями колеса чотири літери ΠΑΥΣ. Однак найбільш цікавою виявилася інша сторона цих монет, на якій і стоять літери: на найбільш дрібних номіналах на реверсі ΣΚ, на аверсі середніх ΣΚΥ по краю з правого боку від голови сови, на більш великих там же ΣΚΙΑ. За часом випуску вони, згідно з думкою Каришковського, можуть укладатися в передбачувані хронологічні рамки правління цього скіфського царя, тобто другу чверть V ст. до н.е.

Подальші відносини Ольвії з племенами Північного Причорномор'я, на жаль, не стали спокійнішими. У середині II ст. до н.е. Ольвія потрапила під протекторат пізньоскіфської держави в Криму. Свідченням цього може бути карбування в Ольвії серії монет з ім'ям скіфського царя Скілура в поєднанні з назвою міста Ольвія. Одночасно карбувалися і власне ольвійські монети. Після поразки скіфського царства в Криму за царя Палака в його війні з Херсонесом скіфи втрачають протекторат над Ольвією і вона потрапляє в залежність від Понтійського царя Мітрідата VI Євпатора, під владою якого в цей час уже перебували Боспор і Херсонес. Гарнізон Мітрідата VI розміщується в Ольвії в кінці II ст. до

н.е. Після загибелі Мітрідата в 60-ті роки I ст. до н.е. Ольвія вийшла з підпорядкування Понтійської державі, але ситуація в регіоні продовжувала залишатися напруженою. Ольвія не раз піддається нападам воєнничих племен, причому «місто вже кілька разів було взято ворогами», про що повідомляє ритор із Віфінії Діон Хрїсостом. Місто поступово порожніє, на місці житлових кварталів виникають пустощі. У середині I ст. до н.е. ослаблена тривалою кризою Ольвія була розгромлена воєнізованими племенами гето-даків на чолі з Бурібістою. Жителі міста залишають поліс. Місто ніколи вже не досягне рівня свого колишнього розквіту.

І початок, і кінець історичного існування Ольвії глибоко символічні: заснування греками на краю ойкумени міста з ім'ям «Щаслива» вселяло надію західної цивілізації на успішну взаємодію зі світом євразійських варварів, однак знищення цього міста об'єднаними племенами Бурібісти обірвало розпочатий процес, проілюструвавши, таким чином, складність і ненадійність того історичного синтезу, у якому доля Ольвії загалом, як і її зовнішня політика зокрема, є показовими і повчальними.

Список використаних джерел:

1. Виноградов Ю.Г. Политическая история Ольвийского полиса VII-I вв. до н.э.: Историко-эпиграфическое исследование. – М.: Наука, 1989. – 288 с.
2. Русева А.С. Милет-Дидими-Борисфен-Ольвия. Проблемы колонизации Нижнего Побужья // Вестник древней истории. – 1986. – №2. – С. 25-64.
3. Брашинский И.Б. Понтийская экспедиция Перикла // Вестник древней истории. – 1958. – №3. – С. 110-121.
4. Леви Е.И. Ольвийская агора // Советская археология. – 1956. – №50. – С. 94-102.
5. Виноградов Ю.Г. От Риндака до Борисфена // Археология. – 1994. – №2. – С. 145-146.
6. Крижицкий С.Д. Ольвия и скифы у V ст. до н. е. До питання про скіфський «протекторат» // Археология. – 2001. – №2. – С. 21-35.
7. Виноградов Ю.Г. Политическая история Ольвийского полиса VII-I вв. до н.э. – М.: Наука, 1989. – 288 с.

Сергій ПРОНЬ,
доктор історичних наук,
професор, завідувач кафедри
всесвітньої історії
Чорноморського державного
університету імені Петра
Могили

Сергій ШЕІН,
аспірант кафедри
всесвітньої історії
Чорноморського державного
університету імені Петра
Могили

АНОТАЦІЯ

У статті на основі численних історично-археологічних джерел проаналізовано головні напрями зовнішньої політики Ольвії у VI-I століттях до н.е., а саме: з Милетом, Афінами, Родосом, Калхедоном, Александрією, скіфами.

Ключові слова: Ольвія, грецький світ, скіфи, взаємини, вплив цивілізацій.

АННОТАЦИЯ

В статье на основании многочисленных историко-археологических источников проанализированы основные направления внешней политики Ольвии в VI-I столетиях до н.э., а именно: с Милетом, Афинами, Родосом, Калхедоном, Александрией, скифами.

Ключевые слова: Ольвия, греческий мир, скифы, взаимоотношения, влияние цивилизаций.

Вступ Естонії до Європейського Союзу – досвід для України

УДК 94(474):327.7

Аналіз процесу вступу Естонії до Європейського Союзу доцільно умовно розділити на чотири етапи розвитку співробітництва. Кожний із них відображає як еволюцію політики ЄС щодо Естонії, так і політичні та дипломатичні зусилля її уряду з реалізації основних положень узгоджених інтеграційних стратегій.

Перший етап: 27 серпня 1991 р. – 22 червня 1993 року. Від встановлення дипломатичних відносин між Естонією та Європейським Співтовариством до саміту в Копенгагені, де було прийнято рішення укласти угоди про вільну торгівлю з Естонією, Латвією і Литвою. Основна увага на цьому етапі приділялася спростуванню думки, що країни Балтії – частина колишнього Радянського Союзу.

Другий етап: 22 червня 1993 р. – 10 грудня 1994 року. На саміті в Ессені Естонія, Латвія і Литва отримали право розпочати переговори про асоційоване членство (тобто підписати Європейські угоди (Europe Agreements)). На практиці це означало, що з моменту підписання Угоди про асоціацію три балтійські держави опинилися в тій же групі, що й країни Центральної та Східної Європи, і були включені в підготовку до вступу. Акцент було зроблено на тому, щоб бути пов'язаними з Центральною та Східною Європою, а в аспектах безпеки – із Західноєвропейським союзом та Організацією Північноатлантичного договору.

Третій етап: січень 1995 р. – грудень 1997 року. Цей період включав підготовку до вступу в ЄС та адаптацію внутрішнього законодавства до внутрішнього ринку, тобто початок процесу узгодження (гармонізації) законодавства. У рамках Євросоюзу обговорювалися різні сценарії розширення. Естонія стверджувала, що вступ до ЄС повинен відбутися, як тільки країна вважається готовою приєднатися. Альтернативним був «блоковий підхід», що закликав до одночасних переговорів про вступ усіх десяти країн Центральної та Східної Європи.

Четвертий етап: 31 березня 1998 р. – 1 травня 2004 року. Цей етап розпочинається з представлення Рішень Ради Європейського Союзу, де містилися чіткі вимоги до країн-кандидатів на вступ. Він становить собою перехід до більш тісних і продуктивних відносин між ЄС та країнами Балтії, не лише в економічній, а й у політичній і дипломатичній сферах. Основними його характеристиками було висунення чітких вимог з боку Євросоюзу та початок їх виконання Естонією. Завершальною подією виступає саміт ЄС у Афінах, під час якого 16 квітня 2003 р. було підписано угоди про вступ з десятима країнами: Болга-

рією, Чехією, Естонією, Угорщиною, Латвією, Литвою, Польщею, Румунією, Словаччиною та Словенією. Зазначимо, що кінцевим терміном вступу Естонії до ЄС є 1 травня 2004 р., коли вона разом із дев'ятьма іншими державами офіційно набула повноправного членства. Серед головних політичних і дипломатичних документів щодо поетапного розвитку європейської інтеграції Естонії важливим був опублікований Європейською Комісією 16 червня 1997 р. «Порядок денний 2000» (Agenda 2000). У цьому документі було визначено підходи з боку Європейського Союзу до співробітництва з країнами, що подали заявки на вступ, у тому числі з Естонією. «Порядок денний 2000» містив Висновки (avis), розроблені Європейською комісією, у яких ідеться про стан трансформацій у кожній з країн, що претендують на повноправне членство в ЄС. Матеріали, використані комісією в ході підготовки Висновків, склалися з поданої країнами-заявниками офіційної інформації, рапортів спостерігачів від ЄС, доповіді та резолюції Європей-

Summary

The institutional stage of European integration of Estonia in 1991-2004 years in analysed at the article. The attention paid to the diplomatic tools, national specifics and peculiarities of negotiations on Estonia's accession to the EU. In general, European integration Estonia became an important impetus for further socio-economic, political and diplomatic development. Experience gained by diplomacy of Estonia (1991-2015) can be useful for Ukraine, which, in turn, at present sells its European integration course of foreign policy and diplomacy. Keywords: European integration, adaptation, experience, foreign policy, diplomacy, institutionalization, Estonia, Ukraine.

ського парламенту, висновків міжнародних фінансових інституцій, а також експертних оцінок виконання Європейських угод. Офіційна інформація готувалася країною-кандидатом у формі відповідей на запитальник, розісланий Комісією, під назвою «Інформація, потрібна для підготовки висновку за заявкою на членство в Європейському Союзі». Анкета обсягом 160 сторінок складалася з понад тисячі докладних запитань про підготовку інтеграції Естонії в ЄС. На отримання відповіді відводилося три місяці. Була сформована робоча група, до якої увійшли представники Державної канцелярії та міністерств закордонних справ, економіки та юстиції. Робоча група перевіряла і, за необхідності, змінювала всі відповіді, надані міністерствами. Було відомо, що ці відповіді становитимуть основу оцінки Естонії Єврокомісією, тому особливих зусиль було докладено, щоб інформація, яка передаватиметься з Естонії в Брюссель, була всеосяжною і послідовною.

Найголовніше правило, яким керувалися естонці в редагуванні відповідей,

яким керувалися естонці в редагуванні відповідей,

яким керувалися естонці в редагуванні відповідей,

яким керувалися естонці в редагуванні відповідей,

полягало в проханні до міністерств і відомств не обмежуватися простим «так» або «ні», а пояснювати кожен крок, рішення і план у деталях. У той час Естонія не досягла значного прогресу в гармонізації свого законодавства з ЄС. Багато із законодавчих актів, які вимагав Європейський Союз, не були ратифіковані. За порадою співробітників Комісії у відповіді почали включати етап, на якому перебувало прийняття того чи іншого закону. Пізніше Комісія оцінила відповіді Естонії як найкращі серед держав-кандидатів [1].

У висновку Комісії підкреслювалося, що обробка такого значного обсягу інформації стосовно кожної з країн мала на меті не лише контроль за відповідністю результатів економічного розвитку і процесу демократизації критеріям членства в Європейському Союзі, а й довгостроковий прогноз щодо їхнього інтеграційного потенціалу [2].

«Порядок денний»

визначив дві групи країн-кандидатів. У першу групу потрапили – Чехія, Естонія, Польща, Мальта, Угорщина та Словенія. До другої групи були віднесені – Болгарія, Словаччина, Румунія, Кіпр, Латвія та Литва. З огляду на економічний розвиток, шість кандидатів першої групи були визнані країнами з життєздатною ринковою економікою. З точки зору спроможності впоратися з проблемами ринкової конкуренції всередині Європейського Союзу найвище оцінена економіка Словенії та Чеської Республіки. Темпи реформ в Угорщині, Польщі й Естонії визнані достатніми. Країнам другої групи було зауважено, що вони можуть наздогнати за економічними показниками першу групу протягом десяти років. Для кожної з країн були визначені конкретні напрями подальшої адаптації законодавства Європейського Союзу *acquis communautaire*.

У висновках Європейської комісії, що містилися

в «Порядку денному 2000», були позитивно оцінені здобутки Естонії за роки незалежності, але визнавалося, що урядові потрібно докласти значних зусиль для забезпечення економічного зростання. Політична сфера та стан демократії були також відзначені позитивно. Головною проблемою, з точки зору Європейської комісії, були повільні темпи натуралізації етнічних росіян, кількість яких у Естонії становила 30% населення, урядові було рекомендовано прискорити процес інтеграції населення та завершити його в середньостроковій перспективі. Зазначимо, що із трьох Балтійських республік найвище в цьому документі були оцінені перспективи членства для Естонії.

Сьогодні може здаватися, що все пройшло цілком безпроблемно – відповідно до плану. Однак не можна забувати, що Естонії не було серед країн, які можуть бути впевнені в отриманні запрошення

приєднатися в Люксембурзі. Дійсно, у той час було більше людей, які не вірили, що Естонія буде в першому раунді переговорів про приєднання, ніж тих, хто вважав навпаки. Рішення, ухвалене в ЄС у 1997 р., не було ні передбачуваним, ні очевидним. Коли Естонія подала заявку на членство в ЄС у кінці 1995 р., її внутрішні приготування до вступу лише розпочиналися. Інтеграція в ЄС вважалася в основному технічним процесом, а не політичним питанням. Навіть Міністерство закордонних справ, найвідданіша і добре поінформована державна інституція з питань ЄС, не надавала великого значення Європейському Союзу. Міністерство витрачало значно більше інтелектуальних і дипломатичних ресурсів на досягнення членства в НАТО. Дійсно, приєднання до Європейського Союзу в основному розглядалося як економічна проблема, а не мета політики безпеки. Ця позиція знайшла своє відображення в структурі міністерства та кадрової політики. На початку 1996 р. Міністерство закордонних справ не мало жодної структурної одиниці, відповідальної за питання ЄС. Існувала лише невелика група з 2-3 осіб у політичному відділі, яка відстежувала процес розширення ЄС і внутрішні події в ньому.

Значні зміни в міністерстві, та й у ставленні естонського уряду в цілому до вступу в Європейський Союз, сталися в 1996 році. До кінця 1996 р. Естонія не тільки висловила бажання стати членом Європейського Союзу, а й почала докладати для

цього великі зусилля. Робота по членству в НАТО продовжувалася, однак більша частина дипломатичних ресурсів була перенаправлена на отримання запрошення для вступу в ЄС. Це зрушення в естонській зовнішній політиці і дипломатії відбулося в основному через ситуацію з політикою безпеки в Європі в 1996 році. У ході дискусій з розширення НАТО стало очевидно, що Естонія не отримає запрошення вступити в Альянс у 1997 році. Прориву в зовнішньополітичному і дипломатичному мисленні Естонії сприяв також Міністр закордонних справ Тоомас Хендрік Ільвес, який прибув із Вашингтона з чітким повідомленням, що двері НАТО залишатимуться закритими для Естонії протягом деякого часу.

Цілий ряд факторів працював проти шансів Естонії отримати запрошення на переговори з ЄС: Естонія була невідомою, у багатьох європейських столицях існувало упереджене ставлення до Балтійських країн, де останні розглядалися як частина колишнього СРСР з напруженими відносинами з Росією. Естонія також програвала в часі – до саміту в Люксембурзі залишалося всього дванадцять місяців і шість місяців до завершення оцінки Європейською комісією. Тому негайно було розпочато активне лобіювання в усіх країнах-членах ЄС. У якості одного з перших кроків Естонія вирішила створити посольства в усіх європейських столицях. Протягом лише кількох місяців були одночасно відкриті естонські місії в Дубліні, Гаазі,

Афінах, Лісабоні та Мадриді. Це сміливе, але дороге рішення виявилось дуже корисним у багатьох відношеннях. Відкриваючи ці посольства, Естонія показала своє серйозне бажання вступити в ЄС на політичному рівні. Водночас нові дипломатичні місії дали можливість поширювати інформацію про досягнення Естонії безпосередньо в країнах-членах, які раніше отримували інформацію про неї тільки з Європейської комісії або через інших посередників.

У той же час Міністр закордонних справ Т.Х. Ільвес використав один із досить дієвих засобів з арсеналу дипломатичного інструментарію – провів велике турне європейськими столицями. Так, наприклад, було організовано перший в історії візит Міністра закордонних справ Естонії в Мадрид, Рим і Афіни. Відвідування країн, розташо-

ваних далеко від Естонії, були особливо корисні.

У 1996-1997 рр. Естонію відвідало багато представників з країн ЄС. Делегації Європейської комісії приїжджали ознайомитися з Естонією та оцінити її досягнення. Великий внесок зробив також президент Леннарт Мері, який знайомив іноземних гостей з ідеєю, що Естонія була частиною Європи, і окреслював її ширші стратегічні завдання.

Варто нагадати, що відповідно до загальноприйнятої на той час думки, Європейський Союз не був здатний проводити переговори про приєднання з великими групами країн. Оскільки попередні раунди розширення були невеликі (3-4 країни), вважалося, що наступне розширення також повинно бути невеликим. Деякі політики навіть вважали, що перші країни, які отримують запрошення до членства в НАТО, повинні

першими вступити в Європейський Союз. Ця точка зору, що була відома як теорія узгодженості («the congruence theory») [3], або теорія «подвійного «ні», зокрема, імпонувала німецьким представникам. Рішення Естонії просуватися вперед у своїй євроінтеграції викликало чималу напруженість у відносинах із південними сусідами, Латвією та Литвою. Їхні політичні лідери і дипломати офіційно погодилися з індивідуальним підходом і з тим, що одна прибалтійська країна в політичних і дипломатичних переговорах про вступ краще, ніж нічого, але водночас вони звинувачували Естонію в підриванні Балтійського співробітництва. Деякі політики з сусідніх країн відреагували на прагнення Естонії дуже емоційно. Проте ці емоції зрештою були подолані. Якщо б у 1996-1997 рр. Естонія активно не домогалася приєднання до першої

групи країн для переговорів щодо розширення, то, можливо, розширення проходило б у два або три раунди відповідно до теорії узгодженості. Досить імовірно, що Естонія та інші Балтійські країни приєдналися б до ЄС не одночасно з країнами Центральної Європи, а слідом за ними.

Завдяки застосуванню ефективного дипломатичного інструментарію і ефективним дипломатичним діям, що підтримувались активною внутрішньою діяльністю, Естонія досягла успіху, змінивши усталені позиції. Протягом року люди почали говорити про цю країну в коридорах Брюсселя. Це допомогло підвищити інтерес до неї серед держав-членів.

Робота у сфері зовнішньої політики та дипломатії, безперечно, допомогла просунути процес уперед, але не менш важливо було продемонструвати конкретний внутрішній прогрес. Внутрішня підготовча робота в Естонії ґрунтувалася на Плані діяльності уряду щодо приєднання до Європейського Союзу, який уперше був складений у 1996 році. План дій, поправки до якого вносилися кожні шість місяців, був інструментом для міністерств під час підготовки до вступу і для виконання так званого Білого документа ЄС. Тим не менш, документ також містив зовнішньополітичний елемент – це був не пропагандистський документ, а хороший інструмент зовнішньої політики та дипломатії, особливо в Брюсселі. Він забезпечив ретельний огляд діяльності Естонії з боку ЄС і тим самим допоміг показати,

що Естонія має серйозні наміри вступити в Євросоюз. Починаючи з 1997 р., Комісія регулярно подавала доповіді про прогрес країн-кандидатів. Це була добра можливість для Естонії довести свою готовність до приєднання, оскільки Комісія була краще обізнана з політичною, дипломатичною та економічною ситуацією в країнах Центральної Європи, але порівняно мало знала про Естонію та інші Балтійські країни.

Досвід євроінтеграції Естонії залишився поза увагою українських науковців цілком незаслужено, адже ця країна пройшла свій шлях до ЄС швидкими і впевненими кроками, її досвід може бути корисним. Після розпаду Радянського Союзу всі колишні республіки опинилися в скрутному становищі: розпочався процес переходу від планової до ринкової економіки, введення нової валюти, втрата звичних ринків збуту і виробничих зв'язків. У цій складній ситуації Естонія вдалася до радикальних кроків. Президент Леннарт Мері звільнив усіх колишніх партійних функціонерів, намагаючись порвати з комуністичним минулим і розпочати все з чистого аркуша. Уряд прем'єр-міністра Марта Лаара був дуже молодим, адже середній вік міністрів був 30-35 років і вони не мали досвіду управління. Однак тоді довіра й відданість (тобто непідтримання комуністичних ідей) були головними критеріями [4]. Такі зміни в державному управлінні дали змогу швидко реформувати економіку, яка була лібералізована та переорієнтована на західні

експортні ринки.

Після визнання Європейськими Співтовариствами незалежності Естонії вона була включена до програм допомоги Фаре, (Phare – це програма надання фінансової допомоги і технічного сприяння країнам Центральної та Східної Європи), Іспа (Ispra – Інструмент структурної політики в процесі підготовки до приєднання), Тасіс (Tacis – Програма технічного сприяння новим незалежним державам і Монголії), Інтеррег (Interreg – програма між-регіонального співробітництва). Допомога, яка виділялася ЄС країнам Балтії, була більшою порівняно з тією, яку отримували країни Центральної та Східної Європи. Значною була допомога ЄС і в сільському господарстві, яке є привілейованою галуззю в Євросоюзі і потребувало значних інвестицій в Естонії після розпаду СРСР.

Таким чином, економічні передумови євроінтеграції Естонії полягали в привабливості нових ринків збуту, залученні інвестицій та фінансової допомоги з боку ЄС, у той час як останній розглядав Естонію як важливий елемент структури європейського товарообігу.

Політичні передумови вважаються ключовими для вступу Естонії до ЄС. Інтеграція нових членів є продовженням плану Моне-Шумана об'єднати всю Європу в єдину спільноту для забезпечення стабільності в ній і сталого демократичного розвитку країн після розпаду СРСР. Щодо Естонії, то нові політичні сили, які прийшли до влади після відновлення незалежності,

чітко сформулювали свої євроінтеграційні прагнення і незважаючи на зміну урядів не відступали від цього зовнішньополітичного вектора та дипломатичного орієнтира.

Перешкодами на цьому шляху залишалися протиріччя з Росією та велика частка російськомовного населення. Для того, щоб активізувати політичний діалог на парламентському рівні, Угода про асоціацію передбачала створення спільного парламентського комітету з членів естонського парламенту – Рійгікогу – та Європейського Парламенту. Для підготовки участі в якості повноправних членів у майбутній роботі Європейського економічного і соціального комітету в рамках Угоди про асоціацію було створено Об'єднаний консультативний комітет між Європейським економічним і соціальним комітетом та естонськими соціальними партнерами. Подібний консультативний комітет між Комітетом регіонів та естонськими регіональними і місцевими органами влади був скликаний на початку 2003 року.

Корисно звернути увагу на деякі проблеми Естонії в ході переговорів. Уже згадувана загальна нестача ресурсів невеликої держави впливала практично на всі сфери діяльності. У деяких секторах країни був тільки один експерт на все поле діяльності ЄС. Додатковою проблемою були погані мовні навички, які часто не давали змоги експертам спілкуватися зі своїми колегами з ЄС на рівноправній основі. Відсутність перекладачів для швидкого перекладу законодавства Євросо-

юзу також гостро відчувалася, особливо в перші роки переговорів. Серйозні труднощі у створенні та впровадженні законодавства на «внутрішньому фронті» з'явилися одночасно з прогресом переговорів на «зовнішньому фронті». Крім того, Естонія не змогла виконати деякі обіцянки, дані ЄС, через брак часу, фінансових та інших ресурсів. У багатьох важливих сферах діяльності не було достатньої адміністративної спроможності для реалізації європейських стандартів і вимог (наприклад, митний союз, оскільки в Естонії майже не було обмежень на імпорт до вступу в ЄС, рибальства, де не вистачало правильної статистики вилову і реєстру риболовецьких суден).

Естонія успішно пройшла етап асоційованого членства в ЄС, і Україна може скористатися її досвідом. Цінним уроком дипломатії Естонії було те, що вона максимально використовувала всі пропонувані форми співпраці з Євросоюзом, незалежно від того, чи вважалися вони задовільними: амбіції Естонії для більш тісної інтеграції були більшими, ніж механізми співпраці, які пропонував ЄС, але кожен етап співпраці під час підготовки до вступу відіграв свою роль у процесі приєднання до Євросоюзу і досвід, а також результати використовувалися в якості аргументу для обґрунтування переходу до наступного етапу співпраці. Ще одним висновком із досвіду Естонії є нездатність ЄС як організації з великим і складним механізмом прийняття рішень підходити

індивідуально і гнучко до кожного партнера. Євросоюз вважає за краще ставитися до країни відповідно до стандартного підходу. Так, наприклад, тексти всіх Європейських угод були майже ідентичними, і лише Угодою з Естонією не була передбачена вигідна для ЄС асиметрія щодо лібералізації в'їзного режиму. Варто також нагадати, що Європейські угоди, підписані з Естонією та іншими країнами ЦСЄ, не містили положень про майбутній вступ цих країн до Євросоюзу, не зазначали термінів і умов вступу, а лише закріплювали розвиток взаємовідносин із ЄС, визначивши рамки асоційованих зв'язків.

Головна запорука успіху у відносинах із ЄС — це перехід від декларування намірів стати повноправним членом Співтовариств до конкретних дій. Ці кроки повинні бути спрямовані, у першу чергу, на зменшення ролі держави в управлінні економікою, боротьбу з корупцією, тіньовою економікою. Тому для України важливо зосередитися на конкретних діях, які сприятимуть підписанню угоди та її подальшій ратифікації країнами-членами ЄС. Досвід адаптації законодавства також можна запозичити в Естонії.

Політична стабільність у будь-якій державі, що має наміри стати членом ЄС, відіграє важливу роль. В Естонії в середині 1990-х років хоча й спостерігалася часта зміна урядів та політичних сил, що формували зовнішню політику і дипломатію держави, однак заходи стосовно успішної інтеграції до ЄС проводилися й реалізову-

валися.

На сьогодні Естонія сповнена зусиль допомагати і ділитися своїм політичним, дипломатичним та інституційним досвідом з Україною в реформуванні держави. Про це сказав Прем'єр-міністр Естонії Тааві Рійвас під час приїзду делегатів на відкриття саміту «Східного партнерства» в Ризі (Латвія, 2015 р.): «Українці вже показали, що їхній шлях європейський. Я вірю, що це є рішенням суверенної держави. Як естонці ми розуміємо Україну, тому що не дуже давно (10-11 років тому) ми проходили цей же шлях, а тому готові допомагати Україні своїм досвідом у проведенні складних реформ».

Голова Рійгікогу Естонської Республіки Ейкі Нестор наголосив, що Естонія докладає всіх зусиль, аби питання України не лишилося поза увагою на всіх міжнародних і безпекових форумах. Перебуваючи з візитом у Києві (2015 р.), він запевнив, що Естонія «стоїть поруч з Україною й розуміє її». А Міністр закордонних справ Естонії Кейт Пентус-Роозіманнус на зустрічі в Брюсселі (2015 р.) з головою МЗС України Павлом Клімкіним заявила, що «...Таллінн підтримує встановлення безвізового режиму між Україною та Європейським Союзом. Це було б символічним підтвердженням, що Україна належить Європі». Голова естонського МЗС підтвердила також готовність Естонії продовжити надання допомоги Україні та незмінну підтримку в реформуванні держави [5].

Отже, у порівнянні з

іншими країнами, що набули повноправного членства 1 травня 2004 р., Естонії довелося пройти аналогічний шлях від встановлення дипломатичних відносин до вступу до ЄС за короткий відрізок часу. Аналіз цього процесу дає змогу зробити висновки, що позиція уряду Естонії була незмінною в питанні відносин зі Співтовариствами та демонструвала стабільність упродовж усього періоду. Починаючи з 1993 р. під час кожного саміту Європейської Ради порушувалися питання відносин з країнами Балтії і завжди вони вирішувалися на користь більшого поглиблення інтеграції. Якщо до середини 1990-х років основний акцент робився на економічній співпраці, то з 1995 р. інтеграція переходить у політичну площину. Процес виконання всіх критеріїв членства виявився достатньо складним, такі проблеми, як недостатня врегульованість питання надання громадянства російськомовному населенню Естонії, відставання економічних показників, низькі темпи імплементації загальноєвропейського законодавства до національних правових норм, залишалися не повністю вирішеними навіть на момент вступу. Однак наявність політичної волі з боку керівництва ЄС у відповідь на послідовність і зусилля Естонії стала запорукою її приєднання до Євросоюзу.

Головним для України залишається послідовне впровадження всіх заходів у рамках співробітництва з ЄС і політична стабільність.

Європейська інтеграція Естонії стала головним

фактором, який значною мірою вплинув на розвиток цієї країни. Шлях до ЄС виступив головним каталізатором проведення реформ та економічного зростання. Хоча на момент вступу до Євросоюзу економічні показники Естонії та інших Балтійських країн були одними з найнижчих серед країн-членів, економіка цих республік характеризувалася високими темпами зростання і вони набагато випередили всі колишні радянські республіки. З набуттям повноправного членства в ЄС збільшилася політична вага цих держав, зріс їхній міжнародний і дипломатичний вплив.

Керівництво нашої країни проголосило вступ до ЄС одним із стратегічних питань зовнішньої політики та дипломатії, але відносини з Європейськими Співтовариствами поки що просуваються повільно. Така ситуація склалася внаслідок повільності реформ у нашій державі та небажання керівництва ЄС починати нову хвилю розширення.

Проте варто зауважити, що для Естонії вступ до Євросоюзу був не лише ціллю, а й інструментом

забезпечення стабільності в країні, безпеки та економічного зростання, підвищення добробуту населення та підвищення загального рівня життя, і вона продовжує працювати для досягнення цієї мети вже як член Європейського Союзу.

Тож метою України повинен бути не вступ до ЄС сам по собі, а якнайкраще забезпечення національних інтересів, що пов'язується з належністю до Європейської спільноти. Естонії довелося багато працювати, щоб переконати ЄС у своїй європейській ідентичності, дотриманні спільних цінностей і належному рівні економічного розвитку, Україні теж доведеться докласти для цього багато зусиль, особливо у світлі останніх подій. Слабкі євроінтеграційні позиції нашої країни на сьогодні є наслідком непослідовності в проведенні реформ і нестабільна політична ситуація.

Відносини Естонія – ЄС пройшли шлях розвитку від економічної допомоги, поступової економічної інтеграції в рамках Угоди про вільну торгівлю, політико-дипломатичного діалогу, створеного Угодою про асоціацію, до повно-

правного членства в Євросоюзі, Монетарному союзі та Шенгенській зоні, як наслідок виконання всіх необхідних критеріїв. За короткий період вона змогла адаптувати та гармонізувати своє законодавство з нормами ЄС, але одночасно в ході переговорів було досягнуто відступів від *acquis communautaire* та перехідних періодів, які найкраще відповідали національним інтересам Естонії.

Україна поки що на етапі зближення з ЄС. Нашій країні варто запозичити прагматичний і конструктивний підхід дипломатії Естонії до переговорів з Євросоюзом, досвід адаптації законодавства до права ЄС, досвід функціонування інституційних структур співробітництва та внутрішньодержавної координації реалізації євроінтеграційного курсу.

Список використаних джерел:

1. *Kyllike Sillaste-Ellin. The Path to Receiving an Invitation for Accession Negotiations – the Critical Years of 1996–1997 / Sillaste-Ellin Kyllike // Estonia's Way into the European Union /*

Compiled by Karin Rannu, general editor Kaja Tael. – Estonian Ministry of Foreign Affairs: 2009. – P. 23–29.

2. *Agenda 2000 – Commission Opinion on Estonia's Application for Membership of the European Union. – Brussels: European Commission, 1997. – P. 34.*

3. *Clyde Kull. Relations between Estonia and the European Union in the Period Leading up to the Invitation to Accession Negotiations in 1997 / Kull Clyde // Estonia's Way into the European Union / Compiled by Karin Rannu, general editor Kaja Tael. – Estonian Ministry of Foreign Affairs: 2009. – P. 16–22.*

4. *The European Union and the Baltic States: Changing Forms of governance / edited by Bengt Jakobsson. – Routledge: London and New York: 2010. – P. 91–95.*

5. *Поточний архів МЗС України. – Перший європейський департамент. – 2015. – Робоче досьє: Естонія: Січень – Червень, 2015.*

Вячеслав ЦИВАТИЙ,
перший проректор
Дипломатичної академії
України при МЗС України,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри
дипломатичної та
консульської служби,
заслужений працівник
освіти України

АНОТАЦІЯ

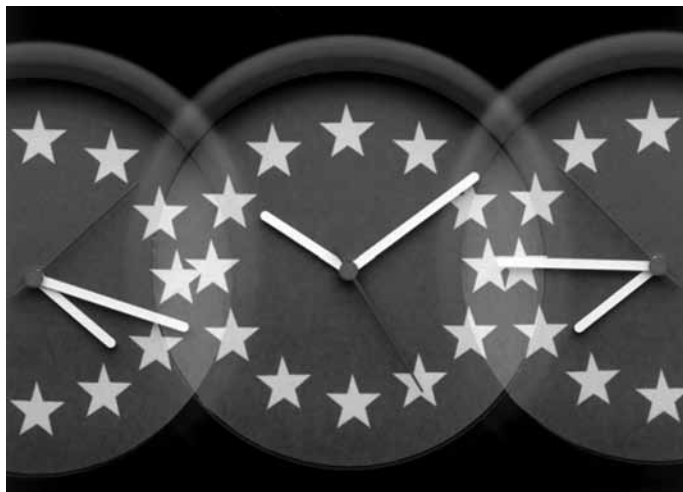
У статті проаналізовано інституційні етапи європейської інтеграції Естонії у 1991–2004 роках. Увагу акцентовано на дипломатичному інструментарії, національній специфіці та особливостях переговорного процесу щодо вступу Естонії до ЄС. У цілому європейська інтеграція для цієї країни виступила важливим стимулом її подальшого соціально-економічного, політичного та дипломатичного розвитку. Досвід, набутий дипломатією Естонії з 1991 по 2015 рр., багато в чому може бути корисним для України, яка реалізує свій євроінтеграційний напрям зовнішньої політики та дипломатії на сучасному етапі.

Ключові слова: європейська інтеграція, адаптація, досвід, зовнішня політика, дипломатія, інституціоналізація, Естонія, Україна.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы институциональные этапы европейской интеграции Эстонии в 1991–2004 годах. Внимание акцентируется на дипломатическом инструментарии, национальной специфике и особенностях переговорного процесса при вступлении Эстонии в ЕС. В целом европейская интеграция для этой страны послужила важным стимулом её дальнейшего социально-экономического, политического и дипломатического развития. Опыт, приобретённый дипломатией Эстонии в период с 1991 по 2015 гг., во многом будет полезен и для Украины, которая реализует своё евроинтеграционное направление внешней политики и дипломатии на современном этапе.

Ключевые слова: европейская интеграция, адаптация, опыт, внешняя политика, дипломатия, институционализация, Эстония, Украина.

Життя української громади в Португалії

УДК: 94:320:433

Українська громада є однією з найчисленніших у Португалії та нараховує 48 тис. осіб. За даними місцевої Служби у справах іноземців та кордонів, за цим показником вона посідає друге місце після бразильців. Переважну частину українців становлять трудові мігранти. Місць їхнього компактного проживання не існує. Громада рівномірно розподілена по всій території країни з деякою скупченістю у великих містах (Лісабон, Фару, Порту).

У країні з різним ступенем активності діють громадські організації. Однією з найчисленніших вважається Спілка українців Португалії. Її керівник із 2003 р. Павло Садоху розповів «З.С.» про життя українських емігрантів протягом останнього десятиріччя.

«З.С.»: Коли розпочалася еміграція українців до Португалії?

Павло Садоху: Цей процес фактично розпочався наприкінці 1990-х. Ми називаємо його «четвертою хвилею» міграції, або економічною, бо відбувалася вона з економічних причин. Кошти, зароблені тут, здебільшого відправляли в Україну. У 2003 р. в Португалії було прийнято новий закон про імміграцію. Порівняно з попереднім 1998-го р. він приніс багато змін. Насамперед, надав можливість для возз'єднання сімей. Якщо один із її членів легально працював у Португалії, він мав право забрати до себе

члена родини. Але масово процес возз'єднання сімей не розпочався, оскільки українці не планували залишатися в Португалії.

«З.С.»: Чи на належному рівні організована в Португалії система роботи з мігрантами?

Павло Садоху: Існують Національні плани адаптації та інтеграції, за якими переселенцям надається персональна допомога, та Центри допомоги у великих містах. Їхні юридичні, соціальні, медичні, освітні програми забезпечують багатомовні спеціалісти, покликані допомогти кожному мігрантові, який має проблеми. Усі центри діють за державний кошт. І кількість осіб, що мають можливість звернутися до них, необмежена.

Ці організації намагаються допомогти людині знайти роботу. І навіть нелегал сміливо може туди звертатися. Функція центру – допомагати, а не фіскалізувати.

«З.С.»: Чи працюють у Португалії програми,

Summary

One of the main guidelines for this article is to provide readers with a description of life of Ukrainian diasporas and labor migrants in Portugal. At the same time, this article aims to portray the migratory life that has resulted from the various legislative regimes that have been in effect in Portugal. This article is particularly relevant for all those who wish to understand the way in which immigrants matters are processed in Portugal in the context of the current applicable legislative regime. This article focuses on attitude to Ukrainians in Portugal, especially resulted in changes being made in Ukraine during the Revolution of dignity. Keywords: migration, Ukrainian emigrants, Portugal, the integration of the Union of Ukrainians in Portugal

спрямовані на підтримку діяльності неурядових громадських організацій мігрантів?

Павло Садоху: Верховний комісаріат у справах імміграції та міжкультурного діалогу (ACIDI) напряму підпорядковується Кабінету Міністрів Португалії і відповідає за роботу з мігрантами. Але не тільки з тими, які приїжджають, а й із мігрантами, які від'їжджають. Фактично, спочатку ця інституція мала іншу назву і створювалась як орган, який мав на меті допомагати людям емігрувати. До речі, португальців більше в еміграції, ніж українців. Із 12 млн. осіб 5 млн. перебувають за кордоном. А у нас – 5-6 млн. на 43 млн. українців.

Кожна країна має свою політику щодо мігрантів

чи національних меншин. У Португалії взагалі не передбачено законодавством поняття «національна меншина». Є португальці, є громадяни Португалії, є іммігранти та є всі інші. Політика Португалії мультикультурна.

«З.С.»: А як налагоджувалася ваша співпраця з Українською Державою?

Павло Садоху: Ми – лідери громадських організацій, священники церков збиралися в таку Координаційну раду при Посольстві й обговорювали питання співпраці. І це було дуже добре. Свого часу ми подали петицію до парламенту з проханням визнати Голодомор 1932-1933 рр. в Україні геноцидом українського народу. Без посольства просувати такі питання було б неможливо.

«З.С.»: Як португальці сприймають українців поміж інших мігрантів?

Павло Садоху: Португальці лояльні до мігрантів. Хоча пробитися тут іноземцеві на якийсь вищий щабель дуже важко. Насамперед тому, що Португалія є клановою країною, сімейною.

Існує не суб'єктивна оцінка українських мігран-

тів, а офіційна. Мені особисто імпонує, що Португалія від початку масового прибуття українців почала науково нас вивчати і досліджувати у різних аспектах: як діти інтегруються у школах, як інтегруються самі іммігранти, які існують проблеми в сім'ях. Такі дослідження проводять в основному ACIDI, разом з іншими дослідними інститутами й університетами. Перше було проведено приблизно у 2005 році, і українцям, які мають середній і високий рівень освіти, добре інтегруються і вивчають мову, було дано дуже високу оцінку.

На другому етапі, 3-4 роки тому, коли більшість наших людей почала розуміти мову, вільно спілкуватися, дослідження показали, що українці не воліють використовувати соціальні програми на відміну від інших мігрантів. Нині практично кожен українець у Португалії має власне житло.

У 2007-2008 рр. у країні розпочалася будівельна криза. Майже 100 тис. робітників було звільнено. Для 12-мільйонного населення це чимало. В одному з останніх досліджень ішлося, що 70% українських чоловіків працювали саме в будівельному секторі.

Однак ми не склали руки, не «сіли» на соціальні програми. Значна частина, емігрувала на заробітки до інших країн. Тобто українці можуть дати собі раду в найскладніших ситуаціях, і в Португалії це бачать. Під час візиту Президента України Віктора Ющенка тодішній Прем'єр-міністр Португалії дуже високо оцінив вклад українців у будівни-

цтво країни. У Лісабоні навіть одну з вулиць назвали вулицею (авеніда) Україна. Щоправда, українці там не проживають. Під час зустрічі з головою муніципалітету Лісабона нам пояснили, що в тому місці перетинаються авеніда Болгарія, авеніди інших країн Східної Європи і тому авеніда Україна є саме там.

До речі, на сьогодні у зв'язку з подіями в Україні наші співвітчизники стали символом боротьби за права людини. Приємно, що в Португалії це почали розуміти. Навіть попри пропаганду, яка тут транслюється. І ми вважаємо, що Росія доклала до цього руку. Для прикладу: на Майдані репортер однієї з російських програм передає, що там зібралися фашисти, а мені в цей же час телефонує португалець із Майдану і каже, що цей репортер говорить тотальну брехню.

«З.С.»: Майдан у Лісабоні. Це ініціатива спілки чи пересічних людей?

Павло Садох: Людей. А ми координуємо й організовуємо. Беремо на себе всю бюрократичну роботу. Просимо необхідні дозволи, складаємо листи. Перший наш Майдан (у Португалії) розпочався синхронно з першим Майданом в Україні. Ми саме проводили акцію із вшанування пам'яті жертв Голодомору. А після розгону студентів фактично щотижня проводили акції підтримки, аж до перемоги Майдану в Києві. Це дало змогу ще більше об'єднати громаду, адже кожен українець відчув гордість за свою націю. Виникло пробудження свідомості. Група жінок, наприклад, приїздила за

300 км до Лісабона на Майдан. Самі їхали, нікому нічого не треба було говорити. В Україну на Майдан також їздили. У багатьох були сім'ї, які стояли на Майдані. Одна жінка з міста Алгарве влітку залишила роботу і три місяці була на Майдані. Люди не були пасивними до того, що відбувається в Україні. На мою думку, мало в якій європейській країні народ міг би так повстати. Греки теж палять і кидають каміння, але греки, то є греки... Якось я під час Майдану стояв у магазині, щось читав, по телевізору саме показували Майдан, де все палять... Один із присутніх португальців сказав: «От українці — не терплять. А ми терпимо». Хто хоче зрозуміти, той зрозуміє!

Коли ми ще до Майдану пояснювали португальцям українсько-російські відносини, місцеві це сприймали так, неначе ми фантазуємо. Виступати проти Росії, яка Європу врятувала від фашизму?.. Зараз я можу переконливо сказати, що ця ілюзія вже просто зникла!

«З.С.»: Як місцева влада ставиться до акцій на підтримку України в Португалії?

Павло Садох: У цій країні високий рівень права і демократії, та українці тут — мігранти. Довелося звертатися до Президента Португалії з проханням підтримати українську громаду, яка захищає демократичні цінності, задекларовані в соціальному устрої Португалії. Звичайно, вони могли нас стишити, але жодного разу цього не зробили.

Крім того, порушення прав на демонстрації і

волевиявлення — не притаманно Португалії.

«З.С.»: Чи багато українців переїхало в Португалію після Революції Гідності, після подій на Донбасі?

Павло Садох: Так. Це зараз нова проблема і вирішувати її нам. Офіційно Україна не визнана країною, яка перебуває у стані війни, тому отримати в Португалії статус біженця нелегко. Але українці й не поспішають це робити, адже допомога при отриманні статусу біженця становить близько 200 євро, без права працевлаштування протягом року. Вживати на ці кошти надзвичайно важко. Ми ведемо облік таких сімей і скоро будемо збирати нараду, разом із представниками церков, щоб вирішити, яким чином можемо їм допомогти. Здебільшого це сім'ї, у яких тут є знайомі чи рідні. Приїжджають із маленькими дітьми, в основному з Донецька, Луганська, але їм важко виживати. Наприклад, молода мама не може піти працювати, і дитину не може віддати у муніципальний садочок, оскільки не має легального статусу. У приватному садочку вартість становитиме 300-400 євро, у кращому разі. Намагаємося допомогти...

«З.С.»: Ваша спілка допомагає не тільки мігрантам з України, а й українцям в Україні?

Павло Садох: Нещодавно я їздив у зону АТО, щоб передати гуманітарну допомогу. До нас звертаються багато батальйонів. У Португалії є люди з Тернополя, Івано-Франківська, які намагаються допомогти своїм. Усе,

починаючи з берців і закінчуючи теплими речами, відправляємо в АТО невеликими партіями. Співпрацюємо з Українською всесвітньою координаційною радою та іншими організаціями. Віримо, що українці переможуть.

Португалія традиційно вважається країною імміграції. Однак в останню декаду ХХ ст. кількість іммігрантів у ній значно зросла. Тепер вона має славу країни, яка приймає мігрантів. Як і в разі з країнами Південної Європи, це стало частиною нових міграційних тенденцій у глобальному масштабі, за допомогою яких країни, що традиційно постачали робочу силу, також почали приймати іммігрантів.

Варто зазначити, що українська еміграція до Португалії стала своєрідним феноменом.

Португалія ніколи не мала з Україною жодних тісних зв'язків на відміну від інших країн, чий численні громади були представлені в ній і з якими вона розвивала тісні історичні та культурні взаємовідносини.

Українці в Португалії зарекомендували себе працелюбною нацією, не схильною до конфліктів і асоціальної поведінки, що знайшло схвальний відгук у португальському суспільстві. Пройшовши процеси легалізації та адаптації, українці почали створювати громадські організації, переважно культурного спрямування. Як місцевого значення, так і ті, що з часом розповсюдили свою діяльність на всю територію країни, зокрема, як Спілка українців Португалії.

Діяльність спілки включає в себе підтримку у збе-

реженні культурної ідентичності українців, їхніх стійких взаємозв'язків у країні перебування та з країною походження, участь у політичних подіях (визнання Голодомору 1932-33 рр. в Україні геноцидом українського народу, Революція Гідності).

Українці присутні і в багатонаціональних громадських структурах Португалії, що об'єднують вихідців із пострадянського простору (росіян, молдаван, білорусів). Не всі українці в Португалії ідентифікують себе з батьківщиною, але переважна більшість є національно свідомими і патріотично налаштованими, готовими боронити Україну і на своїй землі, і за кордоном.

Підтвердженням цього є численні акції на підтримку України, які проводить спілка за ініціативи української громади. Маючи таку активну позицію, українці Португалії долучаються до вагомого чинника міжнародної громадської підтримки демократичних перетворень, що відбуваються на батьківщині, розвивають у португальському суспільстві думку про українців як цивілізовану європейську

націю, налаштовану на розвиток і позитивні зміни, позитивно вирізняють українців серед громадян, яких довгі роки єдали за кордоном поняттям «вихідці з пострадянського простору».

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Міністерства внутрішньої адміністрації (МАІ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.portugal.gov.pt/pt/os-ministerios/ministerio-da-administracao-interna.aspx>.
2. Офіційний сайт Служби у справах іноземців та кордонів Португалії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sef.pt/portal/V10/PT/asp/page.aspx>.
3. Офіційний сайт Верховного комісаріату у справах імміграції та міжкультурного діалогу [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.acidi.gov.pt/>.

4. Закон Португалії № 244/98 від 8 серпня 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.acidi.gov.pt/cfn/4d064f10db8d0/live/De+sc+re+to+Lei+n%C2%BA+244%2F98+>.
5. Закон Португалії № 34/2003 від 25 лютого 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sef.pt/portal/V10/EN/asp/legislacao/legislacao_detalhe.aspx?id_linha=4198#0.
6. Almeida André Corrêa de, Norte Cláudia, Mortágua Maria João, Rosa Maria João Valente, Silva Pedro Duarte & Santos Vanda. *O Impacto da Imigração nas Sociedades da Europa: o caso Português. Um Estudo para a Rede Europeia das Migrações/SEF*. – Lisbon: Portugal, 2006.
7. Malheiros Jorge. *Integração social e profissional de imigrantes, refugiados e minorias étnicas/Gabinete de Gestão EQUAL*. – Lisbon: Portugal, 2006.
8. Rosário Edite. *Representações de Mobilidade: Imigrantes e Minorias Étnicas no Vale de Alghés: um Estudo de Caso*, M.A. dissertation in Sociology, presented at the Faculty of Social and Human Sciences of the New University of Lisbon. – Lisbon: Portugal, 1999.

Марина МАРЦИНЮК,
аспірант Дипломатичної академії України при МЗС

АНОТАЦІЯ

Одне з основних завдань статті — ознайомлення читачів із життям української діаспори і трудових мігрантів у Португалії, зокрема зі зміною відповідних правових режимів у цій країні. Актуальним є висвітлення питань щодо роботи з мігрантами в країні перебування, ставлення до українців у Португалії, особливо після Революції Гідності.

Ключові слова: міграція, українські емігранти, Португалія, інтеграція, Спілка українців Португалії.

АННОТАЦІЯ

Одна из основных задач статьи — ознакомление читателей с жизнью украинской диаспоры и трудовых мигрантов в Португалии, в частности с изменением соответствующих правовых режимов в этой стране. Актуальным является освещение вопросов по работе с мигрантами в стране пребывания, отношение к украинцам в Португалии, особенно после Революции Достоинства.

Ключевые слова: миграция, украинские эмигранты, Португалия, интеграция, Союз украинцев Португалии.

Україна – Кувейт:

реалії та перспективи економічного співробітництва

Двадцять років тому Держава Кувейт, яка визнала незалежність України у 1993 р. і тоді ж встановила з нею дипломатичні відносини, відкрила в Києві своє посольство. Сім років потому в Ель-Кувейті запрацювала й українська амбасада. Це дало змогу поглибити рівень контактів між двома країнами в різних сферах, у тому числі – економічній, найбільш чутливій до військово-політичних подій.

Російська агресія не могла не позначитися на економічній складовій українсько-кувейтських відносин. Так, за даними Держстату України, минулого року обсяг торгівлі товарами і послугами між обома країнами зменшився порівняно з 2013 р. на 43,9% і становив 17,7 млн. доларів. Оскільки Україна більше продавала, ніж купувала, на цей від'ємний результат значною мірою вплинуло скорочення на 51,8% поставок до Кувейту зернових культур, а також зменшення обсягів експорту молока та молочних продуктів, яєць і меду.

За даними Держстату України, у січні 2015 р. загальний обсяг взаємної торгівлі товарами між нашою країною та Кувейтом становив 174,5 тис. дол. (137% порівняно з аналогічним періодом 2014 р.). Вже у травні з'явилися підстави сподіватися, що наприкінці року загальна картина буде ще оптимістичнішою.

Отже, Посольство України у Державі Кувейт про-

вело зустріч керівництва полтавського промислового підприємства «Велнадрасервіс ЛТД» з представниками державних структур, ділових кіл, а також із науковцями, які займаються питаннями геологічних досліджень Кувейту за участю Надзвичайного і Повноважного Посла України Володимира Толкача.

Основною темою переговорів став розвиток відносин двох країн у нафтогазовій галузі.

Керівництво полтавського підприємства «Велнадрасервіс ЛТД» презентувало новітні технології, які можуть бути надзвичайно корисними для усіх учасників цього ринку. Керівник української делегації, директор «Велнадрасервіс ЛТД» Юрій Стюжка підкреслив, що Україна зацікавлена у співпраці з підприємствами нафтогазового комплексу Кувейту, і висловив готовність розпочати предметний діалог стосовно поглиблення

співробітництва між Україною та Кувейтом у цій сфері. Зокрема, ідеться про інфраструктурні проекти при розвідці родовищ, бурінні та експлуатації свердловин на території Кувейту.

«Наша компанія виробляє повний спектр обладнання для нафтопереробних заводів і готова до співпраці з кувейтськими підприємствами в цьому напрямі», — зазначив український підприємець. Він додав, що компанія має позитивний досвід робіт з підприємствами різних форм власності, стабільний діловий імідж, що перевищує 5 років, на ринку послуг нафтогазовидобувної галузі, у тому числі за кордоном (із сервісними компаніями Китаю, Польщі, Румунії, Німеччини, Туреччини).

Під час зустрічі обговорювалися передові ефективні технології, які застосовують українські підприємці для ремонтно-ізоляційних робіт на нафтових і газових родовищах, що є на різних стадіях експлуатації, проведення робіт з інтенсифікації дебітів свердловин, збільшення нафтогазовіддачі працюючих свердловин і робіт та нафтовіддачі пластів,

підтримка їх технічними пристроями, матеріалами, обладнанням і програмним забезпеченням.

У свою чергу, представники арабських бізнесових кіл висловили сподівання, що візит української делегації закладе основу для подальшого розвитку двостороннього співробітництва.

Сторони домовилися про подальшу співпрацю та обмін найновітнішим досвідом, що буде в нагоді обома країнам.

Це стає тим більш актуальним, оскільки нещодавно Кувейт підтвердив свої плани збільшити видобуток вуглеводнів (згідно з травневою доповіддю ОПЕК видобуток нафти Кувейтом у квітні становив 2,86 млн. барелів на день).

На початку червня міністр нафтової промисловості Алі Салех аль-Омайра, виступаючи на семінарі ОПЕК, заявив, що «Кувейт зберігає плани щодо збільшення видобутку вуглеводнів до 2020 р. до 4 млн. барелів на день, що майже на 40% більше поточного рівня».

«Ми відкрили нові запаси..., що містять як нафту, так і газ. Це підтримає плани Кувейту за загальним нарощування обсягів видобутку до стабільного рівня в 4 млн. барелів на день до 2020 р.», — сказав міністр. Аль-Омайра вважає, що його країні необхідно оптимізувати співпрацю із зарубіжними партнерами.

За інф. «З.С.» та інформагентств

OUTLOOK World Culture Festival - 2015

У дружній і невимушеній атмосфері в Національному музеї імені Тараса Шевченка відбувся другий щорічний фестиваль культур народів світу OUTLOOK World Culture Festival, організатором та ініціатором проведення якого є проект OUTLOOK.

Аби свято подарувало учасникам і гостям чудовий настрій, організатори заручилися підтримкою понад 20 дипломатичних місій і посольств іноземних держав, які працюють в Україні, Київського міського голови Віталія Кличка, Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв і Духовного управління мусульман України.

Гостей свята, а їх зібралось близько двох тисяч, привітали заступник Київського міського голови Михайло Радущкий, Надзвичайний і Повноважний Посол Узбекистану в Україні Алішер Абдуалієв, генеральний директор

ГДП Павло Кривонос і генеральний директор проекту OUTLOOK Дар'я Карякіна.

Про зацікавленість фестивалем свідчить той факт, що його відвідали працівники більш ніж 30-ти дипломатичних місій. Особливу повагу висловили своєю присутністю Надзвичайні і Повноважні Посли Молдови, Іраку, Пакистану, Румунії, Грузії, Палестини, Туреччини, Мексики, Лівану, Узбекистану, Киргизстану, Афганістану, Судану, Марокко, Малайзії, представники державних органів.

Особливістю та неповторністю свята стала багатогранність представлених культур. Тут експонували предмети побуту, виконували національні танці, проходили майстер-класи, дегустації та багато іншого. Зокрема було презентовано виставку національного вбрання, наданого посольствами різних держав, а також Духовним управлінням мусульман України й Африканським союзом в Україні.

Посольство США підготувало виставку колекції унікальних артефактів під

назвою «Історія племен: мистецтво і ремесло американських індіанців Південного Заходу».

Посольство Киргизстану надало всім гостям можливість зробити собі сувенір, навчившись основ техніки валяння з повсті.

Спільну локацію організували посольства-представники арабського світу. Ліван, Ірак, Кувейт і Палестина влаштували виставку унікальних східних предметів – елементів столового декору, традиційних вишивок, різьблених і кованих меблів, мідних і бронзових виробів. Кожна гостя могла відчутти себе східною красунею, отримавши в подарунок від професійного візажиста справжній арабський макіяж, а від Духовного управління мусульман України – майстер-клас із зав'язування хусток.

Посольство Індонезії вразило показом традиційних інструментів з острова Балі, оздоблених золотом і декорованим різьбленим деревом. Привертала увагу й дивовижні скульптури, повз які неможливо було пройти, не сфотографувавшись за згадку.

Гості свята із захватом оглядали експозицію Посольства Узбекистану – керамічні вироби та колекцію ляльок у барвистих нарядах, що вказують на приналежність до певного регіону країни.

Посольство Судану вирішило продемонструвати українцям атрибути весільної церемонії своєї країни.

Жіночу половину присутніх тішила експозиція, організована під особис-

тим контролем дружини Надзвичайного і Повноважного посла Пакистану в Україні. Кожна гостя могла не тільки роздивитися предмети й убрання, що передають колорит дивовижної країни, а й отримати своєрідний подарунок – мехенді – традиційний пакистанський малюнок хною на руці.

Майстер-клас із традиційних ремесел організувало Посольство Туреччини в Україні, де охочі могли власноруч створити картину на воді, опанувавши ази традиційного мистецтва ебру. І, звичайно, пригоститися турецькою кавою.

Порадував своєю барвистістю і стенд латиноамериканських країн. Мексика представила атрибути народності уїчолі. Унікальна техніка створення предметів побуту вражала своїм колоритом і візерунками з бісеру.

Аргентина зробила акцент на предметах, які стали справжніми символами країни – ароматне вино, срібні бомбильї (аксесуари для пиття традиційного мате), вироби зі шкіри... Гості могли порівняти та знайти відмінності в техніках створення традиційних для Мексики й Аргентини пончо.

Від представників країни, на території якої проводили фестиваль, було організовано українську локацію. Окрасою фотозони з автентичним пейзажем та українською хатою і традиційними предметами побуту стала чарівна україночка, яка дарувала кожному гостеві синьо-жовту стрічку. А щирий виступ колективу «Калиновий гай» запав у душу всім слухачам.

Закінчення матеріалу – на звороті.

